

Jack London:
Ádám előtt

Fordította: Szász Imre

„Ezek a mi őseink, az ő történetük a mi történetünk. Ne feledjük el: amilyen biztos az, hogy egy napon leereszkedünk a fákról, és egyenesen kezdtünk járni, éppoly biztos, hogy egy sokkalta régebbi napon kimásztunk a tengerből, és átéltük első kalandunkat a szárazföldön.”

1.

Képek! Képek! Képek! Míg meg nem tudtam, gyakran csodálkoztam, honnan származik az a rengeteg kép, ami előzőnlötte álmaimat; mert ilyen képeket sose láttam a nappal, az ébrenlét valóságában. Már gyerekkoromban gyötörtek, álmaimat lidércnyomások sorozatává tették, s kissé később azt a meggyőződést ültették el bennem, hogy más vagyok, mint a fajtám: természetellenes, elátkozott lény.

Csak nappal érezhettem némi kis boldogságot. Éjszakáim a félelem uralmát jelentették - és micsoda félelemét! Merem állítani, hogy senki emberfia, aki velem együtt tapossa a földet, nem érzett még ilyenfajta és ilyen fokú félelmet. Mert az én félelmem az ősidők félelme, az a félelem, ami a Fiatlabb Világban és a Fiatlabb Világ fiatalságában dühöngött. Egyszóval az a félelem, ami a közép-pleisztocénnek nevezett korszakban uralkodott korlátlanul.

Mit akarok mondani? Látom, magyarázat kell, mielőtt álmaim tartalmáról beszélnék. Más-képp nagyon kevésbé értenék meg, mit jelent mindaz, amit én annyira értek. Mikor ezt írom, felelevenedik előttem óriási rémlátomásomban ama másik világ valamennyi lénye, valamennyi eseménye, és tudom, hogy önök az egészet értelmetlennek és kuszának találják.

Mit jelentene önöknek Lógófülű barátsága, Gyorslábú meleg csábítása, Vörösszemű vadállatias-sága és bujasága. Nevetséges kuszaságot, semmi mást. És nevetséges kuszaságot jelentenének a Tűz Népének és a Fák Népének tettei és a horda makogó tanácskozásai. Mert önök nem ismerik a hűvös sziklabarlangok békéjét, az itató kavargását napszálltakor. Sosem érezték a metsző hajnali szelet fátetőkön, sem a gyenge kéreg ízét, amely oly édes a szájaknak.

Úgy vélem, jobb lesz önöknek is a gyermekkoromon kezdeniük, ahol én kezdtem. Kisfiú koromban éppolyan voltam, mint a többi fiú - az ébrenlét idején. Az álomban, abban voltam más. Az alvás, legelső emlékeimtől fogva, a rémület időszak volt. Ritkán szivárgott öröm álmaimba. Rendszerint félelem árasztotta el őket - és pedig nagyon furcsa és különös félelem, még fogódzót sem találtam hozzá. Az ébrenlétben tapasztalt félelmek közül egyik sem hasonlított ahhoz a félelemhez, ami álmaimat megszállta. Jellege, sajátosságai minden tapasztalatomat meghaladták.

Például: városi fiú, vagy még inkább, a város gyermeke voltam, akinek a vidék felfedezetlen tartomány. Mégsem álmodtam soha városokról; még csak egy ház se bukkant föl soha álmaimban. S ami azt illeti, az emberi fajtának egyetlen tagja se törte át soha álmom falait. Én, aki csak parkokban és képeskönyvekben láttam fát, álomban végtelen erdőn bolyongtam. S ezek az álombéli fák nem ködfoltokban tűntek szemem elé. Élesen és világosan kirajzolódtak. Régi, meghitt kapcsolatban álltam velük. Minden ágat, minden gallyacsát jól láttam; jól láttam és ismertem minden egyes levelet.

Világosan emlékszem arra, amikor életemben először láttam tölgyfát. Amint néztem a leveleket, ágakat, bütyköket, kétségbeejtő erővel hasított belém, hogy álmaimban sokszor, számtalanszor találkoztam már ilyen fával, így hát nem lepődtem meg, amikor életem során később azonnal, első

pillantásra felismertem az olyan fákat, mint a lucfenyő, a tiszafa, a nyírfa, a babér. Mindegyiket láttam már azelőtt, sőt abban az időben is álmodtam velük minden éjszaka.

Ez, amint már észrevették, megszegi az álomlátás első törvényét, tudniillik azt, hogy az ember csak olyan dolgokkal vagy olyan dolgok keverékével álmodik, amikkel ébren már találkozott. De nekem minden álmom megszegte ezt a törvényt. Álmaimban soha *semmi* olyat nem láttam, amit az ébrenlét óráiban ismertem. Álombéli életem és nappali életem két különálló élet volt, semmi sem kapcsolta őket össze, csak én magam. Én voltam az összekötő kapocs, amely valamilyen módon mind a két életet élte.

Már kisgyerek koromban megtanultam, hogy a diót a fűszerestől, a bogyófélét a gyümölcskereskedőtől kapjuk; de még mielőtt ezt megtudtam volna, álomban a fáról vagy a fák alatt a földről szedtem s ettem a diót, s ugyanígy ettem bogyókat a bokrokról és indákról. Ez meghaladta minden tapasztalatomat.

Sose felejttem el azt, amikor először került áfonya az asztalunkra. Sose láttam még áfonyát, s mégis, mikor megpillantottam, álmok emléke tört fel agyamban; álmoké, amelyekben mocsaras vidéken vándoroltam, s teleettem magam áfonyával. Anyám egy tányér áfonyát tett elém. Telemertem a kanalat, de még mielőtt számhoz vittem volna, már pontosan tudtam, milyen lesz az íze. Nem is csalódtam. Az volt, amit álmaimban ezerszer is éreztem.

Kígyók? Mielőtt még bármit is hallottam volna a kígyók létezéséről, álomban már régóta gyötörtek. Erdei tisztáson leskeltek rám; lábam előtt vágódtak fel, s rám támadtak; a száraz fűben vagy csupasz sziklahátakon kúsztak el, vagy a fatetőre üldöztek, átfonva a törzset nagy, fénylő testükkel, s egyre magasabbra vagy egyre kijebb hajsoltak, lengő, recsegő ágakra, s a föld szédítő mélységben imbolygott alattam. A kígyók! - villás nyelvük, gyöngyszemük, csillogó pikkelyük, sziszegésük és csörgésük - vajon nem ismertem-e túlságosan is jól a fajtájukat, mikor először mentem cirkuszba, s láttam, amint a kígyóbűvölő felemeli őket? Régi barátaim, pontosabban ellenségeim voltak, és félelemmel népesítették be álmaimat.

Ó, azok a végtelen erdők és rettegéssel teli félhomályuk! Micsoda örökkévalóságokon át jártam őket, én, félénk, üldözött lény, megrettenve a legkisebb hangtól, megrémülve a saját árnyékomtól, feszülten, mindig éberem és vigyázón, készen arra, hogy bármelyik pillanatban örült futással rohanjak tova, úgy mentsem az életemet. Mert prédája voltam mindenféle erdőlakó vad lénynek, és a félelem önkívületében menekültem az üldöző szörnyetegek elől.

Ötéves voltam, mikor először mentem cirkuszba. Betegen jöttem haza - de nem a mogyorótól és a málnaszörptől lettem beteg. Hadd mondjam el. Mikor beléptünk az állatok sátrába, rekedt ordítás remegtette meg a levegőt. Kiszakítottam kezemet az apáméból, és vadul rohantam vissza a kijáraton át. Emberekkel ütköztem össze, elestem, és egész idő alatt sikoltoztam rémületemben. Apám utolért és elcsitított. Mutogatta az embertömeget, amely nem törődött az üvöltéssel, és megnyugtattott, vigasztalt, hogy biztonságban vagyok.

Mégis rettegve és remegve, apám állandó bátorítása közben közelítettem meg végül az oroslán ketrecét. Ó, abban a szempillantásban felismertem! A vadállat! A rettenetes! És lelki szemeim előtt átvillantak álmaim emlékei - a magas fűre tűző déli nap, a nyugodtan legelő vadbika, a Rozsdaszínű előtt hirtelen szétnyíló fű, az ugrás a bika hátára, zuhanás és üvöltés és a csontok recsegése-ropogása; vagy a vízgödör hűvös nyugalma, a térdelő vadló csendesen iszik, aztán a Rozsdaszínű - mindig a Rozsdaszínű -, az ugrás, a ló nyihogása és hánykolódása és a csontok recsegése-ropogása; vagy a borongós alkonyat, a nap végének bánatos csendje, s akkor a nagy, teli torkú üvöltés, váratlan, mint az ítélet harsonája, s hamarosan rá az eszeveszett sikoltozás, hadarászás a fák között, s én is ott remegek a félelemtől, én is egyike vagyok a sok lénynek, aki a fák között sikoltoz és hadarász.

Mikor megláttam - tehetetlenül, ketrecének vasrúdja között -, feldühödtem. Vicsorgattam rá a fogamat, fel-alá ugráltam, összefüggéstelen csúfneveket visítottam feléje, és torzképeket vágtam. Az oroszlán felelt: nekiugrott a rácsnak, s visszaüvöltötte rám tehetetlen haragját. Ó, ő is megismert engem, s a hangok, amiket feléje visítottam, régmúlt idők hangjai voltak, s ő megértette.

Szüleim megrettentek.

- Beteg a gyerek - mondta anyám.

- Hisztérikus - mondta apám.

Én nem árultam el nekik semmit, s ők sohasem tudták meg az igazságot. Már megtanultam hallgatni erről a tulajdonságomról, erről a féltudathasadásról - azt hiszem, joggal nevezem így.

Láttam a kígyóbüvölőt, s aznap este mást nem is láttam a cirkuszból. Hazavittek, idegesen, kimerülten, betegen attól, hogy ez a másik, az álombéli élet betört a valóságos életembe.

Említettem hallgatásomat. Csak egyetlenegyszer közöltem bizalmasan valakivel ezt a furcsa dolgot. Egy fiúval - a pajtásommal; mindketten nyolcévesek voltunk. Álmaimból képeket állítottam neki össze arról a letűnt világról, amelyben hitem szerint egykor éltem. Meséltem neki a régi kor borzalmairól, Lógófülűről, a csínyeinkről, makogó tanácsainkról, a Tűz Népéről és telephelyeiről.

Kinevetett, kicsúfolt, és kísértetekről, holtakról mesélt, akik éjszaka járkálnak. De többnyire nevetett gyenge képzelődéseimen. Minél többet meséltem neki: annál jobban nevetett. Teljes komolysággal megesküdtem, hogy mindez igaz, s erre furcsán kezdett rám nézni. Aztán meg csudálatos zagyvaságokat mondott el meséimből játszótársainknak, s mindnyájan furcsán kezdtek rám nézni.

Keserű tapasztalat volt, de tanultam belőle. Más voltam, mint a fajtám. Élt bennem valami nem normális, amit ők nem értettek meg, s ami, ha elmondom, csak félreértéseket okozhat. Mikor kísértet- és rémtörténetek járták, csendben maradtam. Komoran mosolyogtam magamban. Éjszakáim félelmeire gondoltam, s tudtam, hogy az enyém, az valóság - valóság, mint maga az élet, nem elszálló pára, nem elképzelt árnyékvilág.

Engem nem rémítettek a mumusok és a gonosz óriások. A zuhanás lombos ágakon keresztül, a szédítő magasból; a kígyók, amelyek utánam vágtak, mikor félreugrottam, és makogva nyargaltam tova; a vadkuttyák, melyek végighajszoltak a síkon, egészen a szálerdőig - ezek valóságos, evilági szörnyűségek voltak, események, nem pedig képzelődések, az eleven hús, az izzadság, a vér rettenetei. Az óriások és mumusok kellemes hálótársak lettek volna ezekhez a szörnyűségekhez képest, amik velem háltak egész gyermekkoromon át, és még mindig velem hálnak, most is, mikor ezt írom, érett éveimben.

2.

Említettem már, hogy álmaimban soha emberi lényt nem láttam. Ez a tény nagyon hamar tudatosodott bennem, s keservesen éreztem a magam fajtájának hiányát. Már mint egészen aprócska gyermek, úgy éreztem rémséges álmaimban, hogy ha egyetlenegy embert, csak egyetlenegy találnék, meg volnék mentve az álmoktól, s többé nem vennének körül gyötrő rémségek. Bárcsak megtalálnám azt az emberi lényt, és megmenekülnék! - ez a gondolat tartott hatalmában éveken át minden éjszaka.

Hangsúlyoznom kell: ez a gondolat álmaim közben támadt bennem, s én tanúbizonyságnak tekintem, hogy kettős énem összeolvad, hogy a bennem levő kettéhasadt két rész egy ponton érintkezik. Álombéli énem a régmúltban élt, még mielőtt az ember - az, akit mi embernek tartunk - kialakult volna; s a másik, nappali énem - mintegy az ember létének tudatával - bele-sugárzott álmaim anyagába.

A könyvpszichológusok talán megrónak majd, hogy hibásan használom a „kettéhasadt én” kifejezést. Tudom, ők hogyan használják, de én kénytelen vagyok jobb kifejezés híján, a magam módján használni. Az angol nyelv szegénysége mögött keresek fedezéket. És most elmagyarázom, miért használom, hibásan vagy helyesen, ezt a kifejezést.

Egészen fiatalember koromig, az egyetemig nem kaptam semmi útmutatást álmaim jelentéséhez és okához. Mind az ideig nem volt szememben sem értelmük, sem nyilvánvaló okuk. De az egyetemen felfedeztem a fejlődéstant és a lélektant, s megtudtam különféle furcsa lelkiállapotok, élmények magyarázatát. Ott volt például a térben zuhanás álma - a legközönségesebb álomélmény, amit gyakorlatilag minden ember közvetlen tapasztalatból ismer.

Ez, mondta nekem a professzorom, faji emlék. Visszaüt távoli őseinkre, akik fákon éltek. Nekik, fánlakóknak a zuhanás lehetősége mindig fenyegető veszedelmet jelentett. Sokan vesztették el így az életüket; mindnyájan átéltek szörnyű zuhanásokat, s úgy menekültek csak meg, hogy ágakat kaptak el, mikor a föld felé zuhantak.

Mármost az ily módon elhárított szörnyű zuhanás megrázkódtatást okozott. A megrázkódtatás pedig molekuláris változásokat hozott létre az agysejtekben. Ezek a molekuláris változások átöröklődtek az utódok agysejtjeibe, egyszóval faji emlékezetté váltak, így például, ha önök vagy én alvás közben vagy álomba hajló szunyadásban zuhanunk a térben, és éppen akkor ébredünk émelygő öntudatra, mikor a földre vágódnánk, egyszerűen csak arra emlékezünk, ami fánlakó őseinkkel történt, s amit az agyi elváltozások belevéstek a faj örökségébe.

Nincs ebben semmi különös, mint ahogy nincs semmi különös egy ösztönben. Az ösztön egyszerűen csak szokás, ami belevésődött örökségünk anyagába: ennyi az egész. Mellékesen megfigyelhető, hogy ebben a zuhanásálomban, amely oly ismerős önöknek is, nekem is, sohasem esünk a földre. Földre esni pusztulás volna. Azok a fánlakó ősök, akik földet értek, rögtön meg is haltak. Igaz, zuhanásuk megrázkódtatását átvették az agysejtek, de azonnal elpusztultak, mielőtt még ezt átszarmaztathatták volna az utódokra. Önök is, én is azoktól származunk, akik nem zuhantak le a földre; azért nem érünk álmainkban soha földet, sem önök, sem én.

És most elérkeztünk a „kettéhasadt énhez”. Sohasem érezzük ezt a zuhanást, amikor teljesen ébren vagyunk. Nappali énünknek nincs ilyen élménye. Akkor pedig - s itt megtámadhatatlan az érvelésem - egy másik, önálló énnel kell lennie annak, amely zuhan, amikor alszunk, és amelynek megvan ez az esésélménye - egyszóval emlékei vannak az ősrégi faji élményekről, mint ahogy nappali énünknek a nappali élményekről vannak emlékei.

Okfejtésemnek ezen a fokán kezdtem némi világosságot látni. És a világosság hamarosan szemkápráztató fényességgel zúdult rám, megvilágított és érthetővé tett mindent, ami baljós, hátborzongató, ami természetellenes képtelenség álomélményeimben. Álmomban nem a nappali énem tartott hatalmában, hanem egy másik, különálló én, új és merőben más élményekkel és - hogy álmaim lényegéről beszéljek - merőben más élmények emlékeivel.

Mi volt hát ez az én? Mikor élt maga is nappali életet ezen a bolygón, mikor gyűjtötte össze e különös élményanyagot? Ezekre a kérdésekre maguk az álmok válaszoltak. Ez az én a régmúltban élt, mikor még fiatal volt a világ; abban a korban, amelyet közép-pleisztocénnek nevezünk. Lezuhant a fákról, de nem esett le a földre. Réműlten hadonászott, ha oroszlánordí-

tást hallott. Ragadozó állatok üldözték, gyilkos kígyók vágtak feléje. Karattyolt a maga fajtájával a tanácskozásokon, és a Tűz Népe rútol bánt vele akkoriban, mikor menekülnie kellett előlük.

De miért van az - hallom az ellenvetést -, hogy ezek a faji emlékek nem jelentkeznek mindnyájunknál, ha már egyszer lappang bennünk valami elmosódott második én, aki alvás közben a téren át zuhan?

Egy másik kérdéssel felelhetek. Miért van kétfejű borjú? S az én válaszom erre az, hogy a kétfejű borjú: torzszülött. És ezzel megfelelttem a kérdésekre. Azért jelentkezik bennem a második én s a teljes faji emlékezet, mert én torzszülött vagyok.

De beszéljünk világosabban. Legközönségesebb faji emlékünkhöz a téren át zuhanás álma. Ez a másik én nagyon elmosódott. Szinte csak egyetlen emléke van: a zuhanás. De sokunkban határozottabb, élénkebb második én él. Sokunkat gyötör a repülésálmom, az üldözősörnyetegálmom, a színálmom, a fulladásálmom, a csúszómászó- és féregálmom. Röviden: a második én ugyan mindnyájunknak alkotórésze, de egyik emberből csaknem teljesen kiveszett, a másikban meg sokkal elevenebb. Némelyöknkhöz erősebb és teljesebb faji emlékei vannak, mint másoknak.

Mindez csupán egyetlen kérdéshöz múlik: kiben milyen fokon jelentkezik a második én? Bennem roppant magas fokon jelentkezik. Második énem csaknem felér erőben a saját énemmel. És ebből a szempontból, amint mondtam, torzszülött vagyok - az átöröklődés torzszülöttje.

Erősen hiszem, hogy e második én jelentkezése - de nem olyan erős jelentkezése, mint nálam - indított némelyeket arra, hogy higgyenek a személyes lélekvándorlási élményekben. Ezek az emberek nagyon meggyőző feltevésnek tartják a lélekvándorlást. A valóságban sose látott jelenetek látomása tűnik eléjük, távoli időkből származó tettek és események emléke támad fel bennük, s erre a legegyszerűbb magyarázat, hogy egyszer már éltek.

De tévednek, mert nem vesznek tudomást kettősségükről. Nem ismerik fel második énjüket. Azt hiszik, a saját énjükről van szó, hisz csak egy énjük van; ezzel a kiindulási ponttal csak arra lyukadhatnak ki, hogy végigélték előző életeket.

De tévednek. Ez nem lélekvándorlás. Én is látom magamat, amint ott kóborolok a Fiatallabb Világ rengetegeiben; de az mégsem én vagyok, hanem valaki, aki csak távoli részem, mint ahogy - kevésbé távoli - részem az apám és a nagyapám. Ez a második énem az elődeimnek egyik ősapaelődjé fajom őskori leszármazásában, s maga is utóda egy leszármazásnak, amelynek tagjai jóval az ő kora előtt - a kéz- és lábujjak kifejlődésével - felkapaszkodtak a fákra.

Talán unalmas leszek, de kénytelen vagyok megismételni: ebben az egyben torzszülöttnek kell engem tekinteniök. Nem én vagyok az egyetlen, akiben roppant erővel jelentkeznek a faji emlékek, de bennem egy bizonyos távoli előd emlékei jelentkeznek. Ez nagyon szokatlan, még sincs benne semmi rendkívülien figyelemreméltó.

Hallgassák meg az érveimet. Az ösztön: faji emlék. Rendben van. Akkor önök is, én is apáinktól és anyáinktól kapjuk ezeket az emlékeket, mint ahogy ők is apjuktól és anyjuktól kapták. Kell tehát lenni valami közvetítőnek, amelynek segítségével ezek az emlékek nemzedékről nemzedékre szállnak. Ez a közvetítő az, amit Weismann „csíraplazmának”¹ nevez. Ez hordozza a faj egész kialakulásának emlékeit. Az emlékek elmosódottak, zavarosak, sok el is vészett belőlük. De némelyik csíraplazma-láncolat rendkívüli emlékerterhet hordoz - hogy tudományosabb legyen:

¹ A tulajdonságok öröklődésének egyik elmélete, mely August Weismann (1834-1914) német tudós nevéhez fűződik.

némelyik sokkal atavisztikusabb², mint a többi, és ilyen az enyém is. Én az átöröklődés torzszülöttje vagyok, atavisztikus lidércnyomás - nevezzenek, aminek akarnak; de itt vagyok, húsból és vérből való, eleven ember, háromszor eszem bőségesen napjában, hát ezzel mit tudnak kezdeni?

És most, mielőtt történetembe fognék, igyekszem elébe vágni a pszichológia hitetlen Tamásainak, akik szeretnek gúnyolódni, s akik máskülönben bizonyára azt mondanák, hogy álmaim azért összefüggőek, mert túl sokat tanultam, és az emberi fejlődésről való ismereteimet öntudatlanul is visszavetítettem rájuk. Először is sose voltam vakbuzgó diák. Évfolyamomban én végeztem a leggyengébben. Többet törődtem az atlétikával és - nincs miért tagadnom - a biliárral.

Továbbá: semmit sem tudtam a fejlődéstörténetről, míg egyetemista nem lettem, ennek a másik, régmúlt életnek pedig már gyermek- és kamaszkorom álmaiban átéltem minden részletét. Megvallom azonban, hogy ezek a részletek zavarosak és összefüggéstelenek voltak, amíg a fejlődéstörténet tudományát meg nem ismertem. A fejlődéstörténet volt a kulcs. Magyarázatot adott, józan értelmet agyam tréfálkozásának, atavisztikus agyaménak, amely bár modern és normális, mégis visszafüel valami olyan távoli múltba, amely nagyjából az emberiség kezdeteivel lehet egykorú.

Mert ebben az általam ismert múltban az ember, az, akit ma embernek mondunk, nem létezett. Nekem hát létrejöttének idején kellett leélnem az életemet.

3.

Kisgyerek korom leggyakoribb álma ilyesféle volt: mintha nagyon apró volnék, s összekucorodva feküdnék valami gallyakból, ágakból készült fészekben. Néha a hátamon feküdtem. Sok-sok órát tölthettem ebben a helyzetben, néztem a napsugarak játékát felettem a lombokon s a levelek lengedezését a szélben. Néha a fészek is ide-oda ringott, ha a szél erősebben fűjt.

Míg így feküdtem, mindig az az érzés tartott hatalmában, hogy irdatlan mélység van alattam. Sose láttam, sose leshettem ki a fészek peremén; de *tudtam* az alattam lappangó mélységről, félttem tőle, mert örökké fenyegetett, mint valami mindent elnyelő szörnyeteg szája.

Ezt az álmot, amelyben tétlenül hevertem, amely inkább állapot volt, nem a cselekvés élménye, gyakran álmodtam kisgyerek koromban. De hirtelen furcsa formák és események rontottak bele a legközepébe: a vihar zúgása és mennydörgése, ismeretlen tájak, amelyeneket ébren sose láttam. És zűrzavart, lidércnyomást okoztak. Semmit sem értettem. Hiányzott az összefüggés logikája.

Mert tudják, nem folyamatosan álmodtam. Egyik pillanatban apró csecsemője voltam a Fiatalabb Világnak, fészekben feküdtem a fán; a következő pillanatban meg a Fiatalabb Világ felnőtt férfiája, s a förtelmes Vörösszeművel akaszkodtam össze halálos harcra; a következő pillanatban pedig óvatosan kúsztam le a vízgödörhöz a nap legforróbb szakában. Események, melyeket évek választottak el a Fiatalabb Világban, velem néhány perc vagy pillanat leforgása alatt történtek meg.

Merő zűrzavar volt az egész, de nem zúdítom önökre ezt a zűrzavart. Csak akkor simult, tisztult ki, világosuk meg minden, mikor fiatalember lettem, s már sok-sok ezer álmot láttam. Akkor kaptam kulcsot az időhöz, akkor tudtam helyes rendjükbe illesztgetni a történeteket, az eseményeket, így támasztottam fel a tovatűnt Fiatalabb Világot, amelyben egykor éltem - vagy

² Atavizmus - az ősök egyes tulajdonságainak felbukkanása a késői utódokban. Ilyen például az embernél a dúsabb szőrzet, a fül és a homlokbőr mozgathatósága, a tizenharmadik bordapár stb.

a másik énem élt. A megkülönböztetés felesleges, mert én is, a modern ember visszamentem, s éltem az őskor életét másik énem társaságában.

Az önök kényelmére összerakom a különböző eseményeket érthető történetté, hisz ez a könyv nem akar társadalomtudományi adattár lenni. Mert van valami összefüggés, valami eseményláncolat, ami végighúzódik minden álmomon. Itt van például a barátságom Lógófülűvel. Aztán itt van Vörösszemű gyűlölködése. Gyorslábú szerelme. Ha összességükben nézzük őket, meglehetősen összefüggő és érdekes történetet adnak - ezt, úgy hiszem, önök is elismerik majd.

Nem nagyon emlékszem az anyámra. A legrégebb s bizonyosan a legélesebb emlékem róla alighanem a következő:

Mintha a földön feküdtem volna. Valamivel idősebb voltam, mint a fészeklakás idején, de még mindig magatehetetlen. Hemperegtem a száraz leveleken, játszottam velük, torkomból nyögdécselő, sikkoló hangok törtek fel. A nap melegen sütött, s én boldog és megelégedett voltam. Kis tisztáson feküdtem. Körülöttem minden oldalon bokrok és páfrányszerű növények, felettem s körülöttem mindenütt erdei fák törzsei és ágai.

Hirtelen hangot hallottam. Felültem s hallgatóztam. Meg se moccantam. A kicsi hangocskák torkomban rekedtek, s mintegy kővé meredten ültem. A hang közelebb húzódott. Olyan volt, mint a disznó rőfögése. Aztán a bokrosban mozgó test neszezését hallottam. Majd láttam, amint a páfrányok meg-megrezdülnek az előrenyomakodó testtől. Végül szétnyíltak a páfrányok, villogó szemeket láttam, hosszú orrot s fehér agyarakat.

Vadkan volt. Kíváncsian bámult rám. Egyet-kettőt rőffentett, egyik mellső lábáról a másikra billegett, közben jobbra-balra forgatta a fejét, s meglendítette a páfrányokat. Én még mindig úgy ültem, mint aki kővé vált, szemem se rebent, csak meredtem rá, s szívemet félelem marcangolta.

Úgy tűnt, mintha így *kellett* volna viselkednem, ilyen mozdulatlanul, csöndben ülnöm. Nem volt szabad szétüvöltenem a félelmemet. Az ösztön parancsolta ezt. Így hát ültem s vártam, magam se tudtam, mire. A vadállat szétnyomta a páfrányokat, s a tisztásra lépett. A kíváncsisága elszállott, szemei most már kegyetlenül villogtak. Fenyegetően bökött felém a fejével, s egy lépéssel előbbre jött. Aztán még eggyel és ismét eggyel.

Akkor felordítottam vagy sikoltottam - nem tudom leírni -, éles, szörnyű kiáltás volt. S úgy látszott, az eseményeknek ezen a fokán így is *kellett* tennem. A közelből kiáltás felelt. Hangom mintha egy pillanatra megzavarta volna a vadkant, megtorpant, egyik lábáról a másikra billentette súlyát, s eközben egy jelenés zúdult közibénk. Az anyám. Olyan volt, mint egy hatalmas orangután vagy csimpánz, mégis élesen és határozottan különbözött tőlük. Vaskosabb alkatú volt, mint azok, s kevésbé szőrös. Karjai nem lógtak le olyan mélyen, lába izmosabb volt. Nem hordott ruhát - csak a természetes szőrzetet. S mondhatom, dühödten őrjöngött, ha izgalomba jött.

Mint egy fúria, úgy zúdult a színhelyre. Fogát csikorgatta, félelmetes fintorokat vágott, morgott, s szünet nélkül éles kiáltások törtek fel belőle, ilyenformán: „Uh-á! Uh-á!” Olyan váratlan és szörnyű volt a megjelenése, hogy a vadkan önkéntelenül védekezően lesunnyadt, és szőrét borzolta, mikor anyám feléje lódult. Megtorpant. Anyám ekkor felém szökkent. Én pontosan tudtam, mit kell tennem a villanásnyi idő alatt, amit sikerült nyernie. Elébe ugrottam, elkaptam a dereka táján, s kézzel-lábbal kapaszkodtam - igen, a lábammal is; azzal is éppoly biztosan tudtam kapaszkodni, mint a kezemmel! Összezárult markomban éreztem a szőre húzódását, ahogy bőre s izma mozgott alatta az erőfeszítésben.

Mondom, elébe ugrottam, s ő abban a pillanatban egyenest felfelé pattant, s elkapott kezével egy fölénk nyúló ágat. A következő percben a kan csattogó agyarral elrobogott alattunk. Magához tért meglepetéséből, előreugrott, s olyan visítás tört fel belőle, hogy az már szinte trombitálás volt. Mindenesetre jeladás lehetett, mert minden irányból testek csörtetése felelt rá a páfrányok közül.

Vadkocák törtek elő minden oldalról a tisztásra - vagy húszan. De anyám tán négyméternyire a föld felett fellódult egy vastag ágra; én meg csak kapaszkodtam bele, s úgy kucorogtunk ott fenn, biztonságban. Anyám nagyon izgatott volt. Makogott, visított és szitkozódott lefelé, a szőre borzolt, fogcsattogató csapatra, amely egybegyűlt alattunk. Én is lekukkantottam remegve a dühös vadakra, és tőlem telhetően igyekeztem utánozni anyám kiáltását.

Távolról hasonló kiáltások hallatszottak, csak mélyebbek, üvöltő basszus hangon. Percről percre hangosabbá váltak, s hamarosan láttam őt, apámat közeledni - legalábbis az álmok minden egyes tanúságából arra a következtetésre kell jutnom, hogy az apám volt.

Apának éppen nem volt túlságosan megnyerő. Félig embernek, félig majomnak látszott, mint aki már nem majom, de még nem is ember. Nem tudom leírni. Nincs manapság hozzá hasonló, se földön, se földben, se föld alatt. Nagydarab férfinak számított a maga idejében, s nyomhatott összesen vagy hatvanöt kilót. Arca széles és lapos volt, szemöldöke szemére csüngött. Apró szemei mélyen ültek, közel egymáshoz. Orrát nem lehetett orrnak nevezni, annyira nyomott, széles volt, az orrnyereg látni valóan hiányzott, az orrlyukai meg olyanok voltak, mint két rés az arcon: nem lefelé nyíltak, hanem kifelé.

Homloka rézsút emelkedett a szemétől, haja már a szemeknél kezdődött, s onnan benőtte az egész fejet. Feje nevetségesen kicsi volt, s ugyanolyan nevetségesen vastag, kurta nyak támasztotta alá.

Volt valami alapvető célszerűség a testében - mint mindnyájunk testében. Igaz, a mellkasa szépen, öblösen kidomborodott; de hiányoztak a kidagadó izmok, a széles váll, a hosszú, egyenes lábszárak, a szép, arányos alkat. Ez a test, az apám teste, erőt mutatott, erőt szépség nélkül, vad, ősvilági erőt, szorításra, markolásra, tépésre, pusztításra született erőt.

Csípője keskeny volt, s szikár, szőrös lába görbe és inas. Tulajdonképpen inkább kart formázott az apám lába. Csomós volt és görbe, még mutatkozni is alig mutatkozott rajta a húsos lábikra, amely formát ad az önök vagy az én lábamnak. Emlékszem, sík területen nem tudott két lábon járni. Mégpedig azért, mert a lábfejével is tudott fogni, mert a lábfeje inkább kézre hasonlított. A nagy lábujj nem feküdt egy vonalban a többi ujjal, hanem velük szembe, mint a kéz hüvelykujja, s ez tette képessé apámat arra, hogy a lábával fogózkodjon. Ezért nem tudott sík földön két lábon járni.

Amilyen szokatlan volt a külseje, éppoly szokatlan módon közeledett felénk, akik ott gubbasztottunk a dühös vaddisznók felett. A fákon jött, ágról ágra, fáról fára ugrott, nagyon gyorsan. Most is látom, ébren, amint ezt írom, előrelódulni a fákon a négykezű, szőrös lényt; dühében ordít, néha-néha megáll, s ökölbe szorított kézzel veri a mellét. Háromméteres, ötméteres nyiladékokon repül át, egyik kezével elkap egy ágat, s lódul át a következő nyiladékon, hogy most a másik kezével kapaszkodjon meg, s így jön tovább, habozás, idővesztés nélkül, sosem tűnődve azon, hogyan folytassa útját a fákon.

S amíg figyeltem, egész lényemben, de még az izmaimban is éreztem a feltörő vágy borzongását, hogy én is ágról ágra szökkenjek; s éreztem a lappangó erő biztosítékát is a lényemben, az izmaimban. Miért ne éreztem volna? Kisfiúk látják néha fejszelóbáló, fadóntogató apjukat, s érzik magukban, hogy egy nap ők is lóbálják majd a fejszét, döntik a fát. Ez történt velem is. A bennem lévő

élet arra teremtődött, hogy apám módjára tegyen, s titkon és nagyratörőn már légi utakról, erdei száguldásokról suttozott nekem.

Apám végre elért bennünket. Rettentően dühöngött. Emlékszem, előreálló felső ajkát csücsörítette, úgy meredt le a vaddisznókra. Olyanformán morgott, mint a kutya, s emlékszem, szemfoga oly nagy volt, mint az agyar, s ez énrám óriási hatást tett.

Viselkedése csak arra volt jó, hogy a vaddisznók még jobban nekibőszüljenek. Ágakat, apró gallyakat tördösött, lehajigálta őket ellenségeinkre. Még fél kézzel is függeszkedett, gyötrelmesen közel a disznókhoz, de éppen a biztos távolság határán, s csúfolta őket, azok meg agyarukat csattogtatták tehetetlen haragjukban. Apám nem elégedett meg ennyivel: letört egy erős ágat, s fél kézen, fél lábon lógaszködva, oldalba bökdöste a feldühödött vadállatokat, és csépelte az orrukat. Felesleges mondanom, hogy anyám meg én örültünk a mulatságnak.

De a jóba is belefáradunk, s végül is apám kárörvendő kuncogással elvezetett bennünket a fák koronáján. Most aztán elapadt bennem a nagyratörés, elgyávultam, szorosan kapaszkodtam anyámba, aki mászott, lendült a térben. Emlékszem, mikor az ág letört súlya alatt. Messziről ugrott, s az ág recsenésére engem elöntött az émelyítő tudat, hogy zuhanunk a térben mind a ketten. Az erdő, a zizegő leveleken játszó napsugár eltűnt szemem elől. Homályosan még láttam, hogy apám hirtelen megáll útjában, visszaneéz, aztán minden elsötétedett.

A következő pillanatban felébredtem párnás ágyamban, izzadva, remegve, hányingerrel. Az ablak nyitva volt, hűvös levegő áradt a szobába. Az éjjeli lámpa nyugodtan égett. S ezért azt hiszem, nem estünk a vaddisznók martalékául, nem zuhantunk a földre; másképp nem volnék itt, s nem emlékeznék ezer évszázaddal később az eseményre.

És most gondolják magukat egy pillanatra az én helyembe. Sétáljanak vissza egy kicsikét velem kisgyerek koromba, feküdjenek mellém, s képzeljék el, hogy ilyen érthetetlen szörnyűséget álmodnak. Ne felejtsek el: tapasztalatlan kisgyerek voltam. Sose láttam életemben vaddisznót. Ami azt illeti, házi disznót se láttam soha. A legközelebbi kapcsolatba akkor jutottam vele, mikor a reggeli szalonnát sisteregni láttam. És mégis, álmomban vadkanok csörtettek valószerűen, mint az élet, s én fantasztikus szüleimmel magas fák között lóduktam át.

Csodálkoznak hát, ha megrémítettek, nyomasztottak lidércjárásos álmaim? Elátkozott voltam. És ami a legrosszabb, féltem elmondani. Nem tudom, miért; talán mert bujkált bennem valami büntudat, csak éppen arról nem volt sejtelmem sem, mi a bűnöm, így hát hosszú éveken át némán szenvedtem, míg férfisorba nem kerültem, s meg nem ismertem álmaim okát, okozóját.

4.

Egy dolog zavarbahozó ezekben a történelem előtti emlékeimben: az időbeliség elmosódottsága. Nem látom mindig az események sorrendjét; azt sem tudom megmondani, hogy két esemény között egy-két vagy négy-öt év telt-e el. Csak nagyjából becsülhetem fel az idő múlását; társaim viselkedésének, külsejének változásain mérve.

Aztán meg rákényszeríteni az események logikáját a különböző történésekre. Nem kétséges például, hogy anyámat és engem akkor zavartak fára a vaddisznók, akkor, abban az időben menekültünk és zuhantunk, amikor még nem ismertem Lógófülút, aki később - nyugodtan nevezhetem így - gyerekkori pajtásom lett. És éppígy vonhatom le a következtetést, hogy e két időpont között hagyhattam el az anyámat.

Apámról nincs több emlékem, csak az, amit elmondtam. Az elkövetkező években sose bukkant fel újra. És az akkori idők ismerétében egyetlen magyarázatot tudok erre: röviddel a vaddisznóka-land után elpusztult. Kétségtelen, hogy idő előtt veszett el. Teljes erejében volt, csak hirtelen, erőszakos halál vihette el. De nem tudom, hogyan távozott - belefulladás a folyóba, kígyó marta meg, vagy a vén Kardfogú, a tigris gyomrába került - erről nincs tudomásom.

Mert jegyezzék meg: csak arra emlékszem, amit magam, a magam két szemével láttam azokban a történelem előtti időkben. Ha anyám tudott is apám haláláról, nekem nem beszélt róla. Ami azt illeti, kötve hiszem, hogy megfelelő szókincese lett volna ilyen tájékoztatásra. A csapatnak akkoriban talán mindössze harminc-egyven hangból álló szókincese lehetett.

Hangokat mondok, nem szavakat, mert elsősorban hangok voltak. Nem volt meghatározott értékük, amit ragokkal, határozószókkal lehetett volna módosítani. A beszédnek ez utóbbi eszközeit akkor még nem ismerték. Ahelyett hogy ragokkal, határozószókkal főneveket, igéket módosítottunk volna, hangokat módosítottunk hangsúlyozással, hangmagasság-, időtartam-változtatásokkal, gyorsítással vagy lassítással. Egy bizonyos hangnál a kiejtésre fordított idő adta meg az értelmi árnyalatot.

Nem ragoztunk. A szövegösszefüggésből éreztük ki az igeidőt. Csak konkrétumokról beszéltünk, mert csak konkrétumokban gondolkodtunk. Aztán meg sokszor folyamodtunk a némajátékhoz. Gyakorlatilag a legegyszerűbb absztrakció is meghaladta a gondolkodásunkat; s ha valakiben véletlenül mégis elvont gondolat támadt, nagy nehézségébe került társaival közölni. Hang nem volt rá. Szókincsének határain túlra kényszerült. Ha új hangokat talált ki rá, társai nem értették meg. Ilyenkor a némajátékhoz folyamodott: ahol csak lehetett, ábrázolta a gondolatot, s közben folyton-folyvást ismételte az új hangot.

Így gyarapodott a nyelv. Néhány hangot ismertünk, s ezek képessé tettek bennünket, hogy valamicskével a kifejezési határokon túl gondolkodjunk. Aztán új hangok igénye támadt bennünk, hogy az új gondolatokat kifejezhessük. Néha mégis túlságosan megelőzték gondolataink a hangokat, sikerült absztrakciókat létrehoznunk (kődöseket, azt merem állítani), s ezeket teljességgel képtelenek voltunk mások értésére adni. Egészében véve, a nyelv nem valami gyorsan gyarapodott akkoriban.

Ó, higgyék el, bámulatosan egyszerűek voltunk! De tudtunk egy sereg dolgot, amit manapság nem tudnak. Mozgattuk, hegyeztük, lekonyasztottuk a fülünket, ha akartuk. És könnyen meg tudtuk vakarni a hátunk közepét. Lábbal is tudtunk követ dobni. Sokszor megcsináltam. És ha már itt tartunk, merev térdekkel csípőből annyira le tudtam hajolni, hogy nem az ujjam hegyével, hanem a könyökömmel érintettem a földet. Ami pedig a fészekszedést illeti - nos, csak azt kívánom, bár láttak volna bennünket a huszadik századi fiúk! De mi nem csináltunk tojás-gyűjteményt. Mi megettük a tojásokat.

Emlékszem - de már nagyon elkanyarodtam a történettől. Hadd meséljek először Lógófülűről és a kettőnk barátságáról. Életemnek igen korai szakaszán váltam el anyámtól. Ez alighanem azért történt, mert apám halála után második férjet vett magához. A második férjéről kevés emlékem van, s azok sem a legjobbak. Könnyűvérű fickó volt. Bízni nem nagyon lehetett benne. Túlságosan sokat beszélt. Pokoli fecsegése még most is bosszant, ha eszembe jut. Túlságosan következtelenül gondolkozott ahhoz, hogy céltudatos lehessen. A ketrecbe zárt majmokról mindig ő jut eszembe. Majomszerű volt. Ez a legjobb leírás, amit róla adhatok.

Első pillanattól fogva gyűlölt. S én hamarosan megtanultam félni tőle és rosszindulatú tréfáitól. Ha előkerült, anyámhoz másztam és belekapaszkodtam. De mind nagyobb lettem, s szükségképpen időről időre elcsellengtem anyámtól, s egyre messzebb. S ezekre az alkalmakra lesett a Fecsegő. (Talán meg kell mondanom, hogy ebben az időben nem viseltünk nevet; semmilyen

néven nem ismertek. A kényelem kedvéért én magam adok nevet a különböző szereplőknek, akikkel szoros kapcsolatban álltam, s a Fecsegő név a legtalálóbbról, ami drága mostohaapámra illik. Ami engem illet, magamat Nagyfogúnak neveztem el. Szemfogaim ugyanis feltűnően nagyok voltak.)

De térjünk vissza Fecsegőhöz. Folytonosan rémületben tartott. Állandóan csipkedett, nyakon vert, s alkalomadtán nem röstellt megharapni sem. Anyám gyakran közbelépett, s öröm volt nézni, ahogy Fecsegő bozontját tépdeste. De ennek az eredménye gyönyörűséges, végeérhetetlen családi perpatvar lett, s abban én voltam a civakodás tárgya.

Nem, az otthoni életemet nem mondhatom boldognak. Magamban mosolygok, mikor ezt a mondatot leírom. Otthoni élet! Otthon! Nem volt otthonom a szó mai értelmében. Az otthonom szövetség volt, nem lakóhely. Anyám gondjában éltem, nem a házban. S az anyám mindenfelé lakott, éppen csak arra ügyelt, hogy ha beesteledett, ne a földön legyen.

Anyám régimódi volt. Még mindig ragaszkodott a fáihoz. Mert hordánk haladóbb tagjai már a folyó fölötti barlangokban laktak. De anyám gyanakvó volt s haladásellenes. Ő megelégedett a fákkal. Persze kiválasztottunk egy bizonyos fát, rendszerint arra gallyasztunk fel, de gyakran más fákra is, ha utolért a sötétedés. Egy alkalmas ágavillába gallyakból, ágakból, kúszónövényekből durva padozatot csináltunk. Leginkább még valami óriási madárfészekhez hasonlított, bár fonása ezerszeresen durvábban készült, mint a madárfészeké. De volt egy jellegzetessége, amit semmilyen madárfészekben nem láttam - mégpedig a teteje.

Ó, nem olyan tető, amelyet a mai ember csinál! Még olyan tető sem, amelyet ma a legalacsonyabb fokon álló bennszülött készít. Százszorta esetlenebb volt, mint az ember legügyetlenebb munkája - az emberé, a mai fogalmaink szerint. Nemtörődöm módon, rendetlenül eszkábáltuk össze. A fán, amelyen meghúzódtunk, az ágvilla fölé egy rakás száraz ágat, lombot raktunk. Négy vagy öt szomszédos ágvilla tartotta a - mondjuk - szelemenfákat. Ezek vagy két centiméter átmérőjű, erős ágak voltak. Ezeken nyugodott az ág- és lombhalmaz, de mintha csak úgy hevenyészve hajigálták volna rá. Zsúpolásnak még csak a szándéka sem látszott. És meg kell vallanom: nagy esőben a tető komiszul beázott.

De a Fecsegő keservessé tette az otthoni életünket, anyámnak is, nekem is - s az otthoni életen nem a csorgós fészerekre gondolok a fán, hanem a hármunk csoportéletére. Rendkívül rosszindulatúan zaklatott engem. Ez volt az egyetlen szándék, ami mellett öt percnél tovább kitartott. Aztán meg, amint telt az idő, anyám egyre lanyhábban védelmezett. Azt hiszem, végül is terhes lettem neki, a Fecsegő csapta örökös zenebona miatt. A helyzet mindenesetre olyan gyorsan romlott, hogy hamarosan a saját elhatározásomból is elmentem volna hazulról. De megfosztottak attól az elégtételtől, hogy ilyen önálló tettet hajtsak végre. Mielőtt még felcihelődtem volna, kidobtak. S ezt nemcsak képletesen mondom.

Fecsegőnek akkor nyílt erre alkalma, mikor egyik nap egyedül voltam a fészeken. Anyám és Fecsegő elmentek az áfonyás láp felé. Fecsegő kitervelhette az egészset, mert hallottam, amint jött visszafelé az erdőn, s közben bömbölt a maga szította haragtól. Mint minden férfi a hordában, ha dühös volt, vagy igyekezett magát feldühíteni, ő is meg-megállt, s öklével verte a mellét.

Ráébredtem helyzetem reménytelenségére, s remegve a fészekenbe kúsztam. Fecsegő egyenest a fának tartott - emlékszem, tölgyfa volt -, s mászni kezdett felfelé. S egy pillanatra el nem hagyta volna pokoli üvöltözését - amint már mondtam, nyelvünk roppant szegényes volt, s Fecsegőnek erőszakot kellett tennie rajta, olyan változatosan adta tudtomra engesztelhetetlen gyűlöletét s azt a szándékát, hogy ott, abban a szent pillanatban leszámol velem.

Mikor az ágavillára mászott, kimenekültem a nagy vízszintes ágra. Utánam jött, s én mind kijjebb és kijjebb kúsztam. Végül már kikerültem az apró gallyak és a levelek közé. Fecsegő

világéletében gyáva volt, s óvatosságát semmilyen düh el nem nyomta, akárhogy belélovalta is magát. Félt utánam jönni a falevelek és gallyak közé. Ami azt illeti, nagyobb súlya alatt le is tört volna az ág, mielőtt még engem elér.

De nem kellett megfognia, s ezt jól tudta a gazember! Arcára gonosz kifejezés ült, apró gombszemében kegyetlen ötlet szikrázott fel, s himbálózni kezdett. Himbálózni! Amikor én kinn kapaszkodtam az ág legcsúcsán! A gallyak töredezték súlyom alatt. Hat méterre voltam a földtől.

Vadul és egyre vadabban himbálózott, s kárörvendő gyűlölettel vicsorgott rám. Aztán elkövetkezett a vég. Mind a négy fogódzóm egyszerre tört le, s én zuhantam, háttal a föld felé, s közben néztem fel Fecsegőre, s kezem-lábam még mindig fogta a törött gallyakat. Szerencsémre nem ólálkodtak vaddisznók alattam, s zuhanásomat megakasztották a szívós, rugalmas bokrok.

Zuhanásaim rendszerint megtörik álmaimat: az idegrendszer megrázkódtatása elég, hogy egy pillanat alatt áthidalja az ezer évszázadot, és felrázza engem kicsi ágyamban. Aztán ott fekszem izzadva, reszketve, s hallom, amint a kakukkos óra az időt kiáltja kinn a hallban. De ez az álom: az otthon elhagyása, sokszor visszatért, s mégsem ébresztett fel soha. Mindig lezuhanok, sikoltozva a recsegő bokrok közé, s tompa puffanással érek földet.

Összekarmolva, zúzódásokkal teli, nyöszörögve feküdtem az esés helyén. Felpillantottam a bokrokon át, s láttam a Fecsegőt. Ördögi örömeinek kifejezésére ütemesen himbálózott. Gyorsan elnyomtam a nyöszörgésemet. Már nem a fák biztonságában voltam, s tudtam, milyen veszély fenyeget, ha bánatom hangos kifejezésével magamra hozom a vadászó állatokat.

Emlékszem, mihelyt zokogásom elcsitult, érdeklődéssel kezdtem figyelni a furcsa fényhatásokat, amiket könnyáztatta szempilláim részleges becsukása és kinyitása adott. Aztán végignéztem magamon, s úgy tapasztaltam, hogy a zuhanás nem tett túl nagy kárt bennem. Itt-ott hiányzott némi szőr és bőr; egy letört ág hegyes, szálkás vége jó két centiméterre befűrödött az alkaromba; és a jobb csípőm, amely a földet érés lendületét felfogta, elviselhetetlenül fájt. Ezek azonban mégiscsak apró sérülések voltak. Csont nem tört, abban az időben az ember húsa jobban gyógyuló anyag volt, mint manapság. De azért súlyosat zuhantam, mert utána egy teljes hétig sántikáltam a sérült csípőmmel.

Aztán, amint ott a bokrok közt feküdtem, az elhagyatottság érzése jött rám: tudatára ébredtem, hogy otthontalan vagyok. Elhatároztam, hogy sose térek vissza anyámhoz és Fecsegőhöz. Messzire elmegyek a szörnyű erdőbe, s keresek magamnak egy fát, ahova felgallyazhatok. Ami az élelmet illeti, tudtam, hol található. Az utolsó évben már nem függtem anyámtól élelem dolgában. Ő már csak védelmet és vezetést nyújtott nekem.

Csendesen keresztülmentem a bokrokon. Egyszer még visszapillantottam s láttam, hogy Fecsegő még mindig gajdol és himbálózik. Nem volt kellemes látvány. Meglehetősen megtanultam már az óvatosságot, és roppant elővigyázatosan viselkedtem ezen az első utamon a világban.

Nem sokat törődtem vele, hova megyek. Csak egy célom volt: elkerülni Fecsegő keze ügyéből. Fára kapaszkodtam, s órák hosszat vándoroltam fenn, fáról fára, sose érintve a földet. De nem mentem határozott irányba, s nem is vándoroltam megállás nélkül. Természetemben volt, mint ahogy egész fajtám természetében, a következetlenség. Meg hát gyerek voltam csak, s gyakran megálltam útközben játszani.

Azok az események, amelyek otthonom elhagyásakor velem történtek, nagyon ködösen élnek az agyamban. Álmaim nem foglalkoznak velük. Második énem sokat felejtett, különösen ebből az

időszakból. A különféle álmokat nem sikerült úgy összerendeznem, hogy áthidalják az úrt faotthonom elhagyása s a barlangokba való megérkezésem között.

Emlékszem, gyakran kerültem tisztásra. Ezekon nagy vacogással törtem át: leereszkedtem a földre, s a lehető leggyorsabban rohantam. Emlékszem, hogy voltak esős napok, sugaras napok, így hát meglehetősen hosszú ideig vándorolhattam. Különösen az esős napok nyomorúságáról álmodtam, a gyötrő éhségről meg az éhség csillapításáról. Egyik legerősebb benyomásom: egy csupasz domb sziklás tetején apró gyíkokra vadásztam. Beszaladtak a sziklák alá, legtöbbjük elmenekült; de néha sikerült egy-egy követ elhengerítve elcsípnem valamelyiket. Erről a dombról kígyók riasztottak el. Nem üldöztek. Csak összetekeredve feküdtek a napsütötte, lapos sziklákon. De olyan erős volt bennem az öröklött félelem a kígyóktól, hogy rohantam, mintha a sarkamban lettek volna.

Aztán fiatal fák keserű kérgét rágcáltam. Homályosan emlékszem: sok zöld diót ettem, lágy héjuk volt és tejes magjuk. És egészen világosan emlékszem, hogy hasfájás gyötört. Talán a zöld diók okozták, talán a gyíkok. Nem tudom. De azt tudom, hogy szerencsém volt, mert órák hosszat fetrengtem hasgörcsrel a földön, mégsem falt föl semmilyen vad.

5.

Amint kibukkantam az erdőből, hirtelen elém tárult a kép. Nagy tisztás szélén találtam magam. A tisztás egyik oldalán magas szirtfokok emelkedtek, másik oldalán a folyó hömpölygött. A földes part meredeken esett a vízre, de itt-ott, ahol valamikor megcsúszott a föld, kapaszkodók voltak - ezeken a helyeken szoktak inni a csapatbeliek, akik a barlangokban laktak.

Véletlenül éppen a Csapat fő lakhelyére bukkantam. Ez volt, némileg lazán értelmezve a szót, a falu. Anyám, Fecsegő, én s néhány apró közösség: mi, hogy úgy mondjam, kültelki lakosok voltunk. A hordához tartoztunk, noha távolabb laktunk tőle. Nem nagy távolságra, bár nekem a sok kóborlással egy hetembe került, míg ideérkeztem. Ha egyenesen erre tartok, egy óra alatt megteszem az utat.

De térjünk vissza a tárgyhoz. Az erdő széléről láttam a szirtfokok barlangjait, a tisztást, az ivóhelyhez vezető kapaszkodókat. S a tisztáson a Csapat sok tagját. Egy álló hétig kóboroltam gyermek létemre egyedül. Ez alatt az idő alatt senkit sem láttam a magam fajtájából. Rémműletben és elhagyatottságban éltem. És most, hogy megláttam a fajtámat, elöntött a boldogság, s vadul szaladtam feléjük.

S ekkor különös dolog történt. Valaki a Csapatból meglátott, s figyelmeztető kiáltást hallatott. A Csapat üvöltözve a rémműlettől, az eszeveszett rettegéstől, abban a pillanatban elmenekült. Tülekedtek, ugráltak a sziklákon, bedobták magukat a barlangok száján, s eltűntek... mindnyájan, kivéve egyvalakit, egy kicsi gyereket, akit a riadalomban elejtettek, nem messze a szirtfok lábától. Keservesen sírt. Anyja kirozott, a gyermek elébe ugrott, erősen belecsimpaszkodott, s anyja bekúszott vele a barlangba.

Egyedül álltam. A népes tisztás egyszerűen elhagyatottá vált. Kétségbeesetten leültem és nyüsiztettem. Nem értettem a dolgot. Miért futott el előlem a Csapat? Később megismertem szokásaikat, és megtudtam. Mikor megláttak teljes erővel kirohanni az erdőből, úgy vélték, valami ragadozó állat üldöz. Váratlan közeledésemmel elugrasztottam őket.

Ültem, figyeltem a barlangbejáratokat, s egyszer csak rádöbentem, hogy a Csapat is szemmel tart engem. Hamarosan kidugták a fejüket, majd ide-oda kiáltoztak egymásnak. A rohanásban, zűrzavarban nem sikerült mindenkinek a maga barlangjába jutnia. Néhányan a fiatalabbak

közül idegen barlangban találtak menedéket. Anyjuk nem nevükön kereste őket, ezt akkor még nem találták fel. Mindnyájan névtelenek voltak. Az anyák pörlekedő-aggódó kiáltásokat hallattak, s a fiatalok rájuk ismertek. Ha például az én anyám kiált onnan értem, ezer anya hangja között is felismertem volna a hangját, s ő is felismerte volna ezer között az enyémet.

Ez az ide-oda szólóingatás ment egy ideig, de a Csapat túl óvatos volt, nem jött ki a barlangjából, s nem ereszkedett le a földre. Végül előjött valaki. Ez a valaki arra volt hivatva, hogy jelentős szerepet játsszon az életében, mint máris a horda valamennyi tagjának életében. Vörösszeműnek fogom nevezni őt e történet lapjain - a gyulladásoos szeme miatt nevezem így, örökké vörös szemhéjai miatt, amelyek különös hatásukkal mintha cégerei lettek volna gazdájuk szörnyű vadságának. A lelke is vörös színű volt.

Mindenképpen szörnyetegre hasonlított. Testre óriás volt. Nyomhatott vagy nyolcvanöt kilót. Nálánál nagyobb fajtánkbelit sohasem láttam. A Tűz Népében sem láttam ilyen nagyot, a Fák Népében sem. Néha, mikor az újságokban modern profi bokszolóink, hivatásos verekedőink leírására bukkanok, eltűnődök: vajon mennyi esélye lett volna a legjobbnak közülük Vörösszemű ellen?

Félek, nem sok. Vasujjainak egyetlen fogásával s egy rántással tövestül ki tudta volna tépni testük valamelyik izmát, mondjuk a bicepszet. Öklének visszakézből adott, könnyed ütése úgy törte volna szét koponyájukat, mint a tojás héjat. Gonosz lábának (vagy hátsó kezének) egyetlen rúgásával kizsigerezte volna őket. Egy csavarással el tudta volna törni a nyakukat, s tudom, hogy állkapcsának egyetlen roppantásával egyszerre harapta volna át a nagy nyaki ütőeret elől s a gerincvelőt hátul.

Ültéből hat méter magasra tudott ugrani. Fertelmesen szőrös volt. Akkoriban azzal szoktunk büszkélkedni, hogy nem vagyunk nagyon szőrösek. De őt tetőtől talpig szőr borította, karját belül is éppúgy, mint kívül, sőt még a fülét is. Csupáncsak a tenyerén, talpán meg a szeme alatt nem nőtt szőre. Félelmetesen csúf volt, vad, vicsorgó szája, hatalmas, lelógó alsó ajka tökéletes összhangban állott szörnyű szemével.

Ez volt hát Vörösszemű. Meglehetősen óvatosan mászott ki barlangjából, s leereszkedett a földre. Rólam tudomást se vett, egyre csak körbevizslatott. Járás közben csípőben annyira előredőlt, és karja oly hosszú volt, hogy kézfeje jobbra is, balra is minden lépésnél érintette a földet. Ügyetlenül járt ebben az egyenes tartásban, s valójában azért rakta kézfejét a földre, hogy egyensúlyozzon. De mondhatom, négykézláb aztán tudott rohanni. Márpedig ez olyasmí volt, amiben különösen ügyetlennek bizonyultunk. Sőt mi több, alig akadt köztünk, aki járás közben a keze fejével egyensúlyozott volna. Ezek visszafajzottak az ősökre, de Vörösszemű még náluknál is jobban visszafajzott.

Igen - atavizmus volt. Mi éppen átalakulóban voltunk fánélőből földönélővé. Sok-sok nemzedéken át folyt ez az átalakulás, s testünk, tartásunk is átalakult. De Vörösszemű visszaütött a primitívebb, fánlakó típusra. Mivel történetesen a mi hordánkban született, velünk maradt, de voltaképpen atavizmus volt, s máshol lett volna a helye.

Nagyon körültekintően, nagyon éberem szimatolt jobbra-balra a tisztáson, belesett a nyiladékokon a fák közé, mindenáron szeretett volna egy pillantást vetni a ragadozóra, amely - mindnyájan ezt gyanították - engem üldözött. Rám se hederített. Csak figyelt, s közben a Csapat a barlangok szájához tolongott s leste.

Végül látnivalóan oda lyukadt ki, hogy nem ólalkodik itt semmiféle veszély. Visszatért a kapaszkodó tetejéről, ahonnan lepillantott az ivóhelyre. Útja közelembe hozta, de most sem vett észre. Nemtörődöm módon ment előre, míg elém nem ért, akkor minden figyelmeztetés nélkül, hihetetlen gyorsasággal fejbe zuhintott. Jó négy métert taszított hátra az ütés, míg újra

földre nyekkentem, s emlékszem, félájultan is hallottam, hogy vad zenebona: kotkodácsoló, visító nevetés harsan fel a barlangoknál abban a pillanatban, mikor az ütés lezúdult. Kiváló tréfa volt - legalábbis azokban az időkben, s a Csapat teli torokkal méltányolta is.

Így fogadtak be a hordába. Vörösszemű nem törődött tovább velem, s nekem jogomban állt szívem szerint kizokogni, kinyöszörögni magamat. Több asszony gyűlt kíváncsian körém, s én felismertem őket. Találkoztam velük az elmúlt évben, mikor anyám elvitt a mogyorós szakadékhoz. De hamarosan egyedül hagytak, s helyükbe egy tucatra való kíváncsi és kötekedő kölyök lépett. Köribém álltak, ujjal mutogattak, pofákat vágtak, döföltek, csipkedtek. Meg voltam rettenve, hát egy ideig türtem őket, aztán elfutott a méreg, s foggal-körömmel nekiestem a legvakmerőbbnek - éspedig éppen Lógófülünek. Azért neveztem el így, mert csak a fél fülét tudta hegyezni. A másik füle mindig bénán, mozdulatlanul lógott. Valami baleset megsértette az izmokat, s megfosztotta Lógófülűt a fél fül használatától.

Összekapaszkodott velem, s hajszájra úgy estünk egymásnak, mint két verekedő kisfiú. Karmoltunk, haraptunk, téptük a szőrt, összefonódtunk, és odavágtuk egymást. Emlékszem, milyen fogással sikerült fölébe kerekednem; egyetemi éveimben tudtam meg, hogy fél-Nelsonnak hívják. Ez a fogás jelentős előnyt biztosított nekem. De nem sokáig örülhettem neki. Felhúzta egyik lábát, s a lábfejjével (vagy hátsó kezével) oly vadul gyomron taszított, hogy csaknem kizsigerelt. El kellett engednem, hogy mentsem magam, s aztán újra egymásnak estünk.

Lógófülű egy évvel idősebb volt nálam, én viszont százszorta dühösebb, s végül is nyakába kapta a lábát. Keresztülkergettem a tisztáson, le az egyik kapaszkodón a folyóhoz. De ő jobban ismerte a helyet, végigfutott a vízparton, s fel a másik kapaszkodón. Rézsút keresztülvágott a tisztáson, s berontott az egyik barlangba.

Mielőtt észbe kaptam volna, már utána ugrottam a sötétbe. A következő pillanatban nagyon meg-rémültem. Sosem jártam még barlangban. Kialtozni, nyüszíteni kezdtem. Lógófülű csúfondárosan makogott felém, észrevétlenül rám ugrott és feltaszított. A második viadalt azért mégse kockáztatta meg, s eliszkolt. Közte és a bejárat között álltam, nem ment el mellettem, mégis: mintha eltűnt volna. Hallgatóztam, de nem tudtam rájönni, merre lehet. Ez megzavart, s amikor kikecmeregtem a napvilágra, leültem figyelni.

Nem jött ki a bejáraton, ebben biztos voltam; mégis jó néhány perc múlva ott kuncogott az orrom előtt. Megint utána rohantam, s ő megint a barlangba futott; de most megálltam a bejáratnál. Kicsikét visszahúzódtam s lestem. Nem jött ki, mégis ott kuncogott, akárcsak előbb, az orrom előtt, s én harmadszor is bezavartam a barlangba.

Ez a jelenet többször megisméltődött. Akkor utána mentem a barlangba, de hasztalanul kerestem ott benn. Kíváncsi lettem. Nem értettem, hogyan siklik ki előlem. Mindannyiszor bement a barlangba, sose jött ki, s mégis mindig felbukkant az orrom előtt, és kicsúfolt, így alakult át verekedésünk bújócskává.

Kisebb szünetekkel egész délután folytattuk, s játékos, barátságos hangulat támadt közöttünk. Végül aztán nem futott el előlem, együtt ültünk le, egymást átkarolva. Kicsit később feltárta a tág bejáratú barlang titkát. Kezemenél fogva bevezetett. A barlangot keskeny repedés kötötte össze egy másik barlanggal, s ezen keresztül kerültünk megint a szabad levegőre.

Most már jó barátok lettünk. Ha a többi gyerek összegyűlt piszkálódni, csatlakozott hozzám, s együtt támadtuk meg őket; s olyan komiszul bántunk velük, hogy csakhamar békén hagytak. Lógófülű megismertette velem a falut. A körülményekről, szokásokról keveset tudott mondani - hiányzott a kellő szókincse; de figyeltem, hogyan viselkedik, s így sokat megtudtam, és hát meg is mutatott némely helyet és dolgot.

Keresztülvitt a tisztáson, a barlangok és a folyó között, a túlfelöli erdőbe, s ott, a fák közt egy füves helyen jóllaktunk szívós rostú répával. Utána jót ittunk a folyóból, s felfelé indultunk a kapaszkodón a barlangokhoz.

A kapaszkodón megint találkoztunk a Vörösszeművel. Arra lettem figyelmes, hogy Lógófülű félrehúzódik egyik oldalra, s összezsugorodva egészen a parthoz lapul. Természetesen és önkéntelenül én is utánoztam. Akkor néztem csak körül, hogy lássam a félelem okát. Vörösszemű nyomakodott lefelé a kapaszkodó közepén, gyulladt szeme vadul forgott. Megfigyeltem, hogy a gyerekek mind félrehúzódtak előle, mint mi is, a felnőttek pedig vigyázó tekintettel figyelték, mikor közelükbe ért, s félreléptek, hogy átengedjék neki az ösvény közepét.

Mire leszállt az alkony, kihalt a tisztás. A Csapat a biztonságos barlangokba húzódott. Lógófülű vezetett a hálólhelyhez. Felkapaszkodtunk magasra a szirtfokon, magasabbra bármelyik barlangnál, egy apró repedéshez, amelyet odalentről nem lehetett látni. Lógófülű beprérelte magát. Én csak ügyel-bajjal tudtam követni, annyira keskeny volt a bejárat. Benn kicsi sziklaodúban találtam magam. Nagyon alacsony volt - alig magasabb fél méternél, s talán egy méter lehetett a szélessége, egy méter húszt a hosszúsága. Itt aludtunk át az éjszakát, egymás karjában, összekuporodva.

A bátrabb kölykök ugyan játék közben ki-be futkostak a tág bejáratú barlangokban, de én hamar rájöttem, hogy az ilyen barlangok lakatlanok. Éjszaka senki sem alszik bennük. Csak a hasadékszájú barlangokat használták, minél keskenyebb volt a száj, annál szívesebben. Mégpedig azért, mert féltek a ragadozó állatoktól, amelyek megkeserítették életünket azokban az időkben.

Első reggel, miután Lógófülűvel végigaludtam az éjszakát, tapasztalhattam a szűk szájú barlang előnyeit. Éppen kivilágosodott, mikor a vén Kardfogú, a tigris kísétált a tisztásra. A Csapat két tagja már kinn járt. Rohanni kezdtek a barlangok felé. Nem tudom, a rémület zavarta meg őket, vagy a tigris járt túlságosan a sarkukban, s ezért nem kapaszkodhattak már fel a sziklafalon a barlangokba; akárhogy is, abba a széles szájú barlangba vágódtak be, amelyben előző délután Lógófülűvel játszottunk.

Nem láttuk, mi történik ott benn, de anélkül is tudhattuk, hogy a két csapatbeli átbújt az összekötő hasadékon a másik barlangba. A hasadék túl keskeny volt, Kardfogú nem fért át rajta, hát ugyanazon az úton jött ki, amelyen bement, kielégületlenül és dühösen. Éjszakai vadászata nyilvánvalóan nem sikerült, s remélte, hogy belőlünk lakik jól. Megpillantotta a két csapatbelit a másik barlang szájánál, s feléjük ugrott. De azok keresztülnyomakodtak az átjárón az első barlangba. Kardfogú még dühösebben bukkant elő, s kurrogott.

Mi, a többiek pokoli lármában törtünk ki. Fenn és lenn, véges-végig a nagy sziklafokon megszálltuk a repedéseket, a párkányokat, és mindnyájan makogtunk, visítogtunk ezernyi hangnemben. És mindnyájan fintorokat vágtunk - vicsorgó fintorokat; ösztönünk parancsolta ezt. Éppoly dühösek voltunk, mint Kardfogú, bár dühünk félelemmel párosult. Emlékszem, én is együtt visítottam, fintorogtam a többivel. Nemcsak azért, mert azok példát mutattak rá, hanem mert éreztem a belső ösztönzést, hogy úgy tegyek, ahogy ők. Szöröm felborzolódott, görcsökbe rántott a zabolátlan, elvakult harag.

Az öreg Kardfogú egy ideig berontott meg kirentott, először az egyik, aztán a másik barlangba. De a két csapatbeli csak átsúszott az összekötő hasadékon meg visszacsúszott, s kitértek előle. Közben mi, többiek fenn a sziklafalon munkába léptünk. Valahányszor a tigris megjelent, sziklákat zúdítottunk rá. Eleinte csak ráejtettük a köveket, de hamarosan izmaink erejét is hozzáadva hajigáltuk.

Ez a bombázás ránc vonta Kardfogú figyelmét, s még sokkalta dühösebbé tette. Abbahagyta a két csapatbeli üldözését, felszökkent felénk a sziklafokon, körmével kapaszkodott az omladozó köveken, s kapaszkodás közben kurrogott. Erre a szörnyű látványra mind egy szálig a barlangjainkban kerestünk menedéket. Tudom, mert kikukkantottam, s láttam, hogy az egész sziklaoldal kihalt, kivéve Kardfogút, aki elvesztette lába alól a talajt, megcsúszott, s zuhant lefelé.

Bátorítóan felkiáltottam, s a sziklafokot megint elárasztotta az üvöltő horda, s a kövek gyorsabban hullottak, mint valaha. Kardfogú őrvongott a dühtől. Újra meg újra megrohanta a sziklafalat. Egyszer el is érte az első repedésbejáratot, mielőtt visszaesett volna, de nem tudta beerőszkolni magát. Valahányszor fölfelé tört, minket elfogott a félelem. Eleinte ilyenkor a legtöbben berohantunk; néhányan azonban kinn maradtak, kövekkel dobálták. De nemsokára mindnyájan kinn maradtunk, s szünet nélkül ágyúztunk.

Soha még nem bántak el ennyire alaposan egy ilyen pompás teremtménnyel. Szörnyűségesen bántotta a büszkeségét, hogy a kicsi, gyenge Csapat így kijátszotta. Lenn állt a földön, és nézett fel ránc, morgott, farkával csapkodott a kövek felé, amelyek a közelébe estek. Egyszer, mikor lezúdítottam egy követ, éppen a kellő pillanatban nézett fel. Telibe kapta az orra hegyére, mind a négy lábával meredeken felszökkent a levegőbe, üvöltött, vernyogott a kintől s a meglepetéstől.

Vereséget szenvedett, s ezt tudta is. Összeszedte méltóságát, és ünnepélyesen elvonult közáporunc alól. Megállt a tisztás közepén, és vágyakozva, éhesen visszapillantott ránc. Bosszankodott, hogy el kell halasztania az evést, s mi színhús voltunk neki, sarokba szorított, de elérhetetlen hús! Hogy így láttuk, nevetésben törtünk ki. Gúnyosan, harsogva neveltünk, mind egytől egyig. Mármost az állatok nem szeretik a csúfolódást. Feldühödnek, ha kinevetik őket. Így hatott Kardfogúra is a nevetésünk. Üvöltve megfordult, s újra nekirentett a sziklának. Ezt akartuk. A harc játékká vált, s nekünk roppant gyönyörűségünk tellett a kőhajigálásban.

De ez a támadás nem tartott sokáig. Kardfogú hamarosan észre tért, meg hát a lövedékeink élesek voltak, fájdalmat okoztak. Elevenen magam elé tudom idézni egyik kidülledt szemét, amely csaknem teljesen bedagadt valamelyik kődobásunktól. És elevenen él bennem a képe, amint ott áll az erdő szélén, mert végül is oda húzódott vissza. Nézett felénk, vonagló ajkát felhúzta, hogy tövig kilátszottak óriási agyarai, szőrét felborzolta, és csapkodott a farkával. Még egy utolsót horkantott, s eltűnt szemünk elől a fák között.

Micsoda hadarászás tört ki erre! Kirajzoltunk barlangjainkból, vizsgáltuk a nyomokat, melyeket körme hagyott a sziklafok omlatag kövein, s mindnyájan egyszerre beszélünk. Egyik a két csapatbeli közül, akik a kettős barlangba szorultak, még nem egészen kifejlett, félig gyerek, félig kamasz volt. Büszkén jöttek elő menedékükből, s mi bámuló csödülettel vettük körül őket. Akkor a fiatal fickó anyja áttört a gyűrűn, rettenetes dühvel nekiesett a fiának, pofon verte, szőrét tépte, és üvöltött, mint egy démon. Erős, nagydarab asszony volt, igen szőrös, s a hordának gyönyörűségére szolgált, hogy verte a fiát. Üvöltve röhögünk, egymásba kapaszkodunk vagy a földön hemperegtünk jókedvünkben.

Bár állandóan a félelem uralma alatt éltünk, a csapatbéliek mégis nagy nevetők voltak. Élt bennünk a humorérzék. Vidámságunk gargantuai³ volt. Sose fékeztük magunkat. Nem végeztünk fél munkát. Ha valamit mulatságosnak találtunk, a földön vonaglottunk, annyira méltányoltuk, s a legegyszerűbb, legnyersebb dolgokat találtuk mulatságosnak. Ó, nagy nevetők voltunk, ezt bizvást állíthatom!

³ Rabelais (1494-1553) nagy francia író óriási életkedvű regényalakja.

Ahogy Kardfogúval bántunk, úgy bántunk minden állattal, amely betört a faluba. Keservessé tettük az állatok életét, ha át mertek haladni vagy kujtorogni mertek szűkebb birtokunkon; így tartottuk fenn magunknak a kapaszkodókat, ivóhelyeket. Még a legvadabb ragadozóval is úgy elbántunk, hogy rájött: jobb, ha békét hagy a mi helyeinknek. Mi nem harcoltunk, mint ők, mi ravaszok és gyávák voltunk, s ravaszságunk és gyávaságunk miatt meg rendkívüli félni tudásunk miatt maradtunk életben a Fiatalabb Világ ijesztően ellenséges környezetében.

Lógófülű, úgy számolom, egy évvel lehetett idősebb nálam. A múltját semmiképpen sem tudta elmondani nekem, de minthogy hírét se hallottam az anyjának, árvának tartottam őt. Ami az apákat illeti, ők nem számítottak a hordában. A házasság még kezdeti fokon állt, a párok veszekedhettek s szétválhattak. A mai ember vallási intézményeivel törvényesen csinálja ugyanazt. De nekünk nem voltak törvényeink. Csupán szokások után igazodtunk, s szokásaink ebben a tárgykörben meglehetősen szabadosak voltak.

Mindazonáltal - amint azt később a történet is megmutatja majd - fel-feltűnedezték nálunk halvány körvonalai a monogámiának (ez a monogámia tette erőssé, hatalmassá később azokat a törzseket, amelyek elfogadták azt). Továbbá már születésem idején is lakott több hűséges pár anyám szomszédságában a fákön. A horda sűrűjében élni: nem segítette elő az egynejséget. A hűséges párok kétségkívül ezért mentek el, s éltek magukban. Ezek a párok sok éven át együtt maradtak, bár ha a férfi vagy az asszony meghalt, vagy felfalta valami, az életben maradt minden esetben talált magának új társat.

Volt valami, ami fölötte rejtélyesnek látszott az első napokban, mikor megtelepedtem a hordánál. Valami névtelen, közölhetetlen félelem nyomott mindenkit. Eleinte úgy tűnt, mintha pusztán az égtájakkal állna összefüggésben. A horda északkelettől rettegett. Állandó rémülettel gondolt a látóhatárnak arra a darabjára. És minden egyes csapatbeli gyakrabban, nagyobb rettegéssel pillantott abba az irányba, mint másfelé.

Mikor Lógófülűvel északkelet felé mentünk, enni a rostos gyökerű répát, amely abban az évszakban volt a legjobb, barátom szokatlanul félénk lett. Megelégedett a maradékkal, inkább ette a nagy, fás répát meg az apró szívósat, mint hogy valamivel tovább merészkedjék, ahol még nem bolygatták meg a répákat. Mikor én odamerészkedtem, összeszidott, pörlekedett velem, mert abban az irányban valami szörnyű veszedelem lakik, de azt már szegényes szokáncsával nem mondhatta meg, mi is tulajdonképpen az a szörnyű veszedelem.

Sokszor ettem jól így, ő meg hasztalan szidott és makogott nekem. Nem értettem. Ugyancsak résen álltam, de nem láttam semmi veszélyt. Mindig felmértem köztem és a legközelebbi fa között a távolságot, és tudtam, hogy e menedékhelyig gyorsabban futok, mint Rozsdaszínű vagy a vén Kardfogú, ha egyik vagy másik hirtelen felbukkanna.

Egy késő délután nagy zenebona támadt a faluban. A hordát egyetlen érzélem töltötte el: a félelemé. A szikla oldala nyüzsgött a Csapattól, mindnyájan északkelet felé meredtek, mutogattak. Nem tudtam, mi az, de azért felmásztam egészen a magam magasán fekvő kis barlangjáig, csak azután néztem körül.

És akkor, a folyón túl, messze északkeletre megpillantottam életemben először a titokzatos füstöt. Soha még ilyen nagy állatot nem láttam. Azt hittem, valami ágaskodó kígyószörny, fejét magasán a fák fölé emeli, és ide-oda leng. De aztán mintha mégis azt vettem volna ki a Csapat viselkedéséből, hogy nem maga a füst a veszedelem. Mintha azért féltek volna tőle, mert jele volt valami másnak. Hogy mi az a más, azt még csak nem is sejtettem. Ők sem tudták megmondani. Mégis hamarosan megismertem, s borzasztóbbat ismertem meg benne a Rozsdaszínűnél, az öreg Kardfogúnál, még maguknál a kígyóknál is, amelyeknél, úgy éreztem, nem lehet semmi borzasztóbb.

6.

Töröttfogú is magányosan élő kölyök volt. Anyja a barlangokban lakott, de Töröttfogú után még két gyereke született, s fiát kilökte: boldoguljon magában. Szemtanúja voltam a színjátéknak az elmúlt néhány napban; nem kevés mulatságot találtunk benne. Töröttfogú nem akart elmenni, s valahányszor anyja elhagyta a barlangot, visszalopakodott. Anyja aztán hazajött, ott találta őt, s valami szívderítően dühöngött. A fél horda rendszeresen leste ezeket a pillanatokot. Először kihallatszott a barlangból az asszony szidása és sikoltozása. Aztán utlegek zaját hallottuk és Töröttfogú vonítását. Ilyenkor aztán már a két kisebb gyerek is rázendített. És végül, mint valami aprócska vulkán kitörése, előbukkant Töröttfogú repülve.

Néhány nap múlva befejeződött kilakoltatása. Legalább félóra hosszat üvöltötte szét bánatát a tisztás közepén, senki rá sem hederített, így aztán odaköltözött Lógófülühöz és hozzám. Barlangunk kicsiny volt, de ha összehúzódkodtunk, helyet adott hármunknak. Nem emlékszem, hogy Töröttfogú egy éjszakánál többet töltött volna velünk, így hát a baleset rögtön azután történhetett.

A nap derekán esett meg. Reggel degeszre ettük magunkat répával, s utána, a játék miatt elővigyázatlanul, továbbmerészkedtünk a közeli nagy fáig. Nem értem, hogyan feledkezhetett el Lógófülű szokásos óvatosságáról, bizonyosan a játszódás során. Pazarul mulattunk: fogócskát játszottunk a fákon. És micsoda fogócskát! Háromméteres, ötméteres távolságokat ugrottunk át minden nehézség nélkül. És hat-nyolc méterről egyenest a földre ejteni magunkat - semmiség volt nekünk. Voltaképpen szinte félek megmondani, milyen nagy magasságokból ugrottunk le. Mikor idősebbek, nehezebbek lettünk, észrevettük, hogy jó lesz óvatosabbnak lennünk a legrásnál, de ebben a korban még csupa ín, csupa rugó volt a testünk, s mindent megcsinálhattunk.

Töröttfogú figyelemreméltó ügyességet tanúsított a játékban. Sokkal kevesebbszer volt „Az”, mint mi ketten, s a játék során felfedezett valami nehéz „elugrást”, amit se Lógófülű, sem én nem tudtunk végrehajtani. Az igazat megvallva, féltünk nekivágni.

Mikor mi voltunk „Az”, Töröttfogú kifutott egy magas ág végére. Mindig ugyanazon a fán. Az ág hegyétől a földig lehetett vagy húsz méter, és semmi sem ékelődött közbe, hogy megtörje a zuhanást. De vagy hat méterre lejjebb s jó öt méterre oldalt a függőlegestől egy másik fa vastag ága húzódtott.

Mikor kifutottunk az ágra, Töröttfogú szembefordult velünk, s hintázni kezdett. Ettől persze lassabban jutottunk előre; de a hintázásnak más oka is volt, nemcsak ez. Így himbálózott, háttal arra, amerre ugrani akart. Mikor már csaknem megfogtuk, elrugaszkodott. A himbálózó ág olyan volt, mint az ugródeszka. Messzire kihajtotta Töröttfogút, s az hanyatt zuhant le. Zuhanás közben oldalt fordult a levegőben, hogy az ágra nézzen, ahova esni akart. Az ág mélyen aláhajolt a lökéstől, s néha baljósan recsegett; de sose tört el, s a lombok közül mindig előbukkant Töröttfogú arca: diadalmasan vigyorgott fel ránk.

Én voltam „Az”, mikor Töröttfogú utoljára próbálta meg ezt. Eljutott az ág végére, hintázni kezdett, én meg kúsztam utána, s akkor hirtelen Lógófülű halk figyelmeztető kiáltását hallottuk. Lenéztem s láttam, ahogy a fa főelágazásában szorosan a törzshöz lapul. Ösztönösen meglapultam a vastag ágon. Töröttfogú abba hagyta a hintázást, de az ág nem hagyta abba, s Töröttfogú teste egyre csak dobálódott fel és alá a zizegő levelekkel.

Száraz gally roppanását hallottam, odanéztem, s megláttam életem első Tüzemberét. Lopakodva kúszott a földön, és lesett fel a fára. Először azt hittem, valami vadállat, mert derekát s vállát szakadozott medvebőrdarabok borították. Aztán megláttam a kezét, lábát s egyre tisztábban a vonásait is. Nagyon emlékeztetett az én fajtámra, csak nem volt annyira szőrös, és lába nem

hasonlított annyira kézre, mint a miénk. Ő és népe - ezt később tudtam meg - valóban sokkal kevésbé volt szőrös, mint mi, mi viszont ugyanígy kevésbé voltunk szőrösek, mint a Fák Népe.

Mikor megpillantottam, azonnal rádöbentem: ez hát az északkeleti borzalom, ez, akinek jele a titokzatos füst. De azért zavarban voltam. Semmi olyat nem találtam rajta, amitől félnem kellene. Vörösszemű vagy bármelyik erős férfink több mint egyenrangú ellenfele lett volna. Meg öreg is volt, aszott a kortól, s arcán szürke volt a szőr. Sántított is a fél lábára erősen. Kétség sem férhetett hozzá, hogy futásban, mászásban hagyjuk. Sose fogna meg bennünket, az bizonyos.

De vitt valamit a kezében, amit még nem láttam soha. Íjat és nyilat. De akkor az íj és nyíl semmit sem jelentett nekem. Honnan tudtam volna, hogy halál lappang abban a meghajlított fadarabban? De Lógófülű tudta. Nyilvánvalóan látta már a Tűz Népét, s ismerte valamelyest a szokásaikat. A Tűzember felpillantott rá, s körözni kezdett a fa körül. S Lógófülű a fatörzs körül, az ágvilla felett körözött; mindig úgy, hogy a törzs közte és a Tűzember között legyen.

Az utóbbi hirtelen visszafordult, s úgy ment körbe. Lógófülűt váratlanul érte a dolog, sietősen visszafordult ő is, de nem sikerült a törzs védelmébe húzódnia, csak aztán, hogy a Tűzember elpenderítette az íjat. Láttam, amint a nyíl felszökken, elhibázta Lógófülűt, nekivágódott az ágnak, s leesett a földre. Nagy gyönyörűségemben fel és alá ugráltam magas ülőhelyemen. Hiszen ez játék! A Tűzember meghajigálja Lógófülűt, ahogy mi is meg szoktuk néha hajigálni egymást. A játék folytatódott egy darabig, de Lógófülű nem mutatta magát még egyszer. Akkor a Tűzember abbahagyta. Messze kihajoltam vízszintes ágamról, és lemakogtam rá. Játszani akartam. Szerettem volna, ha megpróbál eltalálni azzal a jószággal. Észrevettem, de rám se hederített, hanem Törötfogúnak szentelte figyelmét, aki akarata ellenére még mindig enyhén himbálódzott az ág végén.

Felszökkent az első nyíl. Törötfogú visított a félelemtől s a fájdalomtól. A nyíl célba talált. Ez új színben mutatta a dolgot. Már nem akartam játszani, remegve, szorosan az ágamhoz lapultam. Felsuhant a második, a harmadik nyílvesző, elvétette Törötfogút, zizegve keresztülvágott a lombokon, és ívelő repüléssel visszatért a földre.

A Tűzember újból kifeszítette íját. Helyet változtatott, jó néhány lépéssel arrébb ment, aztán újra helyet változtatott. Megpendült az íjhúr, a nyíl felsurrant, és Törötfogú szörnyű kiáltással lebukott az ágról. Láttam, amint aláhullt, át- meg átfordulva, csupa kéznek-lábnak látszott, s a melléből kiálló nyíl hol előbukkant, hol meg eltűnt teste minden egyes perdülésével.

Sikoltva zuhant húsz méter magasból egyenesen alá; hallható puffanással, roppanással vágódott a földre, ott teste kicsit megrándult, aztán újra elnyúlt. Még élt, mert mozgott, vonaglott, kézzel-lábbal kaparászott. Emlékszem: a Tűzember odaszaladt egy kővel, és verte a fejét... a többire nem emlékszem...

Gyermekkoromban az álomnak ennél a pontjánál mindig felébredtem, rémülten sikoltozva, s gyakran ott találtam anyámat vagy a nevelőmet, aggódalmasan, döbentem az ágyam mellett; csitítva simogatták a hajamat, s azt mondták, itt vannak, nincs miért félnem.

A sorrendben következő álom mindig azzal kezdődött, hogy Lógófülű meg én az erdön keresztül menekülünk. A Tűzember, Törötfogú s a tragédia fája: eltűnt. Lógófülű és én vizslató rémületben menekültünk a fákon. Jobb lábamban égő fájdalom; s a húsból kétoldalt kiállt a Tűzember nyílveszejének szára meg feje. Kegyetlenül fáj, feszült, húzott, és azt is lehetlenné tette, hogy lépést tartsak Lógófülűvel.

Végül feladtam, meglapultam egy fa biztonságos ág-villájában. Lógófülű csak ment tovább. Kiáltottam neki - emlékszem, nagyon panaszosan, ő megállt és visszanezett. Aztán visszatért

hozzám, felmászott az ágvillába, és megvizsgálta a nyílveessőt. Ki akarta húzni, de egyik felén a szakállas fejnek állt ellen a hús, másik felén a tollas szárnak. És gyötrelmesen fájt, hát abbahagyattam vele.

Egy ideig ott lapultunk. Lógófülű nyugtalankodott, szeretett volna továbbmenni, folyton nézelődött jobbra-balra aggódalmasan, én meg halkan nyöszörögtem és zokogtam. Lógófülű látnivalóan be volt gyulladva, de a viselkedése, az, hogy félelme ellenére is velem maradt, úgy vélem, előképe volt annak az önzetlenségnek és bajtársiasságnak, ami az embert a leghatalmasabbá tette minden állatok között.

Lógófülű még egyszer megpróbálta kihúzni a nyilat a húsból, én meg dühösen megállítottam. Akkor lehajolt, s rágni kezdte a nyílveesső szárát a fogával. Míg ezt csinálta, két kézzel szorosán fogta a nyilat, hogy ne csúszkáljon a sebben, én pedig közben öbelé kapaszkodtam. Sokszor elgondolkozom a jeleneten - kettőnkön, két serdületlen kölykőn, a faj gyermekkorában, akik közül az egyik legyőzi félelmét, elnyomja önző menekülésvágyát, hogy a másik mellett maradjon, és segítsen neki. És ilyenkor elémbe tűnik mindaz, ami ott előrevetette árnyékát, és látomásaim támadnak Damónról és Phütiászról⁴, életmentő matrózokról, vöröskeresztes ápolónőkről, vesztett remények mártírjairól, Damien⁵ atyáról és magáról Krisztusról, és minden emberről a földön, aki lelkében óriás, aki erejét visszavezeti Lógófülű és Nagyfogú s a Fiatallab Világ más, ködbe vesző fiának óságyékához.

Mikor Lógófülű lerágta a nyílveesső fejét, elég könnyen ki lehetett húzni a szárát. Nekiindultam, de most ő állított meg. Ömlött a vér a lábamból. Néhány kisebb ér kétségkívül megroncsolódott. Lógófülű kifutott az egyik ág végére, marékra való zöld levelet szedett, és beletömte a sebbe. Megfeleltek a célnak, mert a vérzés hamarosan elállt. Aztán együtt mentünk tovább, vissza a barlangok biztonságába.

7.

Jól emlékszem az első téle azután, hogy eljöttem hazulról. Hosszan szoktam álmodni róla, amint dideregve ülök a hidegben. Lógófülű és én szorosán egymás mellett gubbasztunk, karral-lábbal összefonódva, arcunk kék, fogunk vacog.

Különösen hajnal felé vágott a hideg. A fagyos hajnali órákban keveset aludtunk, néma nyomorúságban egybegabalyodva vártuk a napkeltét, hogy felmelegedhessünk.

Mikor kimentünk, fagy kérge recsegett a talpunk alatt. Egy reggel jeget találtunk a folyó csendes vizén, ahol az ivóhelyünk volt, s nagy hűhót csaptunk körülötte. Még az öreg Velőcsont, a horda legvénebb tagja se látott eddig ilyet. Emlékszem, milyen nyugtalanná, panaszossá vált a pillantása, mikor szemügyre vette a jeget. Tekintetünk mindig ilyen panaszossá vált, ha valamit nem értettünk, vagy valami homályos, kifejezhetetlen vágy sarkallt bennünket. Vörösszemű is dermedten és panaszosan nézett, mikor megvizsgálta a jeget, s északkeletre bámult, keresztül a folyón, mintha valamiképpen kapcsolatba hozná a Tűz Népet ezzel az új eseménnyel.

⁴ Damón és Phütiász - görög filozófusok, akiket barátságuk tett híressé. Phütiászt halálra ítélte a zsarnok Dionüsziosz; ő csak azt kérte, hadd tegye rendbe elintézetlen dolgait kivégzése előtt. Barátja, Damón vállalta, hogy tús lesz helyette, és meghal, ha Phütiász nem tér vissza a kitűzött időre. Damónt már kivégezni vitték, mikor Phütiásznak sikerült visszatérnie. A zsarnokot meghatotta ez a ragaszkodás, és elengedte a halálbüntetést.

⁵ Damien de Venster (1840-1889) belga misszionárius. A molokai leprások között élt és halt meg.

De csak aznap reggel találtunk jeget, s ennél hidegebb telet sose kaptunk. Nem emlékszem, hogy más teleken ilyen hideg lett volna. Gyakran elgondolom, hogy ez a tél előfutára lehetett a számtalan eljövendő hideg teleknek, mikor a magas északi jégtakarója lejjebb kúszott a föld felszínén. Sok nemzedéknek kellett távoznia, míg a horda leszármazottjai délre vándoroltak, vagy ott maradtak, s alkalmazkodtak a megváltozott viszonyokhoz.

Az életünk? Hol így, hol úgy alakult, amolyan „ahogy esik, úgy puffan” élet volt. Ritkán csináltunk terveket, s még ritkábban hajtottuk végre őket. Ettünk, ha éhesek, ittunk, ha szomjasak voltunk, kerültük hűsítő ellenségeinket, éjszakára a barlangokban találtunk menedéket, egyébként pedig csak végigjátszadoztuk az életet. Nagyon szerettünk kíváncsiskodni, könnyen állt nálunk a nevetés, teli voltunk tréfával, csínnyel. A komolyság, az hiányzott belőlünk, hacsak veszély nem fenyegetett, vagy nem dühöngtünk, de ilyenkor is az előbbit gyorsan elfelejtettük, az utóbbin meg ugyanolyan gyorsan túljutottunk.

Következetlenek, logikátlanok és állhatatlanok voltunk. Hiányzott belőlünk a kitartás, s itt, ebben előzött meg bennünket a Tűz Népe. Ők rendelkeztek mindezzel, nekünk meg oly kevés volt belőlük. Alkalmanként azonban, főként az érzelmek területén, képesek voltunk hosszú ideig dédelgetni szándékunkat. A monogám párok hűsége, amit már említettem, a szokással is magyarázható; de nem magyarázható vele az én hosszú vágyakozásom Gyorslábú után, s még kevésbé magyarázható így a makacs gyűlölet köztem és Vörösszemű között. De főképpen a következetlenségünk és ostobaságunk ejt kétségbe, ha visszapillantok arra a régmúlt világra. Egyszer találtam egy törött tököt, amely történetesen éppen a nyitott oldalával feküdt felfelé, s megtöltötte az esőt. A víz édes volt, megittam. Sőt levittem a tököt a folyóra, megtöltöttem vízzel, ennek egy részét megittam, másik részét Lógófülűre lötytyintettem. Aztán eldobtam a tököt. Eszembe se jutott, hogy vízzel tele fölvigyem a barlangba. Pedig gyakran megszomjaztam éjszaka, főként ha előzőleg vadhagymát és zsályát ettem, s éjszaka senki se mertte elhagyni a barlangot, hogy igyék egyet.

Máskor meg egy száraz tököt találtam, csörgött benne a mag. Egy darabig nagy mulatságomra szolgált. De játékszer volt csak, semmi más. Nem sokkal később azonban általános gyakorlattá vált a hordában, hogy tököt használtunk vízfordásra. S ezt nem én találtam fel. Öreg Velőscsontot illeti a dicsőség, s alighanem jogos a feltevés, hogy magas korának szükségleteiből támadt ez az újítás.

Akárhogy is, Velőscsont használt először tökpalackot a hordában. Ivóvízkészletet tartott bennük a barlangjában; a barlang fiáé, Szórtelené volt, aki megengedte neki, hogy ellakjon az egyik sarokban. Gyakran láttuk Velőscsontot, amikor az ivóhelyen megtöltötte a tökpalackot, és óvatosan felvitte a barlangjába. A Csapat erősen hajlott az utánzásra, s előbb egyik, aztán a másik, a harmadik szerzett magának tököt, s hasonló módon használta, míg mindnyájunk általános szokásává nem vált, hogy így tároljuk a vizet.

Néha rájött öreg Velőscsontra a betegség, s nem bírta elhagyni a barlangot. Ilyenkor Szórtelen töltötte meg neki a tökpalackot. Kicsit később Szórtelen a fiára, Hosszúajkúra bízta a feladatot. S azután akkor is, mikor Velőscsont már felgyógyult, Hosszúajkú hordta neki a vizet. Idővel - rendkívüli alkalmakat kivéve - a férfiak egyáltalán nem hoztak vizet, hanem az asszonyokra meg a nagyobb gyerekekre hagyták a munkát. Lógófülű és én függetlenek voltunk. Csak magunknak hoztunk vizet, s gyakran csúfoltuk a fiatal vízfordókat, mikor elhívták őket a játékba, hogy töltsék meg a tökpalackokat.

Lassan haladtunk. Végigjátszottuk az életet még serdült korunkban is. A játékunk erősen hasonlított a gyerekekéhez, s úgy játszottunk, ahogy egyetlen más állat sem. Ami keveset felszedtünk, azt a játék során szedtük fel, kíváncsiságunkkal és lelkes tetszésünkkel. A horda

nagy találmánya például - azalatt, amíg én velük éltem - a tökpalack használata volt. Eleinte csak vizet tároltunk a tökpalackokban - utánoztuk öreg Velőscsontot.

De egy nap valamelyik asszony - nem tudom, kicsoda - áfonyával töltötte meg a tökpalackot, és barlangjába vitte. Pillanatok alatt valamennyi asszony bogyót, diót meg gyökeret hordott a tökökbe. A gondolat, ha egyszer lábrakapott, terjeszkedni kezdett. A hordozóedény továbbfejlődését is asszonyoknak köszönhattuk. Egyik asszony tökpalackja talán túl kicsi lehetett, vagy otthon felejtette; akármilyen is volt az oka, összehajlított két nagy levelet, gallyacskákkal összetűzte a szélüket, s nagyobb mennyiségű bogyót vitt haza, mint amennyi a legnagyobb tökébe befér.

Eddig jutottunk s nem tovább a készletek szállításával azokban az években, mikor a Csapattal éltem. Senkinek sem jutott eszébe, hogy fűzfavesszőből kosarat fonjon. A férfiak, asszonyok néha iszalaggal tekerték át a páfrány- és gallykötegeket, amint a barlangba vitték fekvőhelynek. Tíz-húsz nemzedék valószínűleg kidolgozta volna a kosárfonást. S ennek alapján nyugodtan állíthatjuk: ha egyszer fűzfagallyakból kosarat fonunk, a következő, elkerülhetetlen lépés a ruhaszövés lett volna. Azután jöttek volna a ruhák, s ha már meztelenségünket eltakartuk, megszületik a szemérem is.

Így kapott minden lendületet a Fiatalabb Világban. De belőlünk hiányzott ez a lendület. Éppen csak megindultunk, s egyetlen nemzedék életében nem jutottunk messzire. Nem voltak fegyvereink, nem volt tűzünk, a beszédben csak az első, ügyetlen lépéseket tettük meg. Az írás fortélyá annyira messze lappangott a jövőben, hogy megdöbbenek, ha rá gondolok.

Egyszer én is eljutottam valami nagy felfedezés határáig. Hogy megmutassam, mennyire véletlenszerű volt azokban a napokban a fejlődés, hadd mondjam el, hogyan tudtam volna a kutyát megszelídíteni, ha Lógófülű nem olyan falánk. És ezt még nem sikerült elérnie a Tűz Népeinek sem, amely északkeletre lakott. Nem voltak kutyáik: ezt megfigyelésekből tudom. De hadd meséljem el, hogyan vetette vissza. Lógófülű falánksága a társadalmi fejlődést alighanem jó néhány nemzedékre.

Barlangjainktól jócskán nyugatra nagy láp terült el, délre meg egy sor alacsony, sziklás domb húzódott. Ezt ritkán kerestük fel. Mindenekelőtt, mert arrafelé nem találtunk olyan ennivalót, amit enni szoktunk; aztán meg azokon a sziklás dombokon hemzsegték a hűsevő állatok tanyái.

De Lógófülű meg én egyik nap elkóborogtunk a dombokig. Nem kóborogtunk volna el, ha nem egy tigris bosszantunk. Kérem, ne nevéssenek. Magát a vén Kardfogút bosszantottuk. Tökéletes biztonságban voltunk. Az erdőben bukkantunk rá kora reggel, s fentről, az ágak biztonságából makogtuk le utálatunkat és gyűlöletünket. S ágról ágra, fáról fára kísértük fenn, pokoli lármát csapva, s figyelmeztettünk minden erdőlakót, hogy jön a vén Kardfogú.

Tönkretettük a vadászatát. És alaposan feldühítettük. Morgott, csapkodott a farkával, néha meg csendesen megállt, és hosszú ideig olyan nyugodtan nézett fel ránk, mintha azt forgatná a fejében, milyen módon kaparinthatna meg bennünket. De mi csak nevtünk, s szórtuk rá a gallyakat meg az ágvégeket.

Ez a tigrisnyaggatás szokásos mulatsága volt a Csapatnak. Néha a fele horda kísérte a fákon a tigris vagy az oroszlánt, amelyik előmerészkedett napvilággal. Ez volt a bosszúnk, mert a hordának nem egy elővigyázatlan tagja tűnt el a tigris vagy az oroszlán gyomrában. Azután meg a tehetetlenségnek és szégyennek ezekkel a megpróbáltatásaival valamelyest rászorítottuk a vadászó állatokat, hogy kerüljék a mi területünket. És hát mókás dolog, nagyszerű mulatság volt.

Így hajszoltuk Lógófülüvel Kardfogút három mérföldön át az erdőn. A vége felé lába közé kapta a farkát, s úgy menekült csúfolódásaink elől, mint a megvert kutya. Lépést tartottunk vele, amennyire csak bírtunk; de amikor elértük az erdő szélét, már csak egy foltnak látszott a távolban.

Nem tudom, mi ösztönzött bennünket, hacsak a kíváncsiság nem; egy darabig eljátszadoztunk Lógófülüvel, aztán keresztülmerészkedtünk a tisztáson, a sziklás dombok aljáiig. Nem mentünk messzire. Talán egyszer sem kerültünk száz méternél messzebb a fáktól. Megkerülve egy éles sziklakiszögellést (nagyon óvatosan mentünk, mert nem tudtuk, mibe ütközhetünk), három kutyakölyköt találtunk, játszottak a napon.

Nem láttak meg, s mi egy ideig figyeltük őket. Vadkutyák voltak. A sziklafalban vízszintes repedés húzódott - nyilvánvalóan a vacok, ahol anyjuk hagyta őket, s ahol ott kellett volna maradniuk, ha engedelmeseek. De a növekvő élet, ami Lógófülűt és engem arra kényszerített, hogy kimerészkedjünk az erdőből, kihajtotta a kölyköket is az üregből hancúrozni. Tudom, az anyjuk megbünteti, ha kinn kapja őket.

De Lógófülű meg én kaptuk kinn őket. Lógófülű rám nézett, aztán előugrottunk. A kölykök nem ismertek más menedéket, mint a vackukat, ezt pedig mi értük el előbb. Egyik a lábam közé futott. Leguggoltam és megmarkoltam. Karomba mélyesztette kicsi fogát, s én a hirtelen fájdalomtól és meglepetéstől leejtettem. A következő pillanatban már besuttyant az odúba.

Lógófülű, aki a második kölyökkel küszködött, dühösen rám nézett, s egy sereg különböző hanggal értésemre adta, milyen rendű és rangú hülye és kontár vagyok. Ez megszegényített, és vitéz tettekre sarkallt. Megragadtam a harmadik kutyakölyök farkát. Egyszer belém kapott a fogával, de aztán én kaptam el a tarkóját. Leültünk Lógófülüvel, feltartottuk a kölyköket, rájuk néztünk és nevtünk.

Morogtak, nyüszítettek, csaholtak. Lógófülű hirtelen összerezett. Úgy vélte, hallott valamit. Ijedten összenéztünk, mert ráébredtünk, hogy helyzetünk veszélyes. Az állatok őrjöngő démonokká válnak, ha a kölykeiket piszkálják. És ezek a kölykök, amelyek akkora zenebonát csaptak, a vadkutyák kölykei. Jól ismertük a falkákban rohanó vadkutyákat, a füevő állatok rémeit. Megfigyeltük őket, mikor szarvasmarha- vagy bölénycsordákat követtek, s lerántották a borjakat, az öregeket és a betegeket. Minket is meghajszoltak már, nem is egyszer. Láttam, mikor a csapat egyik tagját, egy asszonyt utolértek és elfogtak, éppen akkor, mikor elérte a fák menedékét. Ha nem merül ki a rohanástól, feljuthatott volna valamelyik fára. Meg is próbálta, de megcsúszott és leesett. Kurtán elbántak vele.

Legföljebb egy pillanatig bámultunk egymásra. Szorosan markoltuk zsákmányunkat, és rohantunk az erdő felé. Mikor aztán egy magas fán biztonságban éreztük magunkat, feltartottuk a kölyköket, és megint nevtünk. Értsék meg: ki kellett jönnie belőlünk annak a nevetésnek, akármilyen történi is.

És akkor olyan nehéz feladat következett, amilyenbe nem sokszor fogtam. Elindultunk, s vittük a kölyköket a barlangunk felé. Kezünket nem kapaszkodásra használtuk, mert tartanunk kellett izgó-mozgó foglyainkat. Egyszer megpróbáltunk lenni a földön előrehaladni, de egy nyomorult hiéna felzavart a fára, s ott lenni kísért azután bennünket. Bölcs hiéna volt.

Lógófülűnek egy ötlete támadt. Eszébe jutott, hogyan kötöttük össze a levélcsomókat, amiket haza akartunk vinni fekhelynek. Letört néhány szívós indát, összekötözte a kutyakölyök lábát, és egy másik indadarabbal a nyakába kötve hátára vetette. Keze is, lába is szabaddá vált, kapaszkodhatott vele. Ujjongott, és nem várta meg, míg én is megkötöm a magam kutyakölykének lábát, hanem elindult. Mégis támadt valami nehézség. A kölyök nem maradt meg Lógófülű hátán. Oldalra lódult, aztán előre. A foga nem volt megkötözve, s a kölyök tüstént bele is mélyesztette Lógó-

fülű puha, védtelen hasába. Lógófülű felvisított, csaknem leesett, s vadul megmarkolt egy ágat mind a két kezével, hogy mentse magát. Az inda a nyakán elszakadt, és a kölyök a négy megkötözött lábával földre pottyant. A hiéna nekiállt enni.

Lógófülű kedvetlen és dühös lett. Szidta a hiénát, s aztán továbbment egyedül a fákon. Nem tudtam volna megokolni, miért akartam a barlangba vinni a kölyköt, csak éppen *akartam*, s ki is tartottam elhatározásom mellett. Kidolgoztam Lógófülű ötletét, s ezzel nagyon megkönnyítettem a feladatot. Nemcsak a kölyök lábát kötöttem meg, hanem egy ágacskát is keresztülnyomtam az állkapcsai között, s jó alaposan összekötöttem őket.

Végül is sikerült hazavinni a kiskutyát. Azt hiszem, több kitartás lehetett bennem, mint az átlagos csapatbeliekben, másképpen nem sikerült volna. Kinevettek, mikor látták, hogy vonszolom fel a kölyköt magas kis barlangomba, de nem törődtem velük. Erőfeszítéseimet siker koronázta. Ilyen játékszere nem volt még senkinek a Csapatban. Gyorsan tanult. Ha játszottam vele, és megharapott, fejbe vertem, s utána sokáig nem próbált újra megharapni.

Egészen belebolondultam. Valami újat jelentett, s a Csapatra jellemző volt, hogy szerette az újdonságokat. Láttam, hogy a kölyöknek nem kell a gyümölcs meg a zöldféle, hát madarat, mókust, fanyulat fogtam neki. (Mi, csapatbeliek húsevők is voltunk meg növényevők is, és ügyesen tudtunk apróvadat fogni.) A kiskutya megette a húst, és szépen gyarapodott. Amennyire ki tudom számítani, több mint egy hétig lehetett nálam. Aztán egyik nap, mikor visszatértem a barlangba egy fészekalja frissen kelt fácáncsibével, láttam, hogy Lógófülű megölte a kölyköt, és éppen enni kezdi. Lógófülűre vettem magam - a barlang kicsi volt -, s foggalkörömmel téptük egymást, így végződött hát - egy verekedéssel - a legelső kísérletek egyike, hogy az ember megszelídítse a kutyát. Marokszám téptük egymás szőrét, karmoltunk, haraptunk, döföltünk. Aztán duzzogtunk és megbékéltünk. Végül is megettük a kölyköt. Nyersen? Igen. Még nem fedeztük fel a tüzet. Fejlődésünknek az a foka, mikor megsütöttük az állatokat, még a jövő szorosra csavart pergamentekercsében rejteztük.

8.

Vörösszemű atavizmus volt. Hordánkban ő szította mindig a vizályt. Nem akadt köztünk senki olyan primitív, mint ő. Nem tartozott hozzánk, de mi magunk is annyira primitívek voltunk még, hogy nem tudtunk összefogni egy közös erőfeszítésre, s megölni vagy kitaszítani őt. Akármilyen kezdetleges társadalmi rendben éltünk is, ő még ehhez is túl kezdetleges volt. Közösségellenes tettei mindig szétbomlással fenyegették a hordát. Tulajdonképpen visszaütött egy korábbi típusra, s inkább a Fák Népénél lett volna a helye, mint nálunk, akik már az emberré válás folyamatába kerültünk.

Kegyetlen szörnyeteg volt, ami pedig nem keveset jelentett abban az időben. Verte a feleségeit - nem mintha egyszerre egynél több felesége lett volna, de sokszor nősült. Minden asszonyának elviselhetlenné tette az életét, mégis vele éltek kényszerből. Nem lehetett szembeszegülni vele. Egyetlen férfi sem volt elég erős, hogy kiálljon ellene.

Gyakran jönnek elém látomásban a szürkület előtti békés órák. Ivóhelyről, répásokról, áfonyás ingoványról begyülekeznek a csapatbeliek a barlangok előtti tisztásra. Tovább már nem mernek elmaradozni, mert közeledik a rettenetes sötétség, a világ martaléka lesz a vadászó állatoknak, az ember elődei pedig remegve rejtőznek el odúikban.

De van még néhány percünk, mielőtt felkapaszkodnánk barlangjainkba. Kifárasztott az egész napi játék, hangunkat csendesre fogjuk. Még a kölyök is, akik mindig tréfa, móka után

sóvárognak, azok is tartózkodóbban játszanak. A tenger felől fújó szél elült, s az árnyak megnyúlnak az alászálló nap utolsó sugaraiban. És akkor hirtelen vad kiáltás és ütések zuhogása tör ki Vörösszemű barlangjából. Veri az asszonyát.

Először ijedt csend támad. De amint folytatódik a sikoltozás meg a verés, a tehetetlen düh esztelen vakogásban tör ki belőlünk. Nyilvánvaló, hogy a férfiaknak nem tetszik Vörösszemű viselkedése, de túlságosan félnek tőle. Az ütések abbamaradnak, a halk nyögés is elhal, mi pedig egymás közt csacsogunk, és szomorú szürkület kúszik ránk.

Mi, akiknek a legtöbb esemény csak tréfa volt, sose neveltünk Vörösszemű asszonyverésein. Jól tudtuk, milyen tragédiák ezek. Nem egy reggel találtunk rá a sziklafal tövében feleségének testére. Odalökte barlangja szájából, miután az asszony meghalt. Sose temette el a halottait. A horda gondjára hagyta, vigye el a tetemeteket, amelyek másképp elrondították volna lakhelyünket. Rendszerint a folyóba hajítottuk őket, a legutolsó ivóhely alatt.

Nemcsak a feleségeit gyilkolta meg Vörösszemű, hanem a feleségeiért is gyilkolt, hogy megkapja őket. Ha új feleséget akart, s más férfi feleségét választotta ki, tüstént megölte a férfit. Két ilyen gyilkosságot magam is láttam. Az egész horda tudott róla, de nem tehetett semmit ellene. Még nem alakítottunk ki semmiféle szorosan vett kormányzatot a hordán belül. Voltak bizonyos szokásaink, és teljes dühünket zúdítottuk azokra a szerencsétlenekre, akik vétettek a szokások ellen, így például azt, aki beszennyezte az ivóhelyet, minden jelenlevő megtámadta; annak pedig, aki szántszándékkal hamisan riasztott, alaposan elláttuk a baját. De Vörösszemű lábbal tiporhatott minden szokást, mert annyira féltünk tőle, hogy nem tudtunk összefogni közös cselekvésre, pedig megbüntetéséhez az kellett volna.

A hatodik telet töltöttük barlangunkban, mikor Lógófülűvel rájöttünk, hogy idestova felnövekszünk. Kezdetől fogva úgy kellett beszorítani magunkat a repedés-bejáraton. Ennek azonban voltak előnyei. Megakadályozta a nagyobb csapatbelieket, hogy elvegyék tőlünk barlangunkat. Pedig igen vonzó barlang volt, a legmagasabb, a legbiztonságosabb, és télen a legkisebb és legmelegebb a sziklafokon.

Hogy megmutassam a Csapat értelmi fejlődésének fokát, megjegyzem, hogy könnyű lett volna néhányuknak kikergetni bennünket és megnagyobbítani a repedésbejáratot. De eszükbe se jutott. Lógófülű és én se gondoltunk erre, míg növekvő testünk nem kényszerített rá, hogy végrehajtsuk a bővítést. Nyár derekán történt, amikor felhíztunk a jobb eleségen. Alkalmoszerűen dolgoztunk a nyíláson, ahogy éppen eszünkbe jutott.

Először kiszedtük a meglazult köveket az ujjunkkal. A körmünk felhasadozott már tőle, amikor véletlenül az az ötletem támadt, hogy egy fadarabbal dolgozzunk a sziklán. Be is vált. De bajt is okozott. Egyik hajnalban egész csomó törmelékot piszkáltunk le a falról. Én kilöktem a halmot a bejáraton. A következő pillanatban lenről dühödő üvöltés harsant fel. Nem kellett kinéznünk. Túlságosan is jól ismertük a hangot. A törmelék Vörösszeműre hullott.

Döbenten lapultunk meg a barlangban. Egy perccel később már a bejáratnál állt, belesett ránk gyulladt szemével, és őrvongott, mint egy démon. De túl nagy volt. Nem tudott bejutni hozzánk. Hirtelen elment. Ez gyanúsnak látszott. Amennyire a csapatbeliek természetét ismertük, mindenképpen ott kellett volna maradnia s kiadni a dühét. A bejárathoz kúsztam és lepillantottam. Láttam, hogy éppen kapaszkodni kezd újból a sziklafokon. Egyik kezében hosszú botot hozott. Mielőtt kitaláltam volna a szándékát, már ott állt a bejáratnál, s vadul döfkölt felénk a bottal.

Bámulatosakat taszított. Egyetlen dőfése kizsigerelt volna. Hátralapultunk az oldalfalhoz, s ott csaknem kijutottunk hatásköréből. Szorgalmas szurkálással azonban el-eltalált néha - kegyetlen, horzsoló dőfésekkel, a bot vége letépte a húst meg a szőrt. Visítottunk kínunkban. Vörösszemű elégedetten üvöltött, és annál nagyobbakat dőfött.

Kezdttem feldühödni. Elég indulatos voltam abban az időben, s meglehetősen bátor is, bár nagyjából a sarokba szorított patkány bátorságával. Kezemmel elkaptam a botot, de Vörösszemű olyan erős volt, hogy a repedésbe rántott. Értem nyúlt a hosszú karjával, s körme a húsbomba tépett, mikor visszaugrottam marka elől, és a viszonylag biztos oldalfalhoz jutottam.

Megint szurkálni kezdett, és egy fájdalmas döféssel eltalálta a vállamat. Lógófülű nem csinált semmit, csak vacogott a félelemtől, és vonított, ha eltalálta. Én botot kerestem, hogy visszadöfjek, de csak egy két centi vastag, harminc centi hosszú ágvéget találtam. Ezt dobtam Vörösszeműre. Nem tett benne kárt, bár üvöltött hirtelen nekilódult dühében, hogy vissza mertem ütni. Őrjöngve döfkölt. Találtam egy szikladarabot, hozzávágtam, és mellbe találtam.

Ez felbátorított, aztán meg akkorra már éppoly dühös lettem, mint ő, s megszűnt minden félelmem. Letéptem egy szikladarabot a falról. Nyomhatott vagy másfél kilót. Teljes erőmből egyenesen Vörösszemű arcába lódítottam. Csaknem végzett velem. Hátratántorodott, elejtette botját, és kis híján leesett a szikláról.

Vad látvány volt. Arcát elborította a vér, hörgött, csattogtatta agyarákat, mint a vadkan. Kitérte szeméből a vért, meglátott, és üvöltött dühében. Botja leesett, hát nagy darabokat szagatott le a málló sziklából, és hajigálta be énrám. Ez ellátott lőszerezéssel. Amit adott, vissza is kapta kamatostul; mert ő jó célpontot nyújtott, énbelőlem meg csak egy-egy foltot láthatott, ahogy odaszorultam az oldalfalhoz.

Hirtelen újra eltűnt. A barlang kiugrójáról néztem, amint leereszkedik. Kinn az egész horda összegyülekezett, és dermedt csendben figyelt. Mikor Vörösszemű leereszkedett, a félénkebbek barlangjaikba iszkoltak. Láttam öreg Velőscsontot, olyan gyorsan totyogott, ahogy csak tudott! Vörösszemű elugrott a faltól, s az utolsó hat méter a levegőben tette meg. Egy anya éppen felfelé indult, mellette ért földet. Az anya sikoltozott a félelemtől, s két éves gyermeke, aki belekapaszkodott, elengedte, és Vörösszemű lába elé gurult. Az és az anya egyszerre nyúltak érte, s Vörösszemű kaparintotta meg. A következő pillanatban a törekeny kis test megperdült a levegőben, és nekicsattant a sziklafalnak. Az anya odarohant, karjába vette, és sírva kuporodott föléje.

Vörösszemű továbbindult, hogy felszedje a botot, de öreg Velőscsont az útjába totyogott. Vörösszemű nagy keze kivágódott, és elkapta az öreget hátul a nyakán. Azt vártam, hogy kitöri a nyakát. Az öreg teste összecsuklott, megadta magát sorsának. Vörösszemű habozott egy pillanatra, Velőscsont meg minden ízében reszketve lehajtotta fejét, és keresztbe vetett karjával eltakarta arcát. Akkor Vörösszemű a földre vágta, arccal előre. Öreg Velőscsont nem küszködött. Ott feküdt, halálfélelmében sírva. Láttam Szertelent, kinn a tisztáson, verte a mellét, borzolta a szőrét, de félt közelebb jönni. Aztán Vörösszemű kósza lelkének valamilyen szeszélyétől más parancsot kapott, otthagya az öregembert, tovább ment, és felszedte a botot.

Visszatért a sziklafalhoz, s mászott felfelé. Lógófülű, aki mellettem reszketett és leskelt, visszakúszott a barlangba. Nyilvánvaló volt, hogy Vörösszemű ölni akar. Én elszánt, dühös és meglehetősen higgadt voltam. Ide-oda szaladgáltam a szomszédos kőpárkányokon, és összegyűjtöttem a barlang bejáratánál egy halomra való követ. Vörösszemű most jó néhány méterrel alattam járt, pillanatnyilag eltakarta a szikla egyik kiugrója. Továbbmászott, megpillantottam a fejét, és lezuhintottam egy követ. Mellette ment el, nekicsapódott a falnak, és szétfreccsent; de a szálló por és szilánk a szemébe hullott, ezért hát visszahúzódott s eltűnt.

A horda, amely a nézőközönség szerepét játszotta, felkuncogott s makogott. Végre van valaki a Csapatban, aki szembe mer szállni Vörösszeművel. Mikor helyeslésük és tetszésük zaja felreppent, Vörösszemű rájuk hördült, s ők abban a pillanatban elcsendesedtek. Vörösszeműt felbátorította hatalmának ez a bizonyítéka, előretolta fejét, és bösz tekintettel, morgással, agyarsattogtatással

igyekezett megfélemlíteni. Szörnyűségesen nézett rám, fejbőre egészen lehúzódtott a szemöldökére, feje tetejéről előrecsúszott a haja, hogy végül minden hajszála külön állt, és egyenesen előremeredt.

Megdermesztett a látvány, de legyűrtem félelmemet, és követ lóbálva a kezemben, én is visszafenyegőttem. Mégis megpróbált közeledni. Ledobtam rá a követ, és alig hibáztam el. A következő dobás sikerült. A kő nyakon találta. Visszacsúszott, de mielőtt eltűnt volna, láttam, hogy egyik kezével fogózóért markolássza a falat, a másikkal a torkát fogja. A bot nagy csattanással esett a földre.

Azután már nem láttam Vörösszeműt, bár hallottam cikákolni, fulladozni, köhögni. A közönség halálos csendben maradt. Kikúsztam a bejárat széléig, és vártam. A fuldoklás, köhögés megszűnt, s hallottam, amint Vörösszemű egyszer-egyszer a torkát reszeli. Kicsit később lefelé kezdett mászni. Nagyon lassan ment, minden pillanatban megállt, a nyakát nyújtogatta, vagy tapogatta a kezével.

Mikor a horda észrevette, hogy lefelé ereszkedik, vadul sivítva, nyüszítve az erdőbe rohant. Öreg Velőscsont bukdácsolva, totyogva követte őket. Vörösszemű nem törődött a menekülésükkel. Mikor földet ért, megkerülte a sziklafokot, és felmászott a barlangjába. Egyszer se nézett körül.

Én Lógófülűre bámultam, az meg rám. Megértettük egymást. Nagy óvatossággal és nyugalommal azonnal mászni kezdtünk felfelé a sziklán. Mikor a tetőre értünk, visszatekintettünk. A lakóhely kihalt, Vörösszemű a barlangjában maradt, s a horda eltűnt az erdő sűrűjében.

Megfordultunk és rohantunk. Keresztülzárguldottunk a tisztáson, le a lejtőn, nem törődve azzal, hogy a fűben esetleg kígyó bujkál, míg el nem értük az erdőt. Feliszokoltunk a fákra, és tovább, egyre tovább lendültünk, menekültünk a fákon, míg jó néhány mérföldnyire el nem távolodtunk a barlangoktól. És akkor, csak akkor álltunk meg egy nagy, biztonságos ágvillában; összenéztünk és nevtünk. Egymásba kapaszkodtunk karral-lábbal, szemünkből csurgott a könny, nyilallt az oldalunk, és nevtünk, nevtünk, nevtünk.

9.

Miután kifogytunk Lógófülűvel a nevetésből, visszakanyarodtunk, s az áfonyás ingoványnál megreggeliztünk. Ehhez a mocsárhoz tettem első utaimat a világban, évekkel ezelőtt, anyám kíséretében. Azóta keveset láttam anyámat. Amikor meg-meglátogatta a hordát a barlangoknál, én rendszerint éppen az erdőben jártam. Egyszer-kétszer megpillantottam Fecsegőt a tisztáson, s gyönyörűségemre ráfintoroghattam és bosszanthattam a barlangom szájából. E nyájaskodásoktól eltekintve, szigorúan békét hagytam a családomnak. Nem nagyon érdekelt, meg hát nagyon jól megvoltam egyedül.

Mikor teleettük magunkat áfonyával, süteménynek pedig két fészekalja részben kiköltött fűrjtojással, Lógófülűvel óvatosan elindultunk az erdőn a folyó felé. Itt, ezen a helyen állt régi faotthonom, ahonnan kidobott Fecsegő. Még mindig itt laktak. Azóta szaporodott a család. Egy csecsemőt láttunk szorosan anyámba kapaszkodva. Volt még egy félig serdült lány is, aki óvatosan figyelt bennünket az alsóbb ágakról. Nyilvánvalóan húgom, pontosabban féltestvérem lehetett.

Anyám megismert, de figyelmeztetett, hogy menjek el, mikor fel akartam mászni a fán. Lógófülű, aki sokkal óvatosabb volt, mint én, visszavonulót fűjt, s nem is tudtam rábeszélni, hogy jöjjön oda hozzám. Később a nap folyamán azonban lejött a földre a húgom, s egész délután ott meg a környező fákon hancúroztunk, játszottunk. Akkor aztán baj támadt. A húgom volt, de ez nem

tartotta vissza, hogy galádul ne bánjon velem, mert örökölte Fecsegő minden komiszágát. Szeszélyes dühvel hirtelen nekem esett, karmolt, tépte a szőrömet, és apró, éles fogát mélyen az alkaromba vágta. Kijöttem a sodromból. Nem tettem kárt benne, de az kétségtelen, hogy soha nem rakták még el olyan alaposan. Hogy üvöltött, visított! Fecsegő, aki egész nap távol volt, s ekkor tért éppen haza, hallotta a lármát, és a színhelyre futott. Anyám is előrohant, de Fecsegő ért oda előbb. Lógófülű és én nem vártuk be megérkezését. Megugrottunk és eliszkoltunk. Fecsegő életre-halálra hajszolt bennünket a fákön.

Mikor a hajsza véget ért, s Lógófülűvel kikacagtuk magunkat, ráébredtünk, hogy alkonyodik. Nyakunkon az éjszaka, minden rettenetével, s szóba sem jöhet, hogy visszatérjünk a barlangokhoz. Vörösszemű miatt nem lehet. Egy fa távolabb állt a többtől, azon találtunk menedéket, s egy magas ágvillában töltöttük az éjszakát. Keserves éjszaka volt. Először néhány órán át zuhogott az eső, aztán hideg lett, s metsző szél fújt. Átázva, didergő testtel és vacogó foggal bújtunk egymás karjába. Hiányzott a biztonságos, száraz barlang, amely olyan hamar felmelegedett testünk kisugárzásától.

A reggel nyomorultan és eltökélten talált bennünket. Nem akartunk még egy ilyen éjszakát. Eszünkbe jutott fánlakó szüleink menedéke, s nekifogtunk, hogy magunknak is csináljunk. Megépítettük a kezdetleges fészek keretét, s fölötte, a magasabb ágvillákon még a tető szelemenfáit is felraktuk. Akkor előbújt a nap, s jótékony hatására elfelejtettük az éjszaka megpróbáltatásait, s elmentünk reggelit keresni. Aztán - ez is mutatja, milyen következetlenül éltünk akkoriban - nekiálltunk játszani. Egy teljes hónapunkba kerülhetett, míg így, alkalmyszerűen dolgozva, megcsináltuk házunkat a fatetőn; s akkor, mikor már kész volt, nem használtuk többé.

De előreszaladtam a mesémmel. A barlangoktól való távollétünk második napján játszani kezdtünk reggeli után, kergetőztünk Lógófülűvel a fákön, le a folyóig. Ott bukkantunk ki a vízpartra, ahol az áfonyás ingovány vize egy nagy öblöt alkotva torkollott a folyóba. Az öbl bejárata széles volt, s az öblben magában alig áramlott a víz. Az állóvízben, éppen a torkolaton belül, fatörzsek összevissza halmaza feküdt. Némelyik már kiszáradt, viharvert volt, letörték az ágai, annyit tépszaggatta az ár, s annyit hevert hosszú nyarakon át a homokzátonyokon. A víz színén úsztak, s fel-le bukdácsoltak vagy átfordultak, ha rájuk nehezedtünk. A törzsek között itt-ott víz csillogott, s apró, csellé forma halak rajait láttuk jobbra-balra cikázni benne. Lógófülű és én egyszeriben halászokká vedlettünk. Hason feküdtünk a rönkökön, teljes mozdulatlanságban, s vártuk, míg a csellék közel jönnek, akkor gyorsan utánuk kaptunk a kezünkkel. Zsákmányunkat a helyszínen megettük, azon vergődön és nedvesen. Nem hiányoltuk a sót.

Az öblbejárat kedvenc játszóhelyünk lett. Mindennap jó néhány órát töltöttünk itt, halat fogtunk, játszottunk a rönkökön, és egyik nap itt kaptuk első leckénket a hajózásból. Az a rönk, amin Lógófülű hevert, elsodródott. Lógófülű összekuporodott s aludt. Könnyű légáramlat sodorta el a rönköt lassan a parttól, s mire észrevettem, milyen bajba került, a távolság olyan nagy lett, hogy Lógófülű nem ugorhatta át.

Először csak mókásnak láttam az eseményt. De megmozdult bennem egyike azoknak a kusza félelemrohaknak, amelyek az örökös bizonytalanság miatt oly általánosak voltak abban a korban. Megdöbbenett a saját magányosságom. Hirtelen rájöttem, milyen messze van Lógófülű, több méternyire kinn, az idegen elemen. Hangosan, figyelmeztetően kiáltottam. Ijedten ébredt fel, s elhamarkodottan arrébb csúszott a törzsön. Az elbillent, s a víz alá merítette Lógófülűt. Lógófülű vissza akart rá mászni, de még háromszor alámerült. Végre sikerült felkapaszzkodnia a rönkre, s ott makogott félelmében.

Nem tehettem semmit. Ő sem. Az úszásról sejtelmünk sem volt. Túlságosan eltávolodtunk már az alsóbbrendű életformáktól, s kiveszett belőlünk az úszás ösztöne, de még nem váltunk eléggé emberré, hogy megoldandó problémának tekintsük. Bánatosan mászkáltam a parton fel és alá, igyekeztem olyan

közletről kíséri Lógófülü kénytelen utazását, amilyen közletről csak lehetett, ő meg csak sírt, jajgatott; csoda volt, hogy nem hozott ránk mérföldes körzetből minden vadállatot.

Múltak az órák. A nap felkapaszkodott fejünk fölé, s kezdett lassan alászállani nyugatnak. A könnyű szél eltűnt, s otthagya Lógófülüt az úszó rönkön, vagy harminc méterre a parttól. És akkor valamiképpen - nem tudom, hogyan - Lógófülü rábukkant a nagy felfedezésre. Evezni kezdett a kezével. Eleinte lassan és bizonytalanul haladt előre. Aztán kinyújtózott, és szorgalmasan közelebb, egyre közelebb evezett. Nem értettem, mi történik. Leültem, figyeltem és vártam, míg partra nem jutott.

De ő megtanult valamit, amit én nem tanultam meg. Később a délután folyamán szántszándékkal elrugaszkodott a parttól a rönkön. Még később engem is rábeszél, hogy menjek vele, és én is megtanultam az evezés fortélyát. A következő néhány napon nem tudtunk elszakadni az öböltől. Annyira elmerültünk új játékunkban, hogy csaknem elfelejtettünk enni. Még éjszakára is egy közeli fára gallyasztunk fel. És elfeledkeztünk Vörösszeműről.

Mindig új rönköt próbáltunk ki, s rájöttünk, hogy minél keskenyebb a rönk, annál gyorsabban tudjuk hajtani. Arra is rájöttünk, hogy a keskenyebb rönk könnyebben átbillen, és megmárt bennünket. Még valamit megtudtunk a keskenyebb rönkökről. Egyik nap egymás mellé evezünk a magunk rönkjével. És akkor, egészen véletlenül, a játék során felfedeztük, hogy ha mindegyikünk fél kézzel, fél lábbal a másik rönkjébe kapaszkodik, a rönkök megszilárdulnak, s nem billenek át. Ebben a helyzetben feküdtünk egymás mellett, s a szabad külső kezünkkel és lábunkkal evezünk. Végző felfedezésünk az volt, hogy ezzel az elhelyezkedéssel még keskenyebb fatörzseket használhattunk, s így nagyobb gyorsaságot érhattünk el. Itt aztán be is fejeztük a felfedezést. Kitaláltuk a legkezdetlegesebb tutajt, s nem voltunk elég értelmesek, hogy tudjuk is ezt. Soha eszünkbe sem jutott, hogy össze lehetne kötni a törzseket szívós iszalagokkal vagy rostos gyökerekkel. Megelégedtünk azzal, hogy kézzel-lábbal összefogjuk a fatörzseket.

Gyorslábút csak akkor vettük észre, mikor már kitomboltuk első lelkesedésünket a hajózás iránt, s vissza-visszatértünk aludni fészekünkhöz, a fatetőn. Én láttam meg elsőnek, zsenge makkot szedett egy nagy tölgy ágairól, közel a mi fánkhoz. Nagyon félénk volt. Először igen csöndesen meglapult; de mikor rájött, hogy észrevettük, földre ugrott, s vadul elrohant. Mindennap meg-megpillantottuk véletlenül, s kezdtük már keresni, mikor fánktól az öbölbe meg vissza vándoroltunk.

És aztán egyik nap nem futott el. Lány békehangokkal bevárta jöttünket. Mégse jutottunk túl közel hozzá. Mikor már úgy érezte, hogy nagyon megközelítettük, hirtelen elsurrant, s biztonságos távolságról hallatta megint a lány hangokat. Ez így ment néhány napig. Sok időbe telt, míg összeismerkedtünk, de végül is sikerült, s néha csatlakozott hozzánk játszani.

Kezdetől fogva tetszett nekem. Rendkívül kellemes külseje volt és nagyon szelíd természete. Sose láttam még olyan szelíd szemet, mint az övé. Ebben egyáltalán nem hasonlított a Csapat többi lányához és asszonyához, akik született sárkányok voltak. Sose kiáltozott élesen, dühösen, s úgy látszott, természetében van, hogy inkább elszalad a baj elől, mint ott maradjon és küzdjön.

Míntha egész lényéből sugárzott volna a fent említett szelídség. S ezt a külseje: alakja és arca tette. Szeme nagyobb volt, mint legtöbb fajtájabelié, nem ült olyan mélyen, szempillái pedig hosszabban és szabályosabban nőttek. Orra sem volt olyan vastag és lapos. Volt valami orrnyerge, s az orrlyukai lefelé nyíltak. Metszőfogai nem villogtak ki, felső ajka sem nyúlt meg, s nem lógott alá, alsó ajka sem ugrott előre. Nem volt nagyon szőrös, kivéve a karja meg a lába külső felét s a vállait; csípeje keskeny volt, lábikrája nem csavarodott göcsörtös csomókba.

Gyakran csodálkoztam rajta, mikor álmaim közvetítésével visszapillantottam rá a huszadik századból, s mindig az járt az eszemben, hogy alighanem rokonságban állhatott a Tűz Népével.

Apja vagy anyja bizvást származhatott ebből a magasabb rendű nemzetségből. Ilyen keveredés ugyan nem fordult elő gyakran, de azért előfordult, és én a tulajdon szememmel láttam példát rá, még olyan fokon is, hogy a horda tagjai renegátokká váltak, s elmentek lakni a Fák Népéhez.

De mindez nem tartozik ide. Gyorslábú gyökeresen különbözött a horda nőstényeitől, s nekem az első pillanattól tetszett. Vonzott a szelídsége, kedvessége. Sosem volt nyers, sosem bocsátkozott küzdelembe. Mindig elfutott, s itt mindjárt megmagyarázhatom, miért adtam neki a Gyorslábú nevet. Jobban tudott mászni, mint Lógófülű vagy én. Ha fogócskáztunk, legfeljebb véletlenségből tudtuk megfogni, ő viszont minket akkor fogott meg, amikor akart. Bámulatos gyorsan mozgott mindig, a távolságok megítéléséhez pedig olyan tehetsége volt, hogy azzal csak a merészsége ért fel. Minden más dologban rendkívül ijedősen viselkedett, de egy cseppet se félt, ha mászásra került a sor, vagy repülni kellett a fatetőkön, s mellette Lógófülű meg én ügyetlenek, nehézkesek és gyávák voltunk.

Árva volt. Sose láttuk mással, és nehéz lett volna megmondani, mióta élhet egyedül a világban. Hamar, védtelen gyermekkorában megtanulhatta, hogy biztonság csak a menekülésben van. Igen okos és elővigyázatos volt. Játékunkká vált, hogy megpróbáljuk kitalálni Lógófülűvel, hol lakik. Kétségkívül volt valahol valami fészke, s nem is messze; de hiába csapáztunk, sose találtuk meg. Szívesen jött velünk játszani nappal, de lakóhelyének titkát féltékenyen őrizte.

10.

Ne felejtsem el, hogy ez a leírás, amit most adtam Gyorslábúról, nem az a leírás, amit Nagyfogú, álmaim másik énje, történelem előtti őszám adott. Én, a mai ember, álmaim közvetítésével nézek és látok Nagyfogú szemén át.

És így van ez sok mindennel, amit elmesélek arról a távoli korról. Az a kettősség, ami élményeimet jellemzi, csak zűrzavart okozna, ha rászabadítanám az olvasóra, így hát mindössze megállok itt a történetemmel, hogy érzékeltessem ezt a kettősséget, ezt a meghökkentő én-keveredést. Én vagyok az, a modern ember, aki visszatekintek századokon túlra, és mérlegelem, elemzem Nagyfogúnak, másik énemnek érzéseit. Ő nem sokat törődött a mérlegeléssel és elemzéssel. Maga volt az egyszerűség. Egyszerűen átélte az eseményeket, s még azon se tűnődött, miért is éli át így, ilyen sajátos és gyakran tétova módon.

Ahogy én - igazi énemben - növekedtem, úgy jutottam egyre közelebb álmaim lényegéhez. Az ember álmodhat, s álmában is tudhatja, hogy álmodik, s ha az álom rossz, vigasztalhatja magát azzal, hogy ez csak álom. Ezt mindnyájan tapasztalhattuk, így léptem be gyakran én is, a mai ember álmaimba, s az ebből keletkező furcsa, kettős személyiség - szereplő is meg néző is lett. És igen gyakran jöttem zavarba, gyötrődtem én, a modern ember a magam primitív énjének ostobasága, következtelensége, korlátoltsága és általános elképesztő butasága miatt.

És még valamit, mielőtt befejezném ezt a kitérőt. Álmodták már valaha, hogy álmodnak? A kutyák álmodnak, a lovak álmodnak, minden állat álmodik. Nagyfogú idejében a félig emberek is álmodtak, s ha rosszat álmodtak, vonítottak alvás közben. Hát én, a modern ember lefeküdtem Nagyfogúként, és álmodtam az ő álmait.

Tudom, ez már majdnem kívül van az értelem hatósugarán; de azt is tudom, hogy megtörtént velem. És meg kell mondanom, hogy Nagyfogú éppoly élénken álmodta a maga repülő és csúszómászó álmait, mint önök a zuhanás álmát.

Mert Nagyfogúnak is volt másik énje, s amikor aludt, ez a másik én visszaálmolta magát a múltba, vissza a szárnyas hullókgig, támadó sárkányok csattogásáig és tovább, az apró emlősök futkosó, rágsálószerű életéig, és még azon is túl, az őstenger parti iszapjáig. Nem tudok, nem merek többet mondani. Mindez túl homályos, bonyolult és ijesztő. Csak célozhatok azokra a hatalmas és szörnyű képekre, amelyeken keresztül ködösen láthattam az élet fejlődését, nem a majomtól, hanem a féregtől kezdve, fel az emberig.

És most visszatérek a történetemhez. Én, Nagyfogú Gyorslábút nem annak a teremtménynek ismertem, akinek finomabb arc- és testformája, hosszú szempillája, ornyerge és lefelé nyíló orrlyuka van, s ezáltal közelebb áll a szépség fogalmához. Én csak annak a szelíd szemű fiatal nősténynek ismertem, aki lágy hangokat hallat, és nem harcol. Szerettem vele játszani, de nem tudtam, miért; szerettem élelmet keresni, madárfészkeket szedni az ő társaságában. És be kell vallanom, megtanított egyre s másra a famászásban. Nagyon okos, nagyon erős volt, és nem gátolták a mozgását tapadós szoknyák.

Ez idő tájt történhetett, hogy Lógófülnél némi hűtlenség jelentkezett. Kezdtt rendszeresen eljárni a fa felé, amelyen anyám élt. Megtetszett neki komisz testvérem, és Fecsegő lassan megtúrte őt. Aztán volt ott még több fiatal is, a környéken élő monogám párok sarjai, és Lógófülű ezekkel a fiatalokkal játszott.

Gyorslábút sose tudtam rávenni, hogy csatlakozzon hozzájuk. Ha meglátogattam őket, lemaradt és eltűnt. Emlékszem, egyszer nagy erőfeszítést tettem, hogy rábeszéljem. De ő aggodalmas pillantásokat vetett hátra, visszahúzódott, s egy fáról hívott engem, így aztán nem kísértem el Lógófülűt, ha elment meglátogatni új barátait. Gyorslábúval jó cimborák voltunk, de akárhogy kerestem is a fészket, sose találtam meg. Ha nem történik semmi, kétségkívül hamar összeállunk, mert kölcsönösen vonzódtunk egymáshoz. De történt valami.

Egyik reggel Lógófülűvel lenn játszottunk az öböl bejáratánál a fatörzseken; Gyorslábú még nem jelentkezett. Alig jutottunk ki a vízre, mikor bős üvöltés ijesztett meg. Vörösszemű üvöltözött. A szálfahordalék szélén kuporgott, és szikráztatta ránk gyűlöletét. Nagyon megijedtünk, mert itt nem menekülhettünk keskeny szájú barlangba. De a hatméternyi víztükör közöttünk egy időre biztonságot jelentett, hát összeszedtük bátorságunkat.

Vörösszemű kiegyenesedett, és öklével döngetni kezdte szőrös mellét. Két fatörzsünk egymás mellett volt, ültünk rajtuk, s kinevettük Vörösszeműt. Eleinte igen tartózkodó volt ez a nevetés, félelem csengett benne, de miután meggyőződünk Vörösszemű tehetetlenségéről, harsogó hahota lett. Örjögött, dühögött ránk, fogát csikorgatta tehetetlen haragjában. És mi képzelt biztonságunkból egyre csak csúfoltuk. Mindig rövidlátóak voltunk mi, csapatbeliek.

Vörösszemű hirtelen abbahagyta a melldöngetést, fogcsikorgatást, és a szálfahordalékon keresztül a partra rohant. És a mi vidámságunk éppoly hirtelen helyet adott a meghökkenésnek. Nem vallott Vörösszeműre, hogy ilyen könnyen lemondjon a bosszúról. Félve, remegve vártuk, hogy vajon most mi fog történni. Eszünkbe se jutott, hogy elevezzünk. Nagy ugrásokkal jött át a hordalékfákon, egyik óriási marka tele kerek, vízmosta kavicssal. Örülök, hogy nem talált nagyobb lövedékeket, mondjuk kilós, másfél kilós köveket, mert alig voltunk tőle öt-hat méternyire, s azokkal biztosan megölt volna.

Így se kicsi veszedelembé keveredtünk. Zip! Egy apró kő füttyült el mellettünk, csaknem a puszkagolyó erejével. Eszeveszetten evezni kezdtünk Lógófülűvel. Zz-zzz-zip-peng! Lógófülű felvisított a hirtelen kintól. A kavics a lapockái közé vágódott. Aztán én kaptam egyet, és vonítottam. Csak az mentett meg, hogy kifogyott Vörösszemű lőszere. Visszarohant a kavicságyhoz új készletért, s közben mi Lógófülűvel eleveztünk.

Lassan dobástávolon kívül kerültünk, de Vörösszemű továbbra is szedegette a lőszert, s a kavicsok továbbra is körülöttünk süvítettek. Az öböl közepén gyenge áramlás volt, s mi nem vettük észre, hogy a folyóba sodor bennünket. Eveztünk, Vörösszemű meg tőle telhetően igyekezett közel maradni hozzánk, s a parton kísért. Aztán nagyobb köveket talált. Ez a lőszert növelte a dobástávolságot. Egy két és fél kilós szikladarab mellém zuhant a fátörzsre, olyan erővel, hogy tucatnyi szálla vágódott le tőle, mint megannyi izzó tű, a lábamba. Ha engem talál a kő, megölt volna.

És akkor elkapott a folyó sodra. Olyan vadul eveztünk, hogy Vörösszemű vette észre elsőnek, s első figyelmeztetésünk az ő diadalüvöltése volt. Ott, ahol a vízáramlás széle az öböl vizével érintkezett, egy sereg forgó vagy kis örvény keletkezett. Elkapták esetlen rönkjeinket, s teljes hosszukban előre-hátra-körbe pörgették őket. Abbahagytuk az evezést, és minden erőnket annak szenteltük, hogy egymás mellett tartjuk a rönköket. Vörösszemű ezalatt egyre bombázott bennünket, zuhogtak a szikladarabok körülöttünk, vizet fröcsköltek ránk, és életünket fenyegették. Közben vadul és lármásán örvendezett romlásunkon.

A folyó éppen éleset fordult ott, ahol az öböl belé nyílt, s a fősodrás egészen átkanyarodott a túlsó partra. Ezzel a túlpart - az északi part - felé sodródtunk mi is sebesen, s közben úsztunk alá a folyón. Hamarosan kikerültünk Vörösszemű dobótávolságából; annyit láttunk még utoljára, hogy messze kinn áll egy földnyelven, fel és alá ugrándozik, és győzelmi éneket gajdol.

Semmit sem csináltunk Lógófülüvel, csak egymás mellett tartottuk a két rönköt. Megadtuk magunkat a sorsunknak, s nem is tértünk magunkhoz, míg rá nem eszméltünk, hogy alig harmincméternyire sodródtunk az északi parttól. Kifelé evezünk. A sodrás főereje itt visszacsapódott a déli partra, mi tehát ott vágtuk át, ahol a legkeskenyebb és legsebesebb volt. Mielőtt észbe kaptunk volna, már túljutottunk rajta, egy csendes forgóba.

Rönkjeink lassan úsztak, s végül simán megfeneklettek a sekélyben. Partra másztunk Lógófülüvel. A rönkök továbbúsztak, ki a forgóból, és elsodródtak az árral. Egymásra néztünk, de nem nevtünk. Idegen földre kerültünk, s nem jutott eszünkbe, hogy ugyanúgy visszajuthatunk a magunk földjére, ahogy idekerültünk.

Rájöttünk, hogyan kell átkelni a folyón, bár nem vettük észre. Ez olyasmi volt, amit senki a Csapatból meg nem csinált. Mi voltunk az első csapatbeliek, kik a folyó északi partjára tettük lábunkat, s ami azt illeti, úgy vélem, az utolsók is. Hogy az elkövetkezendő időben a többiek is megtették volna, az nem kétséges; de a Tűz Népeinek vándorlása s ennek következtében az életben maradt csapatbeliek vándorlása századokra visszavetette fejlődésünket.

Valóban, nem is lehet elmondani, milyen pusztító hatása lett a Tűz Népe vándorlásának. Én a magam részéről azt hiszem, hogy a Csapat pusztulását okozta; hogy minket, egy hajtásnyi alacsonyabb rendű, az emberré válásra bimbózó életet kurtán leszaggattak és elveszejtettek, lenn a mennydörgő hullámverésnél, ott, ahol a folyó a tengerbe ér. Persze ha ez így történt, akkor magyarázatot kell adnom a magam életére. De előreszaladok a történetemmel; mielőtt a végére érnek, megadom a magyarázatot is.

11.

Sejtelmem sincs róla, mennyi ideig vándoroltunk Lógófülüvel a folyótól északra eső földön. Ami hazatérésünk esélyeit illeti, olyanok voltunk, mint a hajótörött tengerészek egy puszta szigeten. Hátat fordítottunk a folyónak, és heteken, hónapokon át kalandoztunk a vadonban, ahol nem voltak csapatbeliek. Nagyon nehéz újra összeállítani az utazásunkat, napról napra követni pedig egyenesen lehetetlen. Nagy része ködös, homályos, bár itt-ott élénk emlékeim vannak az eseményekről.

Főként az az éhezés bukkan elém élesen, amit a Hosszú Tó és a Messzi Tó között, a hegyekben átszenvedtünk, s a borjú, amelyet alva értünk a sűrűben. Aztán jól emlékszem a Fák Népére; a Hosszú tó és a hegyek között az erdőben laktak. Ők hajszoltak bennünket a hegyekbe, és ők kényszerítettek, hogy továbbvándoroljunk a Messzi Tó felé.

Miután elhagytuk a folyót, először nyugatnak hatoltunk előre, míg egy keskeny folyóhoz nem értünk, amely mocsarakon folyt keresztül. Itt északra fordultunk, megkerültük a mocsarakat, és több nap járással értünk el ahhoz a tóhoz, melyet én Hosszú Tónak neveztem el. Eltöltöttünk némi időt a felső csücskénél, ott bőven találtunk ennivalót; és aztán egyik nap az erdőn beleszaladtunk a Fák Népébe. Ezek a lények egyszerűen vadmajmok voltak. És mégsem különböztek olyan nagyon tőlünk. Igaz, több szőr borította őket, a lábuk kicsit göcsörtösebb, csomósabb, a szemük kisebb, nyakuk kicsit vastagabb és kurtább volt, az orrlyukuk is valamivel jobban hasonlított két hasítékra egy besüppedt területen: de az arcukat, a tenyerüket, a talpukat nem fedte szőr, s olyasforma hangokat használtak, mint mi, némileg hasonló jelentéssel. Egészeben a Fák Népe és a csapatbeliek nem is különböztek olyan nagyon egymástól.

Én találtam rá elsőnek a kicsi, fonnyadt, összeaszott, ráncos arcú, hályogos szemű, totyogó, öreg fickóra. Jogos prédánk volt. A mi világunkban nem ismertek rokonszenvet egymás iránt a fajták, s ő nem a mi fajtánkból származott. Faember volt, igen öreg Faember. Egy fának - nyilvánvalóan a saját fájának - a tövében ült; láttuk az ágak közt zilált fészket, amelyben éjszaka aludt.

Megmutattam Lógófülünek, s rárohantunk. Az öreg fel akart mászni a fára, de túl lassú volt. Elkaptam a lábánál fogva, s lerángattam. Aztán kimulattuk magunkat. Csíptük, rángattuk a szőrét, fülét csavartuk, ágakat döfködtünk bele, s egész idő alatt könnyünk folyt a nevetéstől. Tehetetlen dühében roppant mókás volt. Nevetséges látványt nyújtott, amint lángra akarta lobbantani ifjúságának kihült hamuját, feltámasztani erejét, ami meghalt, elszivárgott az esztendő hajszálcsovein; vad pofákat akart vágni, de keservesen sikerültek; csikorgatta elvászott fogát, gyenge öklével verte sovány mellét.

Köhögött is, és bámulatosán lihegett, zihált, köpködött. Valahányszor fel akart mászni a fára, visszarántottuk, míg végül megadta magát gyengeségének, és csak ült és sírt. És mi Lógófülüvel mellette ültünk, karunkkal átfogtuk egymást, és nevtünk a nyomorúságán.

Sírásból vinnyogásba csapott, a vinnyogásból visításba, míg végül sikerült egyet sikoltania. Megriadtunk tőle, de minél inkább igyekeztünk elhallgattatni, annál inkább sikoltozott. S akkor nem messze az erdőből „Goek! Goek!” kiáltás csapott a fülünkbe. Kiáltások válaszoltak rá, több is, és messziről basszus hangon kiáltotta valaki: „Goek! Goek!” És felzendült a „Hu! Hu!” kiáltás is körös-körül az erdőben.

Aztán következett a hajsza - mintha sose akart volna véget érni. A fákon üldöztek, az egész törzs, és csaknem elfogtak. A földre kellett ereszkednünk, s ott előnyhöz jutottunk, mert amazok valóban a Fák Népe voltak: gyorsabban másztak nálunk, mi viszont gyorsabban szaladtunk a

földön. Északnak törtettünk előre, a törzs meg ott üvöltözött a nyomunkban. A tisztásokon teret nyertünk, de a bokrosban beértek, s akkor aztán sokszor szűk volt a világ. S ahogy a hajsza folytatódott, rájöttünk, hogy nem az ő fajtájukhoz tartozunk, s a közöttünk levő kapcsolat minden, csak nem szeretetteljes.

Órákon át kergettek. Az erdő végeérhetetlennek látszott. Amennyire lehetett, a tisztásokat kerestük, de azok mindig még sűrűbb erdőben végződtek. Néha azt hittük, megmenekültünk, leültünk pihenni - de még mielőtt kilihegtük volna magunkat, mindannyiszor meghallottuk a gyűlöletes „Hu! Hu!” és a szörnyű „Goek! Goek!” kiáltást. Az utóbbi néha vad „Ha-ha-ha-ha-haa-a”-ában végződött.

Így üzött keresztül az erdőn a nekikeseredett Fák Népe. Végül, úgy a délután közepe táján, a lejtők kezdtek följebb, egyre följebb emelkedni, s a fák kisebbek lettek. Aztán kibukkantunk a hegy füves oldalán. Itt lélegzethez jutottunk, mert a Fák Népe feladta a hajsztát, és visszatért erdejébe.

A hegyek kopárak és barátságtalanok voltak, s aznap délután háromszor próbáltunk visszajutni az erdőbe. De a Fák Népe lesben állt, és visszakergetett bennünket. Éjszaka Lógófülüvel egy törpe fán aludtunk, nem volt magasabb egy bokornál, nem adott biztonságot, s könnyű zsákmánya lehettünk volna bármilyen arra vetődő ragadozónak.

Reggel a Fák Népe iránti új keletű tisztelet miatt a hegyek felé indultunk. Meg vagyok győződve róla, hogy nem volt határozott tervünk, még csak egy gondolatunk sem. Egyszerűen továbbhajszolt a veszedelem, amitől megmenekültünk. Hegyi bolyongásainkról csak ködös emlékeim vannak. Sok napot töltöttünk azon a kopár vidéken, sokat szenvedtünk, főként a félelemtől, mert minden olyan új és különös volt. A hidegtől is szenvedtünk, később pedig az éhezéstől.

Sziklák, tajtékos patakok, dübörgő vízesések kopár földjén jártunk. Hatalmas szakadékokon, sziklafalakon másztunk fel, ereszkedtünk le; és mindig, minden helyről, minden irányba hegyhát hegyhát után, végeérhetetlen hegyek terültek el előttünk. Éjszakánként lyukakban, repedésekben aludtunk, s egyik hideg éjszaka egy karcsú sziklatorony tetején gubbasztottunk, amely csaknem olyan volt, mint valami fa.

És akkor végre, forró délidőben, az éhségtől szédelegve elértük a vízvázasztót. A magas földgerinctől északra, túl a kisebbedő, aláereszkedő hegyvonulatokon távoli tó villant elénk. A nap rásütött, körülötte fátlan, sík mezők terültek el, keletre tőle pedig egy távolba nyúló fekete vonalat láttunk.

Két napba tellett, mire elértük a tavat, s az éhezéstől legyengültünk de a partján egy nagyobb borjat találtunk, kényelmesen aludt a sűrűben. Sokat bajlódtunk vele, mert nem tudtuk másként megölni, csak a kezünkkel. Mikor telezabáltuk magunkat, a hús maradékát a keletre fekvő erdőbe vittük, és elrejtettük egy fán. Sose térünk vissza a fához, mert a Messzi Tó vízlevezető folyója nyüzsgött a lazacoktól, amelyek ívni jöttek fel a tengerből.

A tótól nyugatra nyúltak el a rétek, s itt seregestül járt a bölény és a vadmarha. Sok vadkutya-falka is járta, s mivel nem találtunk fát, a hely nem volt biztonságos. Napokig mentünk a folyó mellett északra. Aztán, nem tudom, miért, hirtelen otthagytuk a folyót, és keletre tartottunk, majd egy nagy erdőn át délkeletre. Nem untatom önöket az utazásunkkal, csak jelzem, hogy megmutassam, milyen úton-módon jutottunk végül a Tűz Népének országába.

A folyóhoz értünk, de nem tudtuk, hogy a mi folyónk. Olyan régóta tévelyegtünk, hogy ezt a tévelygő állapotot már állandónak tekintettük. Most, mikor visszatekintek, világosan látom, hogyan alakítja életünket, sorsunkat a vakvéletlen. Nem ismertük fel a magunk folyóját - nem világosított fel senki; s ha sosem kelünk át rajta, valószínű, hogy sosem térünk vissza a

hordához; és az én modern énem, akinek ezer évszázad múlva kellett megszületnie, soha nem született volna meg.

És mégis roppantmód szeretünk volna Lógófülüvel hazatérni. Utazásunk alatt megismertük a honvágyat, a kívánczóságot a magunk fajtája, földje után, és gyakran eszembe jutott Gyorslábú, a fiatal nőtény, aki halk hangokat hallat, akivel jó együtt lenni, s aki egyedül él valahol, de senki se tudja, hol. Gyorslábú emlékét éhségérzet kísérte, s ezt akkor éreztem, mikor nem voltam éhes, mikor éppen jóllaktam.

De térjünk vissza a folyóhoz. Ennivaló került bőségesen, főképp bogycsók és nedvdús gyökerek, s napokig játszottunk, kujtorogtunk a folyóparton. És akkor támadt az ötlete Lógófülünek. Látható folyamat volt az, ahogy az ötlet jött. Észrevettem. Szemének kifejezése panaszossá, fájdalmassá vált, s őt magát nagy nyugtalanság fogta el. Aztán zavaros lett a szeme, mintha elvesztette volna a gondolatcsírát. Erre megint a panaszos, fájdalmas kifejezés következett, mikor a gondolat megtapadt, s ő újra megragadta. Rám nézett, aztán a folyóra és a túlsó partra. Beszélni próbált, de hiányoztak a hangok, amelyekkel kifejezhette volna gondolatát. Az eredmény olyan vakogás lett, hogy nevetnem kellett tőle. Megmérgeződött, hirtelen elkapott és hátravágott. Persze összeverekedtünk, s a végén felkergettem egy fára, ott egy hosszú ágat kerítettem, s valahányszor közelébe akartam férközni, megdőfölt.

És az ötlet elhalványodott. Én nem tudtam róla, ő meg elfelejtette. De másnap reggel újra feltámadt benne. Talán a hazahúzó ösztön követelőzése ékelte bele a gondolatot. Azért vagy másért, de megmaradt, s tisztábban, mint előző nap, Lógófülü levezetett a vízhez, ahol egy rönk feneklett meg az egyik forgónál. Azt gondoltam, játszani akar, ahogy az öböltorkolatnál játszottunk. Akkor se változtattam meg a véleményemet, mikor láttam, hogy egy másik rönköt vonszolt fel a sekélyes távolabbi részéről.

Csak akkor értettem meg a szándékát, mikor már a rönkökön hasaltunk egymás mellett, együtt tartva a két fatörzset, s kiveztünk a sodrásba. Lógófülü megállt, a túlsó partra mutatott, aztán folytatta az evezést, s közben bátorítóan kiáltozott. Megértettem, s mindketten erőteljes evezésbe fogtunk. A gyors sodrás elkapott, a déli part felé lódított, de még mielőtt kikötöttünk volna, visszalódított az északi part felé.

Nézeteltérés támadt közöttünk. Láttam, hogy az északi part közel van, s arrafelé eveztem. Lógófülü a déli part felé igyekezett evezni. A rönkök körbeforogtak, s mi nem jutottunk sehová, s közben az erdő elcikázott mellettünk, úgy suhantunk lefelé a folyón. Itt nem verekedhettünk. Több eszünk volt, semhogy szabaddá tegyük kezünket-lábunkat, amelyekkel a rönköket együtt tartottuk. De makogtunk, nyelvünkkel mocskoltuk egymást, míg a sodrás a déli part felé nem lódított. Ez lett a legközelebbi célpont, hát baráti egyetértésben, együtt evezünk feléje. Egy forgónál értünk partot, s rögtön felmászunk a fára, hogy körülvizslássunk.

12.

A Tűz Népét nem fedeztük fel, csak az első nap éjszakáján, amit a folyó déli partján töltöttünk. Alighanem egy csapat kóborló vadász lehetett, ott vertek táborot nem messze a fától, amit éjszakai felgallyazásra Lógófülüvel kiválasztottunk. A Tűzemberek hangja először megriasztott, de később, a sötétség beálltával lekötötte figyelmünket a tűz. Óvatosan, hangtalanul kúsztunk fáról fára, míg jól nem láttuk a jelenetet.

A tűz egy tisztáson égett, közel a folyóhoz. Vagy fél tucat Tüzember fogta körül. Lógófülű hirtelen elkapott, s éreztem, hogy remeg. Jobban szétnéztem, s észrevettem a töpörödött, kicsi öreg vadászt, aki évekkkel ezelőtt lelőtte a fáról a Töröttfogút. Mikor felállt, ide-oda járkált, új fákat rakott a tűzre, láttam, hogy sántít a nyomorék lábára. Akármilyen okozta is, maradandó sérülés volt. Mintha most még aszottabb, még töpörödöttebb lett volna a kicsiny, öreg vadász, s arcán a szőr egészen megszőrkült.

A többi vadász fiatal férfi volt. Észrevettem a nyilukat, íjukat, ott feküdt mellettük a földön, s tudtam, mire valók ezek a fegyverek. A Tüzemberek állati bőroket viseltek derekuk körül s keresztülvetve a vállukon. Karjuk és lábuk azonban csupaszon maradt, és lábbelit se hordtak. Mint már említettem, nem voltak olyan szőrösök, mint mi, csapatbeliek. Fejük nem volt nagy, s a fej vonalának szöge a szemtől fölfelé, alig különbözött a csapatbeliekétől.

Nem jártak olyan gömnyedten, mint mi, s mozdulataik kevésbé rugalmasak voltak. Gerincük, csípejük, térdízületük merevebbnek látszott. Karjuk nem nyúlt le annyira, mint a miénk, és nem vettem észre, hogy járás közben egyszer is megtámaszkodnának a két kezükkel kétoldalt a földön, s úgy egyensúlyoznának. Izmaik is kerekesebbek, szabályosabbak voltak, mint a mieink. Arcuk is kellemesebbet mutatott. Orrlyukuk lefelé nyílt; az ornyergük is jobban kifejlődött, nem látszott olyan laposnak, benyomottnak, mint a miénk. Ajkuk nem volt annyira petyhüdt, laffogó, szemfoguk nem hasonlított annyira agyarrá. Mindazonáltal éppoly keskeny csípőjűek voltak, mint mi, s nem nyomtak sokkal többet. Egészében véve kevésbé különböztek tőlünk, mint mi a Fák Népétől. Mindezek a fajták kétségkívül rokonságban álltak, s ami azt illeti, nem is olyan távoli rokonságban.

Különösen vonzott a tűz, amit körülültek. Órák hosszat ott kuporogtunk Lógófülűvel, figyeltük a lángokat és a füstöt. Nagy gyönyörűségünkre szolgált, ha friss tüzelőt dobtak rá, és szikrazáporok röpdöstek fölfelé. Szerettem volna közelebb menni, úgy nézni a tüzet, de nem lehetett. Egy fa ágvilájában gubbasztottunk, a tisztás szélén, és nem mertük megkockáztatni, hogy felfedezzenek.

A Tüzemberek a tűz körül kuporogtak, előrebuktatták fejüket a térdükre, s úgy aludtak. Nem aludtak mélyen. Fülüket hegyezték álmukban, s nyugtalankodtak. Rövid időközökben felállt egyikük vagy másikuk, s fát dobott a tűzre. A fénykör határán, a külső sötétségben vadászó állatok ólálkodtak a fák között. Lógófülű és én felismertük őket a neszezésükről. Vadkutyák jártak ott, meg egy hiéna, s egy ideig zengett a nagy csaholás, morgás, fel is ébresztette abban a pillanatban az egész alvó Tüzember-kört.

Egy alkalommal egy hím és egy nőstény oroszlán állt a fánk alatt, és borzoló szőrrel, villogó szemmel meredt ki a tisztásra. A hím megnyalta a száját, és remegett a sóvárgástól, mintha előre akarna menni és lakomát csapni. A nőstény azonban óvatosabb volt. Ő fedezett fel bennünket, s ott álltak ketten, néztek fel ránk, reszkető, szaglászó orrcimpával. Aztán felmordultak, még egyszer a tűzre néztek, és visszakanyarodtak az erdőbe.

Lógófülű és én továbbra is ott maradtunk és figyeltünk. Néha-néha súlyos testek csörtetését hallottuk a sűrűben, s a körön túl, a sötétségből szemeket láttunk felvillanni a tüzfényben. A távolból oroszlánüvöltést hallottunk, s messziről valami leütött állat sikoltott, csapkodott, verdesett az ivóhelyen. A folyóról vízilovak bömbölése hallatszott.

Reggel, mikor kialudtuk magunkat, visszakúsztunk a tűzhöz. Még hamvadozott, s a Tüzemberek már elmentek. A biztonság kedvéért kerültünk egyet az erdőben, aztán a tűzhöz rohantunk. Szerettem volna látni, milyen, és a hüvelyk- és mutatóujjam közé csíptettem egy izzó parazsat. Felkiáltottam a kintől és félelemtől, leejtettem, erre Lógófülű a fára menekült, s az ő megfutámodása engem is utána riasztott.

Másodszor már óvatosabban jöttünk vissza, és elkerültük az izzó parazsat. Utánozni kezdtük a Tűzembereket. Lekuporodtunk a tűz mellé, és térdünkre hajtott fejjel mímeltük, hogy alszunk. Aztán a beszédüket majmoltuk, úgy beszélünk, mint ők, s nagy vihogást csaptunk. Eszembe jutott, hogy láttam, amint a tőpörödött, öreg vadász bottal piszkálta a tüzet. Én is megpiszkáltam bottal a tüzet, s eleven parázshalmokat, fehér hamufelhőket kavartam fel. Nagy mulatság volt, csakhamar fehérén borított el a hamu.

A tűz rakásában is elkerülhetetlenül utánoznunk kellett a Tűzembereket. Először apró fadarabkákkal próbálkoztunk. Sikerült. A fa fellángolt, ropogott, s mi ugrándoztunk, vakogtunk a gyönyörűségtől. Aztán nagyobb fadarabokat dobtunk rá. Egyre többet és többet tettünk rá, míg végül hatalmas tűzünk lett. Izgatottan rohangásztunk oda-vissza, száraz ágakat és gallyakat vonszoltunk rá az erdőből. A lángok mind magasabbra és magasabbra emelkedtek, a füstoszlop fölébe tomyosodott a fáknak. Iszonyatos pattogás, recsegés, bömbölés hallatszott. Ez volt a legnagyobb szabású munka, amit a magunk kezével hoztunk létre, s büszkélkedtünk is vele. Mi is Tűzemberek vagyunk, gondoltuk, miközben ott táncoltunk fehér manóként a tűzvészben.

A száraz fű és aljnövényzet tüzet fogott, de nem vettük észre. Hirtelen egy nagy fa lobbant lángra a tisztás szélén. Riadt tekintettel néztük. A hőség visszaszorított. A második fa is tüzet fogott, aztán a harmadik, aztán vagy fél tucat. Megrémültünk. A szörnyeteg elszabadult. Lelapultunk a félelemtől, a tűz meg körülharapdálta a tisztást, s bekerített bennünket. Lógófülű szemében megjelent a panaszos kifejezés, ami mindig az értetlenséget kísérte, s tudom, hogy az én szememben is ugyanaz a kifejezés lehetett. Összebújtunk. Karunkkal átfogtuk egymást, míg a hőség meg nem csapott, s égő szőr szaga nem ütötte meg az orrunkat. Akkor nekiiramodtunk, és nyugatnak menekültünk az erdőn át, futás közben aztán vissza-visszanéztünk és neveltünk.

Déltájban egy földnyelvhez érkeztünk; később fedeztük fel, hogy a folyó nagy, majdnem kör alakú kanyara alkotja. Éppen a földnyelv tövében zsúfolódott össze több alacsony, részben erdős hegy. Átkapaszkodtunk rajtuk, s visszanéztünk az erdőre, amely lángtengerré vált. A tüzet keletre hajtotta a feltámadó szél. Továbbmenekültünk nyugat felé a folyóparton, s mielőtt ráébredtünk volna, a Tűzemberek telepének kellős közepén jártunk.

Ezt a telepet ragyogó stratégiai érzékkel választották ki egy félszigeten. Három oldalról a folyó kanyarulata védte. Csak egy oldalról lehetett szárazföldről megközelíteni: a félsziget keskeny nyakán át, s itt a sok alacsony domb természetes védőfalat nyújtott. Elszigetelve a világ többi részétől, régóta élhetett és gyarapodhatott itt a Tűz Népe. Azt hiszem, valójában a gyarapodásuk okozta az elkövetkező vándorlást, ami annyi bajt okozott a Csapatnak. A Tűz Népe számban annyira felszaporodhatott, hogy kényelmetlenül szorongott már lakóhelye határai között. Terjeszkedett, és terjeszkedése során maga előtt hajtotta a Csapatot, maga telepedett meg a barlangokban, és elfoglalta a területet, amely a mienk volt.

De Lógófülű és én nem is álmodtunk erről, mikor a Tűz Népének erősségében találtuk magunkat. Egyetlen gondolat foglalkoztatott: elkerülni innét, bár nem állhattuk meg, hogy eleget ne tegyünk kíváncsiságunknak, s ki ne kukkantsunk a falura. Most láttuk először a Tűz Népének asszonyait és gyerekeit. Az utóbbiak többnyire meztelenül szaladgáltak, az előbbieket azonban vadállatok bőrét hordták.

A Tűz Népe éppúgy, mint mi, barlangokban lakott. A fátlan térség a barlangok előtt lejtősen ereszkedett a folyóig, s a térségen sok apró tűz égett. Nem tudom azonban, hogy a Tűz Népe megfőzte-e az ételét vagy sem. Lógófülű és én nem láttuk főzni őket. De az a véleményem, hogy bizonyára éltek valami kezdetleges főzési móddal. Ők is tőkpalackban hordták vizet a folyóról, mint mi. Nagy jövő-menés volt, az asszonyok és gyerekek hangosan kiáltottak. Az

utóbbiak szerkesztét játszottak, éppúgy mókáztak, mint a Csapat gyerekei, és jobban hasonlítottak a Csapat gyerekeire, mint a felnőtt Tűzemberek a felnőtt csapatbeliekre.

Nem soká tébláboltunk ott Lógófülüvel. Láttunk néhány serdültebb fiút nyíllal és íjjal löni, hát visszalopakodtunk a sűrűbb erdőbe, s elindultunk a folyó felé. És itt egy tutajt, egy igazi tutajt találtunk, nyilván valamelyik Tűzember csinálta. A két fatörzs keskeny volt és egyenes, szívós gyökerekkel és keresztbe rakott fákkal kötötték össze őket.

Most egyszerre támadt bennünk az ötlet. Menekülünk a Tűz Népe területéről. Van-e jobb mód, mint ha átkelünk a folyón a fatörzsek segítségével? Felkapaszkodtunk, és ellöktük magunkat. Valami hirtelen elkapta a tutajt, és folyásiránt hevesen a partnak lódította. A neves rántás csaknem vízbe hajított bennünket. A tutajt gyökérből sodrott kötéllel egy fához kötötték. Eloldoztuk, mielőtt másodszer is ellöktük volna magunkat.

Mire jól beveztünk az áramlásba, annyira lesodródtunk, hogy éppen szembekerültünk a Tűz Népének telepével. Az evezés teljesen lefoglalt, szemünket a túlpartra szegeztük, és semmiről sem tudtunk, míg egy üvöltés a partról meg nem riasztott. Körülnéztünk. Ott álltak a Tűzemberek, sokan, néztek bennünket, mutogattak ránk, s még többen másztak elő a barlangokból. Felültünk, figyeltük őket, és elfeledkeztünk az evezésről. Nagy zenebona kerekedett a parton. Néhány Tűzember ránk lőtt az íjával, s egypár nyílvessző a közelünkben hullott le, de túl messze estünk a parttól.

Nagy napunk volt ez, Lógófülünek meg nekem. Keletre a tűzvész, amelyet mi támasztottunk, a fél eget füstbe borította. És mi itt úsztunk tökéletes biztonságban a folyó közepén, amely megkerülte a Tűz Népének erősségét. Ültünk s nevtünk rajtuk, úgy sodródtunk alá, délre és kelet-délkeletre, sőt északkeletre is, aztán megint keletre, délkeletre és délre, s tovább körbe nyugatig a nagy kettős kanyarban, ahol a folyó csaknem csomót kötött önmagára.

Nyugatnak sodródtunk, messze magunk mögött hagyva a Tűz Népet, s egyszer csak ismerős tájék villant szemünk elé: a nagy ivóhely, ahova egyszer-kétszer elkujtorogtunk, hogy megfigyeljük az állatok forgatagát, mikor lejönnek inni. Tudtuk, hogy mögötte van a répás, amögött meg a barlangok és a horda telepe. A gyorsan tovasikló part felé evezünk, s mielőtt még észbe kaptunk volna, benn jártunk a horda ivóhelyén. Ott voltak szép számmal az asszonyok és gyerekek; vízhordó tőkpalackjaikat töltötték meg. Mikor megláttak bennünket, eszeveszetten tódultak fel a kapaszkodókon, s az elejtett tőkpalackokból valóságos csapást hagytak maguk mögött.

Partra szálltunk, s persze eszünkbe sem jutott kikötni a tutajt, amely így továbbúszott le a folyón. Igen óvatosan kúsztunk fel az egyik kapaszkodón. A Csapat egészen eltűnt odúiban, bár itt-ott észrevettük egy-egy leselkedő arcát. Vörösszeműnek nyoma sem volt. Ismét hazaérkeztünk. És aznap éjjel kicsi barlangunkban aludtunk, magasan fenn a sziklafalban, bár előbb ki kellett belőle kergetnünk egypár harcias kölyköt, aki elfoglalta.

13.

Teltek-múltak a hónapok. A jövő drámája még csak ezután került színre, s közben mi diót törtünk, és éltük világunkat. Emlékszem, jó esztendő volt a dióra. Tököt töltöttünk meg dióval, s a törőhelyre vittük. A sziklák mélyedéseibe helyeztük a diót, kezünkben egy szikladarabbal feltörtük, s ahogy törtük, már ettük is.

Őszre járt, mikor Lógófülüvel visszatértünk hosszú, kalandos utazásunkról, s a rákövetkező tél enyhe volt. Gyakran kirándultam régi faotthonom szomszédságába, és gyakran átkutattam az egész területet az áfonyás ingoványtól az öböl torkolatáig, ahol Lógófülüvel hajózni tanultunk,

de Gyorslábúnak nyomát sem találtam. Eltűnt. És én kívántam őt. Az az éhség hajtott, amiről már említést tettem, s ami hasonlított a testi éhséghez, bár olyankor is elfogott, mikor tele volt a gyomrom. De minden kutatás hiábavalónak bizonyult.

Az élet azért mégsem volt egyhangú a barlangokban. Vörösszeműről nem feledkezhattunk meg. Lógófülűnek meg nekem egy percnyi nyugtunk nem akadt, csak ha a kicsi barlangunkban voltunk. Bár kitágítottuk a bejáratot, mégis nehezen tudtuk bepréselni magunkat. S annak ellenére, hogy időről időre tovább tágítottuk, Vörösszemű óriási testének még mindig túl kicsi volt. De nem rohamozta meg többet a barlangunkat. Tanult a leckéből, s a nyakán kiduzzadó daganat mutatta, hol találtam el a kövel. Ez a daganat soha többé nem lohadt le, s jócskán kiugrott, távolabbról is észre lehetett venni. Gyakran tellett benne nagy gyönyörűségem, ha kezem munkájának ezt a bizonyítékát figyeltem; és néha, mikor teljes biztonságban éreztem magam, a daganat megnevetett.

A többi csapatbeli ugyan nem jött volna segítségünkre, ha Vörösszemű az orruk előtt tép is darabokra engem meg Lógófülűt, de azért velünk rokonszenveztek. Valószínűleg nem rokonszenv volt ez, hanem így fejezték ki gyűlöletüket Vörösszemű iránt; mindenesetre figyelmeztettek bennünket, valahányszor Vörösszemű közeledett. Akár az erdőben, akár az ivóhelyen vagy a barlangok előtti tisztáson, mindig serényen figyelmeztettek, így aztán a sok szem előnyt adott nekünk a hadakozásban Vörösszeművel, az atavizmussal szemben.

Egyszer csaknem elkapott. Kora reggel történt, a Csapat még nem kelt fel. Vörösszemű teljesen váratlanul ütött rajtam. Elvágta előlem a barlanghoz vivő sziklautat. Nem is gondolkodtam, csak berohantam a kettős barlangba - abba a barlangba, amelyben Lógófülű első alkalommal kisiklott előlem hosszú évekkel ezelőtt, s amelyben öreg Kardfogú szégyent vallott, mikor a két csapatbelit üldözte. Alig jutottam keresztül a két barlang közti átjárón, felfedeztem, hogy Vörösszemű nem követ. A következő pillanatban kívülről rohant be a barlangba. Visszabújtam az átjárón, ő meg kirohant, körbefutott, s megint nekem támadt. Én megint csak megismételtem a mutatványt: keresztülsiklottam az átjárón.

Fél napig ott tartott, akkor adta csak fel. Ezután, ha Lógófülűvel nagyjából biztosak voltunk benne, hogy elérjük a kettős barlangot, nem menekültünk fel a sziklán a magunk barlangjába, mikor Vörösszemű a színre lépett. Mindössze szemmel tartottuk, s vigyáztunk, hogy el ne vághassa visszavonulásunk útját.

Ezen a télen ölte meg Vörösszemű legutóbbi feleségét durvaságával és ismételt veréseivel. Atavizmusnak neveztem, de ebben rosszabb volt az atavizmusnál, mert az alacsonyabb rendű állatok hímjei nem gyötrik és nem ölik meg a párjukat. Ebben, azt hiszem, Vörösszemű szörnyűségesen atavisztikus vonásai ellenére is, előrevetítette az ember kialakulását, mert csak az ember hímjei ölik meg a párjukat.

Amint azt várni lehetett, Vörösszemű, miután eltette láb alól az egyik feleségét, nekiállt másikat szerezni. Éneklőre esett a választása. Éneklő öreg Velőscsont unokája és Szórtelen leánya volt, fiatal jószág, aki nagyon szeretett énekelni szürkületkor a barlangja bejáratánál, s aki nemrég ment férjhez Görbelábúhoz. Görbelábú nyugodt természetű volt, senkinek sem alkalmatlankodott, és nem szokott böllenedni a társaival. Semmi esetre sem harcra született. Kicsi és sovány volt, és nem mozgott olyan fürgén két lábon, mint mi.

Vörösszemű sosem követett el gyalázatosabb dolgot. Éppen gyülekezni kezdtünk a napszállta nyugalomban a tisztáson, mielőtt felkapaszkodtunk volna barlangjainkhoz. Egyszerre Éneklő rohant fel egyik kapaszkodón az ivóhelyről, nyomában Vörösszeművel. A férjéhez futott. Szegény kis Görbelábú szörnyen megrémült. De hős volt. Tudta, hogy halála közeledik, mégse szaladt el. Felállt, vakogott, szőrét borzolta, és fogát vicsorította.

Vörösszemű üvöltött a dühtől. Sértésnek tekintette, hogy valaki a Csapatból szembe mer szegülni vele. Keze kivágódott, és elkapta Görbelábú nyakát. Az belevágta a fogát Vörösszemű karjába: de a következő pillanatban törött nyakkal vonaglott a földön. Éneklő sikoltozott és makogott. Vörösszemű belekapaszkodott a hajába, úgy vonszolta a barlangja felé. Kapaszkodás közben durván ráncigálta és cibálta-húzta a barlangjába.

Nagyon dühösek voltunk, esztelenül, féktelenül dühösek. Összeverődtünk haragunkban, vertük a mellünket, szőrünket borzoltuk, fogunkat csikorgattuk. Éreztük a nyájösztön sarkalását, valami mintegy a közös cselekvés felé húzott, együttműködésre ösztönzött. Homályos úton-módon elfogott bennünket a közös cselekvés utáni vágy. De sehogy sem juthattunk el hozzá, mert sehogy se tudtuk kifejezni. Nem fordultunk mindnyájan Vörösszemű ellen, nem pusztítottuk el, mert hiányzott hozzá a szókincsünk. Ködös gondolatok jártak az eszünkben, de ezekre nem voltak gondolatjelképeink. E gondolatjelképeket még ezután kellett lassan és gyötrelmesen kitalálni.

A hangokat próbáltuk megterhelni a tudatunkon árnyékként átsuhanó, elmosódott gondolatokkal. Szórtelen hangosan makogni kezdett. Zajongása azt fejezte ki, hogy haragszik Vörösszeműre, és szeretné Vörösszeműt bántani. Eddig jutott el, s eddig értettük is. De amikor megpróbálta kifejezni a benne kavargó együttműködési vágyat, hangja hadarászásba csapott. Aztán Nagycarcú kezdett makogni, borzolta a szőrét, és verte a mellét. Egymás után csatlakoztunk a dühorgiához, míg végül a vén Velőcsont is motyogott reszelős hangján, és nyáladzott aszott ajkaival. Valaki botot ragadott, s verni kezdett egy fatörzset. Egy pillanat alatt ritmust talált. Üvöltöztünk és kiáltoztunk, öntudatlanul is alkalmazkodva a ritmushoz. Ez pedig csillapítóan hatott ránk, és észre se vettük, dühünk már elpárolgott, s nyakig benne voltunk a közös hejehujában.

Ezek a közös hejehuják ragyogóan példázzák a Csapat következtelenségét és állhatatlanságát. Ide jutottunk mi, akiket a közös harag s az együttműködésre biztató ösztön terelt egybe, s akikkel mindezt elfelejtette a megperdülő kezdetleges ritmus. Társas és nyájlények voltunk, s ezek az éneklő, nevető tanácskozások kielégítettek. A közös hejehuják bizonyos értelemben előrevetítették a primitív ember tanácsait és a későbbi idők emberének nagy nemzeti gyülekezeteit és nemzetközi kongresszusait. De nekünk, a Fialább Világ Csapatának nem állt rendelkezésünkre a beszéd, s valahányszor így összeverődtünk, egykettőre nagy hangzavar keletkezett, s ebből olyan egységes ritmus támadt, ami magába foglalta az eljövendő művészet leglényegeibb vonásait. Ez már a születő művészet volt.

Nem sokáig tartottunk ki a felfedezett ritmusok mellett. A ritmust hamarosan elvesztettük, s pokoli zűrzavar uralkodott, míg ismét meg nem találtuk, vagy újat nem kezdtünk. Néha fél tucat ritmus is dübörgött egyidőben, mindegyiket egy-egy csoport támogatta, és mind hevesen igyekezett, hogy kiszorítsa a többi ritmust.

A zűrzavar idején mindnyájan makogtunk, bohóckodtunk, süvöltöztünk, sikoltoztunk, ugrabugráltunk, mindnyájan megelégedtünk önmagunkkal; a többiekkel teljesen elfeledve, megtöltötték saját gondolataink és akarásaink, mindnyájan igazi középpontjai voltunk a világmindenségnek, akikben egy időre megszakadt minden közösségi érzés a többi, körülöttünk ugráló, üvöltöző világközeponttal. Aztán jött a ritmus - kezek csattogása; egy fatörzsön doboló bot; valakinek a példája, aki újra meg újra felszökellt; vagy valakinek a kántálása, a pattogó, szabályos, emelkedő és alászálló hanglejtésű: „Á-bang, á-bang! Á-bang, á-bang!” Az önmagukba fordult csapatbeliek egymás után engedték át neki magukat, s hamarosan mindenki táncolt, és karban kántált. „Há-á, há-á, há-á-á!” - ez volt egyik kedvenc karénekünk, a másik pedig így hangzott: „É-bá, é-bá, é-bá-há!”

Így táncoltunk, énekeltünk, eszeveszett ugrabugrálással, szökdeléssel, forgással és bukducsolással az ősvilág komor szürkületében, alámerültünk a feledésben, eljutottunk a közösségi érzésig, és érzéki örületbe korbácsoltuk magunkat, így történt, hogy Vörösszemű elleni dühünket lecsillapította a művészet, s üvöltöttük a közös hejehuják vad karénekeit, míg az éjszaka nem figyelmeztetett szörnyűsegeire. Akkor bebújtunk sziklaodúinkba, halkán szölongattuk egymást; közben feltünedeztek a csillagok, és alászállott a sötétség.

Csak a sötétségtől féltünk, nem éltek bennünk a vallás csírái, sem a láthatatlan világ képzetei. Csak a látható világot ismertük, csak látható dolgoktól, igazi veszedelmektől, a ragadozó hús-vér állatoktól féltünk. Miattuk rettegtünk a sötétségtől, mert a sötétséggel jött el a vadászó állatok ideje. Ilyenkor bújtak elő vackaikból, s ránk ugrottak a sötétségből, amelyben láthatatlanul leskelődtek.

Talán a sötétség igazi lakóitól való félelemből bontakozott ki később a nem létező lakóktól való félelem, s teljesedett ki egész, hatalmas, láthatatlan világgá. A képzelet fejlődésével valószínűleg annyira megnőtt a halálfélelem, hogy az eljövendő csapatbeliek kivetítették félelmüket, és szellemekkel népesítették be a sötétséget. Azt hiszem, a Tűz Népe már kezdett ilyenformán félni a sötétségtől; de mi, csapatbeliek a vén Kardfogú, az oroszlánok és sakálok, a vadkutyák és farkasok és az összes többi éhes, húsevő fajzat miatt oszlattuk fel a közös hejehujákat, s menekültünk a barlangjainkba.

14.

Lógófülű megnősült. Kalandos utazásunk után, a második télen történt ez, s teljesen váratlanul ért. Nem figyelmeztetett előre. Akkor tudtam meg, mikor egyszer szürkületkor felmáztam a sziklafalon a barlangunkhoz. Befurakodtam a barlangnyíláson, s ott megálltam. Nem jutott hely nekem. Lógófülű foglalta el a barlangot a párjával, aki nem volt más, mint az én húgom, mostohaapámnak, Fecsegőnek a lánya.

Megpróbáltam erőszakkal bejutni. Csak kettőnek jutott hely, s ezt a helyet ők már elfoglalták. Aztán hátrányban is voltam velük szemben, alapos karmolásban és szórángatásban részesítettek, s végül örültem, hogy visszavonulhattam. Aznap éjszaka s még jó néhány éjszaka a kettős barlang átjárójában aludtam. Tapasztalataim szerint meglehetősen biztonságosnak látszott. Mivel a két csapatbeli kijátszotta a vén Kardfogút, én meg kijátszottam Vörösszeműt, úgy véltem, ki tudom játszani a vadászó állatokat, ha ide-oda bujkálok a két barlang között.

Megfeledkeztem a vadkutyákról. Azok elég kicsik voltak, hogy átjussanak bármelyik átjárón, amin én át tudtam furakodni. Egyik éjszaka kiszimatoltak. Ha mind a két barlangba egyszerre benyomultak volna, elkapnak. Néhányan utánam jöttek az átjáróba, én meg kirohantam a másik barlangszájon. Ott kinn állt a többi vadkutya. Amikor a sziklafalra ugrottam, s mászni kezdtem, utánam ugrottak. Egyikük, egy sovány, éhes dög ugrás közben kapott el. Fogát combizmaimba sülyesztette, s csaknem visszarántott. Belém akaszkodott, de én meg se próbáltam lerázni, minden erőmet annak szenteltem, hogy elmásszak a többi vadállat közeléből.

Csak akkor fordítottam figyelmemet a combomon lógó eleven gyötremre, mikor már biztonságban voltam. A falka négyméternyire alattam ugrált, kapaszkodott a falon, s visszaesett, én pedig torkon ragadtam a kutyát, és lassan megfojtottam. Hosszú időbe tellett, míg végeztem vele. Hátsó lábával karmolta, tépte, szaggatta a szőrömet meg a bőrömet, s folyton dobálta magát, húzott a súlyával; le akart rántani a sziklafalról.

Végre szétnyíltak a fogai, és elengedték összemarcangolt húsomat. Magammal vittem a testét fel a sziklán, és ott kucorogtam végig az éjszakát a régi barlangom előtt, amelyben Lógófülü és a húgom aludt. Előbb még el kellett szenvednem a szitkok viharát a hordától, amiért felbolydulást okoztam. De bosszút álltam. Időről időre, mikor lenn a falka zajongása elcsendesedett, ledobtam egy követ, s megint föl kavartam. Erre minden oldalról újból kitört a nekikeseredett Csapat szitkozódása. Reggel megosztottam a kutyát Lógófülüvel, és néhány napig mi hárman nem voltunk sem növényevők, sem gyümölcssevők.

Lógófülü házassága nem bizonyult boldognak. Csak az a vigasztaló, hogy nem tartott sokáig. Sem ő, sem én nem voltunk boldogok ezalatt. Magányosnak éreztem magam. Megszenvedtem a kényelmetlenséget, hogy kivetettek biztonságos kis barlangomból, s valahogy nem álltam össze senkivel a többi fiatal hímek közül. Azt hiszem, régóta tartó pajtáságom Lógófülüvel megszokássá vált.

Igaz, megnősülhettem volna, s alighanem meg is nősülök, ha nincs olyan nagy hiány asszonyban a hordán belül. Joggal feltételezhető, hogy a hiányt Vörösszemű szertelensége okozta, és ez jól szemlélteti, mennyire fenyegette a horda létét Vörösszemű. Aztán meg ott volt Gyorslábú, akit nem felejttem el.

Mindenesetre Lógófülü házassága alatt csak bolyongtam fától bokorig, minden éjszaka veszedelmek közt, kényelmetlenül aludtam. Egyik csapatbeli meghalt, s az özvegyét egy másik csapatbeli a barlangjába vitte. Én elfoglaltam az elhagyott barlangot, de annak széles bejárata volt, s miután egyik nap Vörösszemű csaknem benn szorított, ismét visszatértem a kettős barlang átjárójához, s ott aludtam. Nyáron azonban hetekig is távol maradtam a barlangoktól, s egy fészekben aludtam, amelyet az öböl torkolata közelében ütöttem össze.

Mondtam, hogy Lógófülü nem volt boldog. Húgom a Fecsegő lánya volt, s megkeserítette Lógófülü életét. Egyik barlangban sem hallatszott annyi pörlekedés, civakodás, mint az övében. Vörösszeműt kékszakállnak nevezhetném, Lógófülüt meg papucsnek; de úgy képzem, Vörösszemű túlságosan ravasz volt, semhogy Lógófülü feleségét megkívánja. És Lógófülü szerencséjére az asszony meghalt. Szokatlan dolog történt azon a nyáron. Későn, csaknem nyár végével, második termést hozott a rostos gyökerű répa. Ezek a váratlan másodtermésű gyökerek fiatalok, nedvdúsak, gyengék voltak, s egy ideig a répás lett a horda kedvenc lakmározóhelye. Egyszer kora reggelen több tucatnyian reggeliztünk ott. Egyik oldalamon Szörtelen állt, mögötte az apja és fia, öreg Velőscsont és Hosszúajkú. A másik oldalamon Lógófülü és közvetlenül mellette a húgom.

Nem figyelmeztetett semmi. Hirtelen húgom is, Szörtelen is rikoltva felugrott. Ugyanabban a pillanatban hallottam becsapódni a nyílveeszőket, amelyek keresztüldöfték őket. A következő pillanatban mindketten a földön vonaglottak, levegőért kapkodtak, mi, többiek pedig a fák felé tülekedtünk. Egy nyílveesző suhant el mellettem, s belevágódott a földbe, tollas szára rezgett, remegett megállított röptétől. Emlékszem, futás közben oldalt kanyarodtam, hogy kikerüljem; szükségtelen nagy ívben tértem ki, mert úgy visszahököltem tőle, mint a ló attól a tárgytól, amitől fél.

Lógófülü mellettem futott, s egyszerre irtózatossá zuhant. Egy nyílveesző ment át a lábikráján, és felbuktatta. Megpróbált futni, de a nyílveeszőtől másodszor is megbotlott és elterült. Összehúzódkodva ült, remegett, és könyörögve utánam kiáltott. Visszarohantam. Megmutatta a nyílveeszőt. Megragadtam, hogy kirántsam, de Lógófülü a fájó érintésre elkapta a kezemet, és megállított. Repülő nyíl surrant el közöttünk. A második egy sziklát talált el, szétpattant, és a földre esett. Ez már túl sok volt. Hirtelen rántottam egyet teljes erőmből. Lógófülü sikított,

mikor a nyílvevő kijött, és dühösen megütött. De a következő pillanatban már teljes erőből menekültünk.

Visszanéztem. Öreg Velőscsont elhagyatottan hátramaradt, és némán totyogott előre, úgy futotta hátrányos versenyét a halállal. Néha majdnem felbukott, s egyszer el is esett, de már nem röpködtek a nyílvevők. Erőtlenül feltápászkodott. Nyomta a vénség terhe, mégsem akart meghalni. A három Tüzember, aki most elő rohant leshelyéről, könnyen elérhette volna, de meg se próbálták. Talán túl öreg és rágós volt. De Szórtelen és a húgom kellett nekik, mert ahogy a fák közül visszapillantottam, láttam, hogy a Tüzemberek kövel verik a fejüket. Egyik Tüzember a tőpörödött, sánta, vén vadász volt.

Továbbmentünk a fákon a barlangok felé - izgatott, rendetlen csődület, amely maga előtt hajtott az odúi felé minden apró erdei életet, s amely szentelen kiáltozást támasztott a szajkók között. Most, hogy nem fenyegetett közvetlen veszély, Hosszúajkú megvárta a nagyapját, Velőscsontot; és egy nemzedék szakadékaival kettejük között, a kölyök és a vénember zárta be menetünket.

Így lett Lógófülű megint agglegény. Aznap éjjel vele aludtam a régi barlangunkban, és régi pajtáskodó életünk újakezdődött. Párjának elvesztése, úgy látszott, nem okoz neki bánatot. Legalábbis semmi jelét nem mutatta, sem azt, hogy hiányzik neki az asszony. A seb a lábán, az zavarta, s egy hétre is beletellett, míg visszanyerte régi fűrgeségét.

Velőscsont volt a horda egyetlen öreg tagja. Olykor, ha felidézem, s az emléke egészen éles, megdöbentő hasonlatosságot találok közte és apám kertészének apja között. A kertész apja nagyon öreg volt, nagyon ráncos és tőpörödött; amikor apró, hályogos szemével lefelé nézett, és fogatlan ínyével motyogott, szakasztott olyan volt s úgy viselkedett, mint a vén Velőscsont. Ez a hasonlóság gyerekkoromban megrémített. Mindig elfutottam, ha láttam, hogy az öregember arra totyog a két botjával. Öreg Velőscsontnak még némi ritkás és zilált fehér szakállja is volt, s az teljesen az öregember szőrzetére emlékeztetett.

Amint mondtam, Velőscsont volt a horda egyetlen öreg tagja. Kivételnek számított, mert a csapatbeliek nem értek meg öregkort. A javakort is meglehetősen ritkán. Erőszakos halál: ez volt a rendes halálnem. Úgy haltak meg, mint apám, mint Töröttfogú, mint a húgom és Szórtelen nemrégiben - hirtelen és kegyetlen módon, összes képességeik birtokában, életük teljes lendületében és rohanásában. Természetes halál? Akkoriban az erőszakos halál volt a természetes.

Senki nem halt meg az öregségtől a Csapatban. Egyetlen esetről sem tudok. Még Velőscsont sem így halt meg, s az én időmben egyedül neki lehetett volna esélye rá. Egy csúnya baleset, a képességeknek véletlen, akár csak időleges, de komoly gyengülése gyors halált jelentett. Az ilyen halálnak rendszerint nem akadt szemtanúja. A horda egyes tagjai egyszerűen eltűntek szem elől. Reggel elhagyták a barlangot, és soha nem jöttek vissza. Eltűntek - a ragadozók éhes gyomrában.

A Tűz Népének ez a betörése a répásra a vég kezdetét jelentette, bár ezt akkor még nem tudtuk. Idő múltával a Tűz Népének vadászai egyre gyakrabban jelentek meg. Kettesével-hármasával jöttek, nesztelenül kúsztak az erdőn, repülő nyilaikkal legyőzték a távolságot, s lehozták zsákmányukat a legmagasabb fa tetejéről, anélkül hogy ők felmászta volna. Az íj és a nyíl roppantul megnövelték ugró- és ütőizmaik hatáskörét azzal, hogy mintegy harminc méterre s még messzebb is tudtak ugrani és ölni. Sokkal félelmetesebbek voltak, mint maga Kardfogú. És nagyon okosak. Tudtak beszélni, ami gondolkodáshoz vezetett, és még az együttműködéshez is értettek.

Mi, csapatbeliek igen körültekintővé váltunk, ha az erdőbe kerültünk. Éberebbek, vigyázóbbak, féltékenyebbek lettünk. A fák már nem jelentettek megbízható menedéket. Nem kuksolhattunk fenn az ágon, kinevetve a földön maradt húsevőt. A Tűz Népe húsevő volt, harmincméteres karmokkal és agyarakkal, szörnyűbb valamennyi ragadozó állatnál, amely az ősvilágban kóborolt. Egyik reggel, mielőtt még a Csapat szétszóródott volna az erdőben, rémület tört ki a vízfordók s azok közt, akik lementek a folyóra inni. Az egész horda a barlangokba menekült. Az volt a szokásunk, hogy ilyenkor előbb futottunk, s aztán néztünk csak körül. Barlangjaink bejáratánál vártunk és figyeltünk. Kis idő múlva egy Tűzember lépett óvatosan a tisztásra; a kis, töpörödött, öreg vadász. Sokáig állt ott és figyelt bennünket, nézte a barlangjainkat és a sziklafalat, tővétől a tetejéig. Egyik kapaszkodón leereszkedett az ivóhelyhez, s néhány perccel később egy másik kapaszkodón tért vissza. Megint ott állt, és sokáig gondosan figyelt bennünket. Aztán sarkon fordult, és besántikált az erdőbe, mi pedig keservesen és panaszosan szölongattuk egymást a barlangok szájából.

15.

Ott találtam meg őt a régi helyen, az áfonyás mocsár közelében, ahol anyám lakott, s ahol Lógófülüvel az első fészket építettük. Váratlanul jött a dolog. Mikor a fa alá értem, hallottam az ismerős, lágy hangot, és felnéztem. Ott volt ő, Gyorslábú, egy ágon ült, ide-oda lóbálta a lábát, és lenézett rám.

Egy ideig csendben álltam. Boldoggá tett a látása. És akkor kín és nyugtalanság szivárgott a boldogságomba. Felmásztam a fára utána, ő pedig lassan kihúzódott az ág végére. Éppen érte nyúltam, akkor a levegőbe ugrott, s a másik fa ágain kötött ki. Rám kukkantott a zizegő lombok közül, és lágy hangokat hallatott. Egyenest feléje ugrottam, s izgalmas hajsza után megismétlődött a helyzet; most ott kukucskált ki a harmadik fa levelei közül, s lágy hangon szölongatott.

Átvillant rajtam, hogy ez most valamiképpen más, mint régebben volt, mielőtt Lógófülüvel elindultunk volna kalandos utunkra. Kívántam Gyorslábút, s tudtam is, hogy kívánom. És ő is tudta. Ezért nem engedett a közelébe jutni. Elfelejtettem, hogy méltán hívják Gyorslábúnak, pedig a mászás művészetében ő volt a mesterem. Üldöztem fáról fára, s ő mindig félresiklott, kedves tekintettel visszakukkantott rám, lágy hangon szólított, és alig kartávolságnyira táncolt, ugrált, himbálózott előttem. Minél inkább elhúzódott, annál inkább meg akartam fogni, és már a délután árnyai tanúskodtak erőfeszitésem hiábavalóságáról.

Miközben üldöztem, vagy néha megpihelve egy közeli fán, figyeltem őt, észrevettem rajta a változást. Nagyobb, nehezebb, felnöttebb lett. Vonalai kerekesebbek, izmai teltebbek voltak, s az érettségnek valami meghatározhatatlan jellegét láttam rajta, ami új volt, s ami tovább sarkallt. Három esztendeje tűnt el - legalább három esztendeje, s azóta erősen megváltozott. Három esztendőt mondok; nagyjából ennyi lehetett, amennyire fel tudom mérni az idő múlását. De elmúlhatott a negyedik év is, lehet, hogy egybekeverem a másik három év eseményeivel. Minél tovább töprengek rajta, annál jobban megerősödik az a véleményem, hogy négy évig lehetett távol tőlem.

Hogy hova ment, miért ment el, mi történt vele ezalatt, nem tudom. Nem mondhatta el, mint ahogy mi sem mondhattuk el Lógófülüvel a Csapatnak, mit láttunk, míg távol voltunk. Valószínű, hogy ő is kalandos útra indult, mint mi, és pedig egyedül. Viszont az is előfordulhat, hogy Vörösszemű miatt távozott. Egészen bizonyos, hogy az időnként rábukkanhatott Gyorslábúra, mikor az erdőn kóborolt; s elég volt csak utána futni, azzal már üldözte Gyorslábút. Az elkövetkezendő eseményekből hajlamos vagyok arra következtetni, hogy messze délre vándorolt, keresztül egy hegyvonulaton, le valami idegen folyó partjáig, el a maga egész fajtájától. A Fák

Népe nagy számban élt arra lenn, s azt hiszem, végül is ők kergették vissza a hordához és hozzám. Majd később elmagyarázom, milyen okok vittek erre a következtetésre.

Az árnyékok még jobban megnyúltak, s én egyre hevesebben üldöztem Gyorslábút, és mégsem tudtam megfogni. Elhitette velem, hogy kétségbeesetten igyekszik előlem menekülni, s egész idő alatt sikerült éppen kartávolságon túl maradnia. Mindent elfelejtettem - az idő múlását, az éjszaka közeledését és hűsevő ellenségeimet. Örjögtem a szerelemtől és a dühtől, amiért nem engedtem magához férközni. Furcsa módon ez a düh mintha része lett volna a Gyorslábú utáni vágyakozásnak.

Amint mondtam, mindenről megfeledkeztem. Egy tisztáson rohantam éppen keresztül, s teljes sebességgel rá egy kígyócsapatra. Nem riasztottak vissza. Örült voltam. Felém vágtak, de én lebuktam, félrehajoltam, és rohantam tovább. Aztán összefutottam egy óriáskígyóval; rendes körülmények között sikoltva menekültem volna előle a fák tetejére. Fára is ugrasztott; de Gyorslábú már-már eltűnt szemem elől, s én visszaugrottam a földre, és mentem tovább. Hajsza híján baj történt. Aztán megjelent régi ellenségem, a hiéna. Viselkedésemből biztosra vette, hogy valami történni fog, s egy órán át követett. Egyszer megvadítottunk egy vad-disznókondát, s azok utánunk vetették magukat. Gyorslábú olyan hosszú ugrást kockáztatott meg két fa között, amilyennel én nem próbálkozhattam. Le kellett szállnom a földre. Ott voltak a disznók. Nem törődtem velük. A legközelebbitől egy méterre dobbantam a földre. Futás közben oldalba kaptak, s kétszer is olyan fára zavartak, amely kívül esett a Gyorslábú utáni hajsza irányától. Újra földre merészkedtem, visszatértem a jó irányba, és átvágtam egy széles tisztáson, nyakamban az egész rőfögő, szőre borzolt, agyarsattogató kondával.

Ha megbotlom vagy elcsúszom azon a tisztáson, végem van. De nem botlottam meg. És nem törődtem vele, hogy megbotlom-e vagy sem. Olyan kedvemben voltam, hogy magával a vén Kardfogúval vagy egy tucat nyilazó Tüzemberrel is szembeszállok. Ennyire megőrjített a szerelem... Engem. Gyorslábút nem. Ő nagyon okos volt. Nem vállalt igazi kockázatot, s ha visszanezék századokon át arra a vad szerelmi hajszára, eszembe jut, hogy nem futott el nagyon gyorsan, mikor a disznók feltartottak, sőt kivárta inkább, míg folytathatom az üldözést. És ő irányította a visszavonulást: mindig abba az irányba csalt, amerre menni akart.

Végül besötétedett. Gyorslábú megkerültette velem egy szakadékkal mohos vállát, amely kiemelkedett a fák közül. Ezután aljnövényzet sűrű tönkelegébe hatoltam, menet közben felhasogatott, megtépdesett. Gyorslábúnak azonban egy haja szála sem görbült meg. Ismerte az utat. A sűrűség közepén hatalmas tölgyfa állt. Nagyon közel jutottam Gyorslábúhoz, mikor felmászott rá; s az ágak közt, a fészek menedékében, amelyet oly sokáig s hasztalanul kerestem, megfogtam őt.

A hiéna megint felvette a nyomunkat, s most leült a földön, és éhesen zajongott. De nem törődtünk vele, s kinevettük, mikor felmordult, és elhúzódott a sűrűségen át. Tavasz volt, az éjszaka megtelt különféle neszekkel. Ebben az évszakban szokás szerint sokat verekedtek az állatok. Ültünk a fészekben, és hallgattuk a vadlovak nyihogását, nyerítését, az elefántok trombitálását és az oroszlánok bömbölését. De feljött a hold, a levegő meleg volt, és mi nevtünk, és nem féltünk.

Másnap reggel, emlékszem, két berzenkedő hím madárra akadtunk; annyira tüzesen verekedtek, hogy egyenest odamentünk hozzájuk, és elkaptuk a nyakukat, így szereztük meg Gyorslábúval a nászunk első reggelijét. Pompásan ízlettek a madarak. Tavasszal könnyen lehetett madarat fogni. Azon a tavaszon egyik éjszaka két jávorszarvasbika küzdött a holdfényben, mi meg Gyorslábúval a fákról figyeltük őket, s láttuk, hogy egy hím és egy nőstény oroszlán kúszik hozzájuk észrevétlenül, s megöli őket verekezés közben.

Nem tudnám megmondani, mennyi ideig laktunk Gyorslábú fészkeben. De egyik nap, míg távol voltunk, villám csapott a fába. Nagy ágakat hasított le, és szétroncsolta a fészket. Én nekifogtam újraépíteni, de Gyorslábú hallani sem akart róla. Amint később megtudtam, nagyon félt a villámtól, s nem bírtam rábeszélni, hogy jöjjön vissza a fánkhoz, így történt, hogy mézesheteink után a barlangokba mentünk lakni. Ahogy Lógófülü kilakoltatott, mikor megnősült, úgy lakoltattam ki őt most én; mi Gyorslábúval megtelepedtünk a barlangban, ő meg éjszaka a kettős barlang átjárójában aludt.

De baj lett abból, hogy a hordához jöttünk lakni. Vörösszeműnek nem is tudom, hány felesége volt Éneklő után. Éneklő is azon az úton távozott, amelyen a többiek. Most egy kicsi, lány, félénk jószág volt Vörösszemű felesége, aki nyöszörgött és sírt egész idő alatt, akár verte a férje, akár nem; s az ő távozása rövid idő kérdése lehetett csak. Még mielőtt eltávozott volna, Vörösszemű már szemet vetett Gyorslábúra; s amikor eltávozott, megkezdődött Gyorslábú üldözése.

Szerencséje, hogy ő volt a Gyorslábú, s csodálatos gyorsasággal tudott menekülni a fákon. Minden okosságát és merészségét elő kellett venni, hogy elkerülje Vörösszemű karmait. Én nem segíthettem neki. Vörösszemű roppant erős szörnyeteg volt, ízekre szagatott volna, így is sérült vállal jártam halálomig, s a sérülés, amely az ő keze munkájáról tanúskodott, fájt és megbénult esős időben.

Gyorslábú betegeskedett, mikor a sérülést szereztem. Enyhe maláriája lehetett, néha megkaptuk ezt a betegséget; de akármilyen volt is, lomhává, nehézkessé tette. Izmaiból hiányzott a szokott rugalmasság, s valóban gyenge lábon állt, amikor Vörösszemű sarokba szorította, közel a vadkutyák tanyájához, több mérföldnyire délre a barlangtól. Máskor megkerülte volna, aztán le hagyja az egyenesben, és bejut a kis szájú barlangunk menedékébe. Most azonban nem tudta megkerülni. Túlságosan lomha és lassú volt. Vörösszemű minden alkalommal elállta az útját, s Gyorslábú végül felhagyott a próbálkozással, s minden erejét arra fordította, hogy elkerülje a másik karmait.

Ha nem beteg, gyerekjáték lett volna elsiklania Vörösszemű elől, de így minden ravaszságát és ügyességét igénybe kellett vennie. Annyi előnye volt, hogy vékonyabb ágakon is járhatott, és messzebbre tudott ugrani. Aztán meg tévedhetetlenül becsülte fel a távolságokat, és ösztönösen felismerte az ágak, gallyak, korhadt csonkok erejét.

Végeérhetetlenül folyt az üldözés, körbe-körbe, oda-vissza rohantak hosszú erdősávokon át. A Csapatban nagy izgalom támadt. Vad makogást csaptak; akkor hangoskodtak a legjobban, mikor Vörösszemű messzebb járt, s elcsitultak, mikor a hajsza közelebb hozta őt. Tehetetlen nézők voltak. A nőstények sikoltoztak, a hímek mellüket verték hiábavaló haragjukban. Főképpen Nagyarcú dühöngött, s bár alábbhagyott a lármázással, mikor Vörösszemű közelebb járt, nem mérsékelte magát annyira, mint a többiek.

Ami engem illet, nem játszottam bátor szerepet. Éppenséggel nem voltam hős, tudom. Aztán meg mi haszna lett volna, ha szembeszállók Vörösszeművel? Hatalmas szörnyeteg, féktelen vadállat volt, s ha összemérjük erőnket, nem lett volna esélyem ellene. Megölt volna, s a helyzet változatlan marad. Elfogta volna Gyorslábút, mielőtt az a barlangjába jut. Így csak nézhettem tehetetlen dühvel, kitértem az útjából, és felhagytam a dühöngéssel, ha túl közel jött.

Teltek az órák, késő délutánra járt. A hajsza még mindig tartott. Vörösszemű ki akarta fullasztani Gyorslábút. Szántszándékkal halálra futtatta. Hosszú idő után fáradni kezdett Gyorslábú, s nem tudott többé fürgén menekülni. Akkor kiment a vékonyabb ágakra, ahova Vörösszemű nem követhette, így lélegzetnyi szünethez jutott volna, ha Vörösszemű nem olyan ördögi. Nem követhette Gyorslábút, hát lerázta. Egész erejével és súlyával ide-oda rázta az ágat, míg le nem suhintotta róla Gyorslábút, ahogy az ember a legyet suhintja le az ostorról. Gyorslábú először alacsonyabb ágakra esett, úgy menekült meg. A következő alkalommal ugyan nem védtek meg a földre eséstől az ágak, de megtörték a zuhanását. Ismét más alkalommal

olyan vadul suhintotta le Vörösszemű az ágról, hogy egyenest keresztülrepült egy nyiladékon a másik fára. Bámulatra méltó volt, ahogy fogást talált, és megmentette magát. A vékony ágak időleges biztonságát csak akkor kereste, ha már mást nem tehetett. De mivel elfáradt, s másképp már nem tudott kitérni Vörösszemű elől, időnként kénytelen volt a vékony ágakra kihúzódni.

A hajsza még mindig állt, a csapatbeliek még mindig visongtak, mellüket verték, és fogukat csikorgatták. Aztán eljött a vég. Csaknem szürkült már. Gyorslábú remegve, zihálva, levegőért kapkodva, szánalmasan csüngött a magasban egy vékony ágon, tíz méterre a föld felett, s egy gally sem volt alatta. Vörösszemű fel-alá hintázott lejjebb az ágon. Az ág úgy lengett, mint az inga, egyre nagyobbakat, Vörösszemű testsúlyának minden egyes taszítására. Aztán Vörösszemű hirtelen visszarántott, éppen mielőtt a lengés a legalsó pontra ért volna. Gyorslábú kezéből kiszakadt az ág, s ő maga sikoltva kalimpált le a földre.

De még a levegőben kiegyenesedett, s talpra esett. Máskor, ha ilyen magasságból leesik, lábának rugalmassága csökkenti az esés megrázkódtatását. De most ki volt merülve. Nem vehette hasznát a rugalmasságának. Lába csak részben fogta fel az ütést, összecuklott alatta, s Gyorslábú az oldalára zuhant. Ez, mint kiderült, nem okozott sérülést, de elállította a lélegzetét. Tehetetlenül feküdt, és levegőért kapkodott.

Vörösszemű rárohant és megragadta. Bütykös ujjaival megcsavarta a haját. Úgy állt föl, és diadalmasan, kihívóan üvöltött a rémült Csapatra, amely a fákról figyelte. Akkor elvesztettem az eszemet. Az óvatosságot szélnék eresztettem; megfélemedkeztem a húsom élni akarásáról. Vörösszemű még ordított, mikor hátulról rárohantam. Annyira váratlanul érte a támadásom, hogy fellöktem. Köréje fontam a lábamat és karomat, és igyekeztem lenn tartani. Ez lehetetlen feladat lett volna, ha nem markolja egyik kezével szorosán Gyorslábú haját.

Viselkedésemem felbátorodva, Nagyarcú hirtelen szövetségesem lett. Odarohant, fogát Vörösszemű karjába mélyesztette, és tépte-hasogatta az arcát. Ez volt az a pillanat, amikor a többi csapatbelinek is csatlakoznia kellett volna. Itt volt a lehetőség, hogy egyszer s mindenkorra elintézzük Vörösszeműt. De ott lapítottak továbbra is a fákon.

Elkerülhetetlen volt, hogy Vörösszemű kettőnk ellen is ne győzzön. Azért nem végzett velünk rögtön, mert Gyorslábú akadályozta a mozgásban. Az asszony már lélegzethez jutott, s kezdett ellenállni. Vörösszemű nem engedte el a haját, s ettől hátrányba került. Mégis sikerült megmarkolnia a karomat. A vég kezdetét jelentette ez nekem. Maga felé húzott, olyan helyzetbe, hogy torkomba tudja vágni a fogát. Száját kinyitotta és vicsorgott. És abban a pillanatban úgy kimarjította a vállamat, hogy egész életemben kínlódtam miatta, pedig éppenséggel csak használni kezdte az erejét.

És abban a pillanatban történt még valami. Minden figyelmeztetés nélkül nagy test zúdult ránk, az összekapaszkodott négy verekedőre. Óriási erővel szétvágott bennünket, mi át- meg átfordultunk, s a hirtelen meglepetéstől elengedtük egymást. A lökés pillanatában Nagyarcú rémülten felsikoltott. Nem tudtam, mi történt, bár tigris szimatoltam, s elem villant a csíkos bunda, amikor egy fára ugrottam.

A vén Kardfogú volt. Zajongásunk felébresztette vackán, s észrevétlenül a közelünkbe kúszott. Gyorslábú a szomszédos fára menekült, s én tüstént csatlakoztam hozzá. Karomat köréje fontam, és magamhoz szorítottam őt, ő pedig nyöszörgött, és halkán sírdogált. A földről morgás és csontropogás hallatszott. Kardfogú ebédelt ott abból, ami nemrégén Nagyarcú volt. Túlról Vörösszemű vérekes szeme meredt le ránk gyulladt szemhéja alól. Odalenn nálánál is hatalmasabb szörnyeteg állt. Gyorslábú és én megfordultunk, és nyugodtan barlangunkhoz mentünk,

a Csapat meg összegyűlt odafenn, és szitkokat, gallyakat, ágakat záporozott alá ősi ellenségére. Az csapkodott a farkával, és morgott, de tovább evett.

Így menekültünk meg. Véletlen volt - merő véletlen. Másképp meghalok ott, Vörösszemű szorításában, és nem hidalta volna át senki az időt, ezer évszázad szakadékát, addig az utódig, aki újságot olvas, és villamoson utazik - igen, és történeteket ír régmúlt eseményekről, amilyen például ez a történet is.

16.

Kora ősszel történt, a következő évben. Miután nem sikerült Gyorslábút feleségnek megszereznie, Vörösszemű más feleséget talált; és különös, de az asszony még mindig élt. Még különösebb, hogy volt egy többhónapos gyerekük - Vörösszemű első gyermeke. Régebbi feleségei nem éltek elég sokáig, ahhoz, hogy gyereket hordjanak ki neki. Az év mindnyájunkra elég jól ütött ki. Az idő kivételesen enyhe volt, s bőven került élelem. Különösen az az évi fehérrépára emlékszem. Dió is gazdagon termett, s a vadszilva nagyobb és édesebb gyümölcsöt hozott, mint máskor. Egyszóval aranyesztendő volt. S akkor történt a dolog. Kora reggelre járt még, s a barlangjainkban leptek meg. Hűvös, szürke fényre ébredtünk, java részünk a halála napjára. Gyorslábút és engem pokoli visongás és makogás keltett fel. A mi barlangunk volt mind között legmagasabban a sziklafalon; kimásztunk a bejárathoz, és lepillantottunk. A tisztást Tűzemberek lepték el. Kiáltásuk és üvöltözésük fokozta a zenebonát, de őket rend és tervszerűség vezette, a Csapatot viszont nem. Mindnyájan egyedül küzdöttünk és cselekedtünk, és egyikünk sem ismerte fel, mekkora baj szakadt ránk.

Mire a kődobálásig jutottunk, a Tűzemberek sűrűn összeverődtek a sziklafal lábánál. Első sortüzünk aligha nem bezúzott néhány fejet, mert amikor visszavonultak a sziklafaltól, hárman közülük a földön maradtak, vergődtek, vonaglottak; egyikük mászva próbált onnan eljutni. De kinyújtóztattuk őket. Ekkorra már mi, hímek üvöltöztünk a dühtől, és szórtuk a köveket a három emberre alattunk. Néhány Tűzember visszatért, hogy biztonságos helyre vonszolja őket, de köveink visszakergették a segítséget.

A Tűzemberek megdühödtek. És óvatossá váltak. Bár hangosan kiáltoztak, megtartották a kellő távolságot, és nyílzáport zúdítottak ránk. Ez véget vetett a kődobálásnak. Csakhamar megöltek fél tucatot közülünk, s vagy húszat megsebesítettek, mi, többiek pedig visszahúzódtunk barlangjainkba. Én sem voltam lőtávolon kívül magasan fekvő barlangomban, de a nagy távolság lehetetlenné tette az eredményes lövöldözést, s a Tűzemberek nem sok nyílvezzőt pazaroltak rám. Ráadásul piszkált a kíváncsiság. Látni akartam. Gyorslábú meghúzódott a barlang mélyében, remegett a félelemtől, s halkán nyöszörgött, amiért nem akarok bemenni, de én a bejáratnál kuporogtam és lestem.

A harc most szakadozottá vált; szinte holtpontra jutottunk. Mi a barlangokban lapultunk, a Tűzembereknek pedig az volt a gondjuk, hogyan piszkáljanak ki onnan. Nem mertek utánunk nyomulni, mi meg nemigen adtunk célt a nyilaiknak. Néha-néha, mikor valamelyikük közel nyomakodott a sziklafal lábához, egyik vagy másik csapatbeli alázúdított egy követ. Viszonzásképpen vagy fél tucat nyílvezző vágott rajta keresztül. Ez a fogás hatott egy darabig, de végül már nem lehetett többé arra csábítani a csapatbelieket, hogy megmutassák magukat. Végképp holtpontra jutottunk.

Észrevettem a kis, töpörödött, öreg vadászt, aki hátulról irányította a Tűzembereket. Engedelmeskedtek neki, s jöttek-mentek parancsa szerint. Némelyek az erdőbe indultak, és száraz fával, levéllel megrakodva tértek vissza. Valamennyi Tűzember közelebb nyomakodott. Leg-

többen ott álltak ijjal és nyállal, készen arra, hogy lelőjék, ha valaki mutatkozik a Csapatból, néhány Tűzember pedig halomra rakta a száraz fűvet és fát a legalsó barlangsoron a bejáratoknál. Ezekből a halmokból varázsolták elő a szörnyeteget, amelytől féltünk - a *tüzet*. Először apró füstgomolyok szálltak el, s felbodorogtak a sziklafalon. Aztán vörös nyelvű lángokat láttam, felcsaptak, majd visszahúzódtak a fadarabok közé, mint aprócska kígyók. A füst mind sűrűbbé és sűrűbbé vált, néha elfüggönyözte az egész sziklaoldalt. De én magasan voltam, s a füst nem zaklatott nagyon, bár csípte a szemem, s ököllel dörzsöltem ki belőle.

Öreg Velőscsontot füstölték ki elsőnek. Könnyű légáramlat hajtotta el éppen a füstöt, mindent tisztán láttam. Velőscsont kiment a füstön keresztül, rálépett egy izzó zsarátnokra, és sivitva a hirtelen fájdalomtól, megpróbált felkapaszkodni a sziklán. Záporoztak körülötte a nyílveesszők. Az egyik kiugrón megpihent. Egy szikladudort markolt meg támasztéknak, lihegett, tüszögött, és a fejét rázta. Előre-hátra imbolygott. Öregember volt, mégsem akart meghalni. Egyre nagyobb lendülettel imbolygott, térde megroggyant, és imbolygás közben panaszosan jajongott. Keze elengedte a szikladudort, s teste zuhanásba billent. Csúnyán összetörhettek öreg csontjai. Nyöszörgött, gyengén küszködött, hogy felálljon, de egy Tűzember rárontott, és bunkóval szétverte a fejét.

S ami Velőscsonttal történt, az történt a Csapat sok más tagjával is. Nem bírták elviselni a fojtogató füstöt, s kirohantak, hogy nyíl által pusztuljanak el. Némelyik asszony és gyerek benn fulladt, de a többséget kívül érte a halál.

Mikor a Tűzemberek ily módon megtisztították az első barlangsort, előkészületeket tettek, hogy megismételjék a műveletet a második barlangsornál. Mialatt fölfelé kapaszkodtak a fával és száraz fűvel, Vörösszeműnek sikerült felmenekülnie a sziklafalon, nyomában a feleségével, aki szorosan magához ölelte kicsinyét. A Tűzemberek alighanem úgy vélekedhettek, hogy a kifüstölések közti szünetben barlangjainkban maradunk; így aztán készületlenül érte őket a menekülés, és nyílveesszeik csak akkor kezdtek röpködni, mikor Vörösszemű és felesége már jócskán fenn járt a sziklafalon. Elérte a tetőt, megfordult, rájuk meredt, és üvöltve verte a mellét. Azok kifeszítették ijukat, s Vörösszemű, bár sértetlen maradt, továbbmenekült.

Figyeltem, hogyan füstölik ki a harmadik sort, aztán a negyediket. Néhány csapatbeli felmenekült a sziklafalon, de legtöbbjét lelőtték az oldalban, mikor felfelé kapaszkodott. Emlékszem Hosszú-ajkúra. Eljutott az én sziklapárkányomig, és szánalmasan sírt, mert egy nyílveessző teljesen átütötte, a mellét, a tollas vége hátul meredt ki, a csonthegeye elől: mászás közben lőtték keresztül. A sziklapárkányomon leroskadt, szájából dőlt a vér.

Ez idő tájt a felső sorok lakói már önszántukból hagyták el barlangjukat. Csaknem az összes csapatbeli, akit még nem füstöltek ki, egyszerre rohanta meg a sziklafalat. Sokan ezért menekültek meg. A Tűzemberek nem tudtak elég gyorsan nyilazni. Megtöltötték a levegőt nyílveesszőkkel, s az eltalált csapatbeliek húszasával bukfenceztek le; de mégis voltak néhányan, akik elérték a tetőt, és eltűntek.

Ekkor már erősebb volt bennem a menekülési vágy, mint a kíváncsiság. A nyílveesszők most nem röpködtek. Úgy látszott, a Csapat utolsó tagja is elment, bár rejtőzhetnek még egypáran a felső barlangokban. Gyorslábú és én nekiindultunk, hogy felkapaszkodjunk a sziklatetőre. Mikor a Tűzemberek megláttak, nagy kiáltozásban törtek ki. Nem énmiattam, hanem Gyorslábú miatt. Izgatottan makogtak, s mutogatták őt egymásnak. Nem lőttek rá. Egyetlen nyílveessző se röpített fel. Lágyan, hívogatóan kiáltoztak. Én megálltam s lenéztem. Gyorslábú félt, nyöszörgött és sürgetett, hogy menjek tovább, így hát felkapaszkodtunk a tetőre, és bevettük magunkat a fák közé.

Sokszor töprengtem és csodálkoztam ezen az eseményen. Ha Gyorslábú csakugyan az ő fajtájukból származott, akkor olyan fiatalon kellett elkerülnie tőlük, hogy nem is emlékezett rájuk, másképp

nem félt volna. Viszont az is lehetséges, hogy az ő fajtájukhoz tartozott ugyan, de nem közülük veszett el; hogy a vadonban született, messze a Tűz Népeinek tanyáitól, s apja talán szökött Tűzember volt, anyja talán az én fajtámbeli. Csapatbéli. Ki tudná megmondani? Az én ismereteimet meghaladja ez, és Gyorslábú sem tudott róla többet, mint jómagam.

Egész nap rettegésben éltünk. Az életben maradtak nagy része az áfonyás mocsár felé menekült, s azon a környéken keresett menedéket az erdőben. S egész nap vadászó Tűzembercsoportok kódorogtak az erdőben, ölték a mieinket, ha rájuk találtak. Alaposan végrehajtották a tervüket! Szaporaságukban kiszorultak a saját területük határain, s elhatározták, hogy meghódítják a mienket. Szomorú hódítás. Nem lehetett esélyünk velük szemben. Mészárlás volt ez, válogatás nélküli mézsárlás, mert nem kíméltek senkit, megöltek öreget és fiatal: voltaképpen megtisztították tőlünk a vidéket.

Mintha elérkezett volna a világvége. A fákra, utolsó menedékünkre szöktünk, csak azért, hogy körülvegyenek és megöljenek, egyik családot a másik után. Sok ilyen gyilkosságot végignézhattunk aznap; ráadásul én látni akartam, mi történik. Sose maradtunk Gyorslábúval sokáig egyazon fán, s így elkerültük, hogy körülvegyenek. De lassan már nem volt hova menni. Mindenütt Tűzemberek jártak, igyekeztek pusztító munkájukat elvégezni. Akármerre fordultunk, velük találkoztunk, s éppen ezért sokat láttunk a kezük munkájából.

Nem tudom, mi történt anyámmal, de láttam, mikor Fecsegőt lelőtték régi faotthonomról. És félek, hogy ettől a látványtól örömben kicsit ugrándoztam.

Mielőtt befejezném történetemnek ezt a szakaszát, mesélnem kell Vörösszeműről. Az áfonyás mocsár mellett egy fán csípték el, feleségével együtt. Elég hosszú időre megálltunk Gyorslábúval menekülésünkben, hogy mindent lássunk. A Tűzembereket túlságosan elfoglalta a maguk munkája, hogyszem észrevegyenek, aztán meg jól el is takart a bozót, amelyben lapultunk.

Legalább húsz vadász állt a fa alatt, és lövöldözte fel rá nyilait. Mindig felszedték a nyílveesszőket, mikor azok visszahullottak a földre. Vörösszeműt nem láttam, de hallottam bömbölni valahol a fán. Rövid idő múlva tompává vált a bömbölése. Faodúba mászhatott, de a felesége nem jutott el a fedezékig. Egy nyílveessző lehozta a földre. Súlyos sebet kaphatott, mert nem is próbált menekülni. Védően fölébe kuporodott a kicsinyének, aki szorosan belekapaszkodott, és hanggal, jelekkel esdekelt a Tűzembereknek. Azok körégyültek és nevettek rajta - ahogy Lógófülű meg én neveltünk az öreg Faemberen. Mi gallyakkal, botokkal döfködtük az öreget, s a Tűzemberek ugyanúgy bántak Vörösszemű feleségével, ijaik végét döfték-nyomták a bordái közé. De az asszony gyenge mulatságot adott. Nem akart küzdeni. Sőt még csak fel sem dühödött. Továbbra is ott kuporgott a kicsinye fölött, és esdekelt. Egyik Tűzember kezében bunkóval odalépett hozzá. Az asszony megértette, de nem csinált semmit, csak esdekelve nyöszörgött, míg az ütés le nem zúdult.

Vörösszeműt a faüreg megvédte a nyilaktól. A Tűzemberek összeverődtek, és tárgyaltak egy darabig, aztán egyikük felmászott a fára. Nem tudom, mi történt odafönt, de hallottam üvölteni, s láttam a lent maradtak izgalmát. Néhány perc múlva a Tűzember teste lepuffant a földre. Nem mozdult. A többiek nézegették, megemelték a fejét, de amikor elengedték, bénán visszanyaklott. Vörösszemű kitett magáért.

A Tűzemberek nagyon felbőszültek. Volt egy nyílás a fatörzsön, közel a földhöz. Fát és füvet szedtek, és tüzet raktak. Gyorslábúval szorosan átfogtuk egymást, úgy vártunk és figyeltünk a bozótban. Néha soklevelű zöld ágat dobtak a tűzre, s ettől nagyon sűrű lett a füst.

Egyszer csak azt láttuk, hogy elugranak a fától. De nem elég gyorsan. Vörösszemű repülő teste éppen közöttük ért földet. Irtózatosan dühöngött Vörösszemű, jobbra-balra csépelte hosszú

karjával. Egyiküknek letépte az arcát, a szó szoros értelmében letépte azokkal a göcsörtös ujjával és szörnyű izmaival. A másikkal keresztülharapta a nyakát. A Tűzemberek dühös, vad üvöltéssel visszahúzódtak, aztán rárohantak. Sikerült egy bunkót szereznie, ezzel úgy verte szét a fejeket, mint a tojás héjat. Túl erős ellenfélnek bizonyult, s a Tűzembereknek megint vissza kellett húzódnuk. Ez volt a jó alkalom Vörösszeműnek, hátat is fordított nekik, és egyre üvöltözve dühében, elrohant. Néhány nyílvesző zizzent utána, de ő belevetette magát a bozótba, és eltűnt.

Gyors lábú és én nyugodtan továbbkúsztunk, csak azért, hogy beleszaladjunk a másik Tűzembercsoportba. Belehajszoltak az áfonyás mocsárba, de mi ismertük a fátetők ösvényeit a belső ingoványon át, ott nem tudtak követni a földön, s így megmenekültünk. A mocsár másik oldalán keskeny erdősávba jutottunk, amely elválasztotta az áfonyás mocsarat a nyugatra elnyúló nagy mocsártól. Itt találkoztunk Lógófülűvel.

El sem tudom képzelni, miképpen menekülhetett meg, hacsak úgy nem, hogy előző éjjel nem aludt a barlangban.

Itt, az erdősávban fészket építettünk s letelepedtünk volna; de a Tűzemberek kitartoan végezték írtó munkájukat. Délután Szörösarcú és felesége menekült ki a fák közül keletre, elmentek mellettünk, s eltűntek. Némán és gyorsan menekültek, rémült arccal. Abból az irányból, ahonnan jöttek, hallottuk a vadászok üvöltését, kiáltozását és valamelyik csapatbeli sikongását. A Tűzemberek megtalálták az ingoványon keresztül vezető utat.

Gyors lábú, Lógófülű és én gyorsan követtük Szörösarcúnak és feleségének nyomait. Mikor a nagy mocsár széléhez értünk, megálltunk. Itt nem ismertük a járást. Kívül esett a területünkön, s a Csapat mindig kerülte. Senki soha nem hatolt bele - legalábbis olyan, aki vissza is tért. Lelkünknek a titokzatosságot, félelmet, a szörnyű ismeretlent jelentette. Mint mondtam, megálltunk a szélén. Féltünk. A Tűzemberek kiáltozása egyre közeledett. Egymásra néztünk. Szörösarcú kijutott a süppedező ingoványra, s vagy tízméternyire sikerült egy zsombékon talpalatnyi szilárd helyet fognia. Felesége nem ment utána. Megpróbálta, de visszarettent az ármányos felszíntől, és lekuporodott.

Gyors lábú nem várt meg engem, meg se torpant, amíg túl nem jutott Szörösarcún vagy száz méterrel, s egy jóval nagyobb zsombékot nem talált. Mire Lógófülű és én utolértük, megjelentek a Tűzemberek a fák között. Szörösarcú felesége rémülten utánunk rohant. De vakon rohant, elővigyázatosság nélkül, s a kéreg beszakadt alatta. Megfordultunk, figyeltünk s láttuk, hogy a Tűzemberek nyíllal lövöldöznek rá, míg alásüllyed az iszapban. A nyílveszők körülöttünk is kezdtek hullani. Szörösarcú már csatlakozott hozzánk, s négyen láboltunk tovább, magunk se tudtuk, hova, egyre beljebb és beljebb a mocsárba.

17.

A nagy mocsárban való barangolásainkról nincsenek tiszta emlékeim. Ha fel akarom idézni, egy sereg összefüggéstelen benyomás kavarg bennem, s az időértékek teljesen elvesznek. Sejtelmem sincs, mennyi ideig járhattuk az óriási lápvilágot, de annyi biztos, hogy hetekig. Az események emléke kivétel nélkül mindig lidérces álom formájában jelentkezik. Úgy érzem: időtlen időkig vándoroltunk, örökké csak vándorlunk, váltakozó félelmektől nyomorgatva a nyirkos vadonban. Kígyók sújtanak felénk, állatok bömbölnek körülöttünk, iszap szörcsög alattunk, és szívja a lábunkat. Tudom, hogy folyók, tavak, iszaptengerek térítettek ki számtalanszor utunkból. Aztán a viharok, a kiöntések a mélyen fekvő lópvidék hatalmas területein; voltak éhínséges, nyomorult időszakok, mikor napokig foglyul tartottak a fákon az átvonuló áradások.

Egy kép igen erősen él bennem. Nagy fák fognak körül, ágaikról szürke mohaszálak csüggnek, nagy kúszónövények csavarodnak a törzsekre, mint szörnyeteg kígyók, és kusza fonadékban tekeregnek le a gallyakról. És körös-körül iszap van, lágy iszap, amelyből gázok bugyborékolnak, s amely dagad és zihál a belső lüktetéstől. És ennek a közepén vagyunk mi, tán tucatnyian. Ösztövérek és nyomorúságosak vagyunk, csontjaink kiütkeznek a feszes bőr alól. Nem éneklünk, makogunk, nem nevetünk. Nem csinálunk tréfákat. Vidám, túlaradó kedélyünk reménytelenül eltompult. Panaszos, siránkozó hangok törnek fel belőlünk, egymásra nézünk, és szorosan összebújunk. Olyan ez, mint egy maroknyi életben maradott találkozása a világvégét követő napon.

Ez a kép nem kapcsolódik a többi mocsárbeli élményhez. Nem tudom, egyáltalán hogyan sikerült keresztülvágunk e lápon, de végül kijutottunk belőle. Előttünk alacsony dombok sora ereszkedett le a folyópartig. A mi folyónk volt, úgy bukkant ki a nagy mocsárból, mint jómagunk. A déli parton, ahol a folyó utat tört a dombokon keresztül, sok homokkőbarlangot találtunk. Hátrébb, nyugat felé az óceán csapkodta a folyótorkolaton keresztül húzódó zátonyt. És itt, a barlangokban, a tenger melletti lakóhelyen telepedtünk meg.

Nem voltunk sokan. Idővel, ahogy teltek a napok, több csapatbeli is megjelent. Egyesével-kettesével-hármasával vonszolták elő magukat a mocsárból, inkább holtan, mint elevenen, járkáló csontvázak csupán, míg végül harmincan verődünk össze. Aztán nem jött már senki a mocsárból, Vörösszemű sem volt közöttünk, Meg kell jegyeznem, hogy gyerek egy se élte túl a félelmetes utat.

Nem részletezem az éveket, amelyeket a tenger mellett töltöttünk. Lakóhelyünk nem volt kellemes. Az éles, metsző levegő megdermesztett, s állandóan szenvedtünk a köhögéstől, náthától. Ilyen körülmények között nem maradhattunk életben. Igaz, születtek gyermekeink; de gyengén pislákolat bennük az élet, hamar meghaltak, mi pedig gyorsabban pusztultunk, mint ahogy az utódok születtek. Számunk folytonosan csökkent.

Aztán a gyökeres étrendi változás sem tett jót. Kevés növényféléhez és gyümölcshez jutottunk, s halevökké váltunk. Kagylót, csigát, kövi osztrigát szedtünk, s nagy tengeri rákokat, amelyek viharos időben vetődtek partra. Találtunk különféle tengeri moszatokat is, azok jó eledelt adtak. De az étrendi változás gyomorbántalmakat okozott, és senki soha meg nem hizott közülünk. Mindnyájan ösztövérek és gyomorhajosformák voltunk. A nagy kagylók szedése közben pusztult el Lógófülű. Egyik rácsukódott az ujjára apály idején, aztán jött a dagály, s Lógófülű benn fulladt. Másnap találtuk meg a testét, s tanultunk a leckéből. Soha többé senkit sem fogott meg a bezáródó nagy kagyló.

Gyorslábúnak és nekem sikerült felnevelnünk egy gyereket, egy fiút - legalábbis sikerült életben tartanunk több éven át. De szentül hiszem, hogy nem maradt volna meg abban a szörnyű éghajlatban. És akkor egy napon újból megjelentek a Tüzemberek. A folyón jöttek le, nem tutajon, hanem kezdetleges fatörzs csónakon. Hárman eveztek benne, egyikük a kicsi, töpörödött, öreg vadász volt. Kikötöttek a partunkon, az öreg vadász keresztülsántikált a fővényen, és szemügyre vette barlangjainkat.

Néhány perc múlva elmentek, de Gyorslábú igen megrettent. Mindnyájan megijedtünk, de senki sem annyira, mint ő. Nyöszörgött, sírt, s egész éjszaka nyugtalankodott. Reggel karjára vette a gyereket, és éles kiáltásokkal, mozdulatokkal és példával elindított engem is második hosszú menekülésünkre. Nyolc csapatbeli maradt hátra a barlangokban (ennyien éltek még összesen a hordából). Nem volt miben reménykedniük. Hamarosan el kellett pusztulniuk, még ha a Tüzemberek nem is tértek vissza. Gonosz éghajlat volt az ott, a tenger mellett. A csapatbeliek nem születtek partlakó életre.

Délnek vándoroltunk, napokon át kerülgettük a nagy mocsarat, de egyszer se merészkedtünk be. Egy alkalommal visszatörtünk nyugatnak, átvágtunk egy hegyháton, s lejutottunk a partra. De az nem nekünk való hely volt. Fa sehol - csak kopár hegyfokok, mennydörgő hullámverés és erős szelek, amelyek szinte soha el nem ültek. Visszafordultunk, átkeltünk a hegyeken, keletnek és délnek tartottunk, míg újra a nagy mocsár széléhez nem értünk.

Hamarosan elértük a mocsár déli határát, s folytattuk utunkat délnek és keletnek. Kellemes vidékre kerültünk. A levegő meleg volt, s megint erdőben jártunk. Később átkeltünk egy sor alacsony dombon, s még kedvezőbb erdővidéken találtuk magunkat. Mennél jobban előrehatoltunk, elfelé a parttól, annál melegebb lett, mi meg csak mentünk tovább, míg ki nem értünk egy nagy folyóra, amelyet Gyorslábú ismerősnek vélt. Alighanem ide jött, mikor négy évig távol volt a hordától. A folyón fatörzsek segítségével keltünk át, a túloldalon, egy nagy sziklafok tövében kötöttünk ki. Magasan fenn, a sziklán felfedeztük új otthonunkat - egy igen nehezen megközelíthető s a lent álló szeme elől teljességgel elrejtett barlangot.

Nem sok mesélhivalóm van már. Itt éltünk Gyorslábúval, itt neveltük fel a családjunkat. S itt véget érnek az emlékeim. Soha többé nem vándoroltunk el. Sohasem álmodok tovább annál a magasan fekvő, megközelíthetetlen barlangnál. És itt kellett születnie annak a gyereknek, aki álmaim anyagát örökölte, aki létébe olvasztotta életemnek - vagy inkább Nagyfogú életének - minden emlékét; Nagyfogúénak, aki a másik énem, nem az igazi, de annyira valóságos nekem, hogy gyakran nem tudnám megmondani, milyen korban is élek.

Sokszor csodálkozom ezen a leszármazáson. Én, a modern ember vitathatatlanul ember vagyok, de én, Nagyfogú, a primitív nem vagyok ember. Valahol, éspedig egyenes leszármazási ágon: összekapcsolódik kettős énemnek ez a két része. Vajon a csapatbelieknél pusztulásuk előtt megindult-e már az emberré válás folyamata? És mi, én és az enyémeik végimentünk-e ezen a folyamaton? Nem került-e valamelyik utódom a Tűz Népéhez, s nem keveredett-e el velük? Nem tudom. Nincs is mód megtudni ezt. Csak egy bizonyos: Nagyfogú beleveste egyik leszármazottjának agyrendszerébe életének összes benyomását, s olyan kitörölhetetlenül véste bele, hogy a közbeeső nemzedékek seregeinek nem sikerült azt kikoptatnia belőle.

Még van valami, amiről beszélnem kell, mielőtt befejezném a történetet. Egy álomról, amit gyakran álmodok. Az igazi eseménynek időben azalatt kellett történnie, míg a magasan fekvő, megközelíthetetlen barlangban éltem. Emlékszem, hogy az erdőn vándoroltam messze kelet felé. Itt bukkantam rá a Fák Népe egyik törzsére. A sűrűben lapultam, s figyeltem játszadozásukat. Nevető-tanácsot tartottak, fel-alá ugrándoztak, és kezdetleges karéneket gajdoltak.

Lármájuk hirtelen elcsöndesedett, abbahagyták a fickándoást. Ijedten húzódtak össze, s aggodalmasan kutatták körös-körül szemükkel a visszavonulás útját. Akkor Vörösszemű sétált közénk. Elhúzódtak előle. Mindnyájan félték. De Vörösszemű nem akarta bántani őket. Közülük való volt. Sarkában, inas, görbe lábon, keze fejével kétoldalt a földre támaszkodva egy, a Fák Népe közül való öreg nőstény jött: a legutolsó felesége. Vörösszemű leült a kör közepén. Magam előtt látom most is, mikor ezt írom: szemével mogorván végigvizsgálja a körben ülő Faembereket. És vizsgálódás közben begörbíti egyik óriási lábát, és bütykös ujjával megvakargatja a hasát. Ó Vörösszemű, az atavizmus.